THALASSA

PSZICHOANALÍZIS–TÁRSADALOM–KULTÚRA

2010/4

SZEXUÁLIS ORIENTÁCIÓK

Tim Dean, Christopher Lane:
Homoszexualitás és pszichoanalízis

Richard Rutkin:
Pszichoanalízis melegekkel és leszbikusokkal

Diana Fuss:
Bukott nők

Ritter Andrea:
A homoszexualitás felfogásának változásai

Béres-Deák Rita:
„Anyu, Tina a szerelmed?”

Interjú
Elisabeth Roudinescóval

Thomas Szasz:
Homoszexualitás, jog, morál

A címlapon Cecil Beaton fotográfiája:
A „Bright Young Things” Wilsfordban, 1927.

Tisztelt Olvasó!

Folyóiratunk a következő, 2011/1-es számtól kezdve IMÁGÓ BUDAPEST néven fog megjelenni. A névváltoztatást az teszi szükségessé, hogy a lapot eddigi kiadója, a Thalassa Alapítvány helyett az Imágó Egyesület fogja kiadni, saját folyóirataként.

Az IMÁGÓ BUDAPEST céljaiban, szándékaiban, szerkesztési koncepciójában a több mint húsz éves múltra visszatekintő THALASSA örökébe lép, de egyben meg is kívánja újítani elődjét. A folytonosságot a Thalassa alapító főszerkesztőjének és szerkesztőgárdájának további munkája, valamint a két évtized során felhalmozott tapasztalat biztosítja. Az IMÁGÓ BUDAPEST fő célja – az Imágó Egyesület céljaival összhangban – a pszichoanalitikus gondolatok és más tudományos, kulturális területek kreatív találkozásának elősegítése, a pszichoanalízis hagyományainak ápolása és megújítása. Az IMÁGÓ BUDAPEST – a THALASSÁhoz hasonlóan – nem kötelezi el magát egyetlen lélekelemzési irányzat mellett sem. Ugyanakkor tág teret szentel a pszichoanalízis elméletével és történetével, interdiszciplináris kapcsolataival és alkalmazási lehetőségeivel foglalkozó tanulmányoknak, esszéknek, szemlecikkeknek, recenzióknak. Terveink szerint az IMÁGÓ BUDAPEST is évente négy számmal fog megjelenni. 2011-es számaink tervezett fő témái (a sorrend nem végleges): pszichoanalízis és posztmodern irodalomtudomány; idegtudomány és pszichoanalízis; a spiritizmus szerepe a pszichoanalízis történetében; a gyógyító kapcsolat pszichodinamikai és szociálpszichológiai háttere.

Kérjük a THALASSA olvasóit, híveinket és barátainkat, hogy a megújult lapot is változatlan érdeklődéssel fogadják, és cikkeit a továbbiakban is kísérjék figyelemmel. Amennyiben módjuk és lehetőségük van rá, a jövőben is támogassák folyóiratunkat személyi jövedelemadójuk 1 %-ával vagy egyéb adományokkal.

Az Imágó Egyesület bankszámlaszáma: 10103104-11120300-01001002
adószáma: 18196054-1-42

Az IMÁGÓ BUDAPEST-tel kapcsolatos további információk az Imágó Egyesület honlapján lesznek elérhetők (http://www.imagoegyesulet.hu). A THALASSA megjelent számainak tartalomjegyzéke továbbra is elérhető lesz a http://www.mtapi.hu/thalassa/ honlapon.

Ára: 800,— Ft

TARTALOM

Bevezetés *(Borgos Anna)* 3

TANULMÁNYOK

Tim Dean, Christopher Lane:
Homoszexualitás és pszichoanalízis ...5

Diana Fuss:
Bukott nők.
Freud „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről” 39

Richard Rutkin:
Pszichoanalízis melegekkel és leszbikusokkal interperszonális megközelítésben 61

MŰHELY

Ritter Andrea:
A homoszexualitás felfogásának változásai a pszichoanalitikus elméletben és terápiában.....70

Béres-Deák Rita:
„Anyu, Tina a szerelmed?” Gyermeket nevelő azonos nemű párok és az identitás vállalása.....85

FÓRUM

A pszichoanalízis és a homoszexualitás: gondolatok perverz vágyról, inzultusról és apai funkcióról. François Pommier interjúja Elisabeth Roudinescóval.....99

Pszichoterapeuták a homoszexualitásról. Válaszok egy körkérdésre.....117

ARCHÍVUM

Thomas S. Szasz:
A homoszexualitás jogi és morális aspektusai.....125

SUMMARIES 134

CONTENTS 136

E számunk megjelenését anyagi támogatásukkal segítették:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Anonim támogatóink jövedelemadójuk 1%-ával

THALASSA

A Ferenczi Sándor Egyesület lapja

ALAPÍTVA 1989-BEN

Kiadta a
Thalassa Alapítvány, Budapest

21. évfolyam, 4. szám, 2010

A szerkesztőbizottság tagjai
Bakó Tihamér, Bókay Antal, Erős Ferenc (felelős szerkesztő),
Hidas György, Mészáros Judit, Vajda Júlia, Valachi Anna

Szerkesztik:
Bálint Katalin, Borgos Anna, Erős Ferenc,
Gyimesi Júlia, Hárs György Péter, Kovai Melinda,
Kovács Anna, Kőváry Zoltán, Lénárd Kata,
Palkó Magda (olvasószerkesztő)

Jelen számunkat Borgos Anna szerkesztette.

E számunk megjelenését támogatta

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A Thalassa a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Doktori Iskolája elméleti pszichoanalízis programjának és az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének közreműködésével készült.

Thalassa szerkesztősége, c/o MTA Pszichológiai Kutatóintézet,
1132 Budapest, Victor Hugo u. 18-22.
Tel., fax: (36-1) 239-6043
E-mail: thalassa@mtapi.hu
Honlap: http://thalassa.mtapi.hu

ISSN 0865-9362

Thalassa Alapítvány, 2010, december
Felelős kiadó: Vajda Júlia

Tördelés: Kovács Anna
Borítóterv: Harsányi Tamás
Nyomdai munkálatok: Bodnár Nyomda
Felelős vezető: Bodnár Tamás

Bevezetés

A szexualitás és a társadalmi nem problémájával már eddig is több számunkban foglalkoztunk (1996/1, 2005/1). A *Thalassa* jelen számában azonban először vállalkozunk arra, hogy a szexuális orientációk kérdéskörének pszichoanalitikus vonatkozásait történeti és kortárs kontextusban rendszerezzük. A „szexuális orientációk" kifejezés az itt szereplő tanulmányokban elsősorban a meleg és leszbikus identitásokat, illetve az e kategóriákat újragondoló-megkérdőjelező *queer* identitást és elméletet jelöli. (A biszexualitás témáját áttételesen több szöveg is érinti, a transzneműség problémája – amely inkább a nemi identitás, mint a szexuális irányultság fogalmához kapcsolódik – itt kevésbé kerül szóba.)

A jelen számunkban közreadott írásokban különféle nézőpontokból nyerhetünk bepillantást a pszichoanalízis és a homoszexualitás ellentmondásos viszonyának történetébe. Mindez sokféle tanulsággal szolgál mind az előbbire, mind az utóbbira nézve. A szövegek egyik fontos általános tanulsága, hogy e viszony nem pusztán a pszichoanalízis ügye; nem tárgyalható csupán a szűk értelemben vett analitikus elméleti keretek között. Melegség és pszichoanalízis kapcsolatában analitikus elméletek, terápiás gyakorlatok, intézményes döntések és társadalmi folyamatok fonódnak össze; e kapcsolat megértéséhez tehát mindezen tényezők és kölcsönhatások együttes vizsgálata szükséges. Ugyanígy elkerülhetetlen bizonyos terápiás fogalmak újragondolása is: a tünet, a gyógyítás, az etiológia, a normalitás, a „perverzió" vagy a „természetesség" fogalmai ebben a keretben sokszor egészen új jelentést kaphatnak.

Amint erre több szöveg is rámutat, Freud elméleti és gyakorlati értelemben is alapvetően progresszív szemléletmódja után hosszan ható konzervatív fordulat következett a homoszexualitás pszichoanalitikus és pszichiátriai megítélésében, húsbavágó következményekkel járó patologizálással, medikalizációval, amely a pácienseken túl az analitikusokra is kiterjedt. A kritika nagyrészt a pszichoanalízisen túlról (filozófia, antipszichiátria, társadalomkritika), sőt részben a tudományos világon kívülről (civilmozgalmak) érkezett, és komoly befolyást gyakorolt a szakmai gondolkodásra és praxisra. E folyamat néhány stádiumát és szegmensét reprezentálják az írások.

A számban olvasható tanulmányok nagy része fordítás, mivel sajnálatosan kevés a témában kutatást végző vagy publikáló magyar szerző, s mindeddig magyar

fordításban is igen kevés alapvető szöveg látott napvilágot. Jelen válogatásunk néhány ilyen alapszöveg közreadásával segíti a téma iránt érdeklődő hazai olvasók tájékozódását. A nyitó tanulmány Tim Dean és Christopher Lane igen alapos áttekintése a pszichoanalízis-történet homoszexualitást érintő vonulatáról. Ezután Diana Fuss feminista teoretikus eredeti értelmezése következik Freud leszbikus páciensérőll írt esettanulmánya kapcsán. A Tanulmány-rovatot Richard Rutkin terápiás megfontolásokat végiggondoló írása zárja. A Műhely-rovatban közölt két – magyar szerzőtől származó – szöveg egyike egy elméleti és terápiás tapasztalatokat egyaránt beépítő áttekintés Ritter Andreától, a másik pedig Béres-Deák Rita írása a gyermekvállalás sokat vitatott témájában végzett önálló kutatásának eredményeiről, kitekintve a nemzetközi párhuzamokra is.

Számunk előkészítése során körkérdést intéztünk hazai pszichoanalitikusokhoz, pszichoterapeutákhoz. A mintegy harminc címzettből mindössze öten küldték el válaszaikat – kérdés, hogy ez vajon ellenállásként, közömbösségként értelmezhető-e, netán a kérdések komplexitásával vagy csupán időhiánnyal magyarázható. A beérkezett válaszok azonban meglehetősen jól illusztrálják a témával kapcsolatos mai attitűdök sokféleségét.

Az Elisabeth Roudinesco francia történész-pszichoanalitikussal készült interjú néhány meghatározó analitikus nézeteit, illetve az analitikus intézmények viszonyulásának jellemző fázisait járja körül a kizárástól a látens homofóbián át a meleg analitikusok önfeltárulkozásáig, „előbújásáig" (*coming out*).

Az Archívum-rovatban a magyar származású amerikai pszichiáter, Thomas S. Szasz 1965-ös esszéjét közöljük, amely a homoszexualitással kapcsolatos patologizáló-stigmatizáló diskurzust leleplező progresszív, nagy társadalmi érzékenységről tanúskodó megnyilatkozás.

Az írások felvetik alkalmazkodás és ellenállás általánosabb kérdéseit is, mind az „érintettek", mind az analitikusok részéről. Az egyenlőség vagy a különbözőség jogát vindikáljuk-e, melyiket véljük gyümölcsözőnek az egyéni és közösségi létezésben? Vajon a fennálló (társadalmi-nemi) struktúrához való alkalmazkodást tartjuk-e követendőnek, vagy pedig magának a struktúrának a megkérdőjelezését? Emancipációra vagy szubverzióra hajlunk/hajlamosítunk? E kétféle attitűd nagyjából a meleg polgárjogi mozgalom és a *queer* elmélet alapállását írja le – azaz a pszichoanalízistől voltaképp független. Az identitás stabilitásának vagy diverzitásának és változékonyságának tételezése, igénye, lehetősége vagy épp korlátozottsága azonban – a szexuális orientációk vonatkozásában vagy más módon – pszichoanalitikus szempontból is elsőrendűen releváns probléma. Mindkét szükséglet érvényes és alapvető lehet, és egy rugalmas és befogadó pszichoanalitikus szemléletnek mindkét törekvést méltányolnia és támogatnia kell.

Borgos Anna

TANULMÁNYOK

HOMOSZEXUALITÁS ÉS PSZICHOANALÍZIS[*]

Tim Dean, Christopher Lane

1. A probléma áttekintése

Homoszexualitás és pszichoanalízis viszonya egészen a közelmúltig ellenséges volt. Bár az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1973-ban úgy határozott, hogy leveszi a homoszexualitást az elmezavarok listájáról, a patologizáló hozzáállás öröksége a mai napig tovább él. A homoszexualitás „gyógyíthatóságának" mítoszát harsogó konzervatív kampányok a reparatív terápiák burjánzó seregével kiegészülve, újult erővel támasztották fel ezt az örökséget.[1] Sem a pszichoanalitikusok, sem a leszbikus, meleg vagy queer emberek nem felejtették el, hogy a mentális egészségügy a saját nem iránti vonzalmat betegségként kezelte. Ezzel szemben Freud nem tekintett betegségként a saját nem iránti vonzalomra. Minden elfogultsága és hiányossága ellenére a pszichoanalízis megalapítója a homoszexualitást valamennyiünk nemi alkatának részeként (s mint ilyet önmagában problémamentesként) gondolta el. „A pszichoanalitikus kutatás", állította 1915-ben, „felderíti, hogy minden emberben megvan a képesség az azonos nemű tárgyválasztásra, s e választás tudattalanjában létre is jön" (*Három értekezés*, 47, 16j).

[*] A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Tim Dean, Christopher Lane: Homosexuality and Psychoanalysis: An Introduction. In: Uők.: *Homosexuality and Psychoanalysis*. University of Chicago Press, 2001. 3-42. A fordításból kimaradtak a kifejezetten a tanulmánykötetben közzétett szövegekre korlátozódó utalások. (*a ford.*)

[1] Jóllehet a reparatív terápiás csoportok és „ex-meleg" szolgálatok gyakran eltérnek egymástól a pszichológiai tényezők és a vallásos hit egyensúlyának tekintetében, arról azonban valamennyien meg vannak győződve, hogy a homoszexualitás az éretlenség és a „gender-diszfunkció" jele; és elegendő kitartással az ember „legyőzheti" saját szexualitását, és heteroszexuálissá válhat. Az 1992-ben, Kaliforniában alapított NARTH-csoport (Nemzeti Homoszexualitás-Kutatási és -Kezelési Társaság) küldetésnyilatkozatában leszögezi, hogy „elkötelezett a homoszexualitás kutatása, terápiája és megelőzése mellett, … és tagsága pszichoanalitikusokból, analitikusan képzett pszichológusokból, hivatásos szociális munkásokból, és egyéb viselkedéstudósokból, valamint a jog, a vallás és az oktatás területéről érkezett laikusokból áll." A reparatív terápiáról bővebben lásd: Nicolosi, 3-6 és Bancroft, 32-51.

A probléma nem annyira maga a homoszexualitás, mint a társadalom homoszexualitáshoz való viszonyulása. Akár azt is mondhatjuk, hogy nem a homoszexualitás, hanem a homofóbia tesz valakit beteggé. Ha elfogadjuk, hogy a tudattalanunkban valamennyien elvégeztünk már egy homoszexuális tárgyválasztást, akkor a homofóbia – vagyis a saját nem iránti vonzalomtól való irracionális félelem (beleértve a saját efféle vonzalmainkat) – a belső viszály és következésképp a neurózis gyökere. Ebből a szempontból nézve a pszichoanalitikusok feladata a homofóbia elemzése lenne, nem pedig annak – a homoszexualitás problémaként kezelésével történő – megszilárdítása. Figyelemre méltó, hogy a közelmúltban komoly erőfeszítések történtek a saját nem iránti vonzalmat célzó negatív attitűdök demisztifikálására a pszichoanalitikus fogalmi eszköztár felhasználásával. A *Disorienting Sexuality: Psychoanalytic Reappraisals of Sexual Identities* (Domenici, 1995) című kiemelkedő fontosságú kötetben például többnyire leszbikus vagy meleg, New York-i analitikusok vizsgálják saját hivatásuk heteroszexizmusát, illetve kérdőjelezik meg a kortárs klinikai elmélet és gyakorlat normalizáló indíttatásait.[2]

[…]

Néha csábító a gondolat, hogy a probléma teljes mértékben a társadalom homoszexualitáshoz való viszonyulásában áll, mintha a nehézségeket teljességgel külsőként kezelhetnénk. Ha így lenne, akkor mindössze a homofóbia társadalmi kritikájára és egy szociális reformprogramra lenne szükségünk. Csakhogy a saját nem iránti vonzalom Freud általi, univerzális kiterjesztése más irányba mutat. Ahelyett, hogy a homoszexualitást az emberi erotikus potenciál normális és természetes kifejeződéseként mutatná fel, a szexualitás és a tudattalan freudi összekapcsolása a szexualitás valamennyi formáját perverzióvá teszi: „a perverziókra való hajlam nem lehet valami ritka különösség, hanem a normálisan elismert konstitúciónak is alkatrésze kell, hogy legyen" (*Három értekezés*, 69-70). A tudattalan koncepciója drámai változásokat eredményez abban, ahogy az emberi szexualitásról gondolkodni tudunk és gondolkodnunk kell.

Freuddal ellentétben az arra irányuló erőfeszítések, hogy az erotika nemheteroszexuális megjelenési formáit jogi védelem, vagy általánosabban vett társadalmi oltalom alá helyezzék, a legtöbbször arra a tézisre épülnek, hogy

[2] A kötet kommentárjához lásd: Ryan, 1997. A pszichoanalízis fogalomkészletét használó, közelmúltban megjelent homofóbia-kritikák közé sorolhatjuk például Bohan: *Psychology and Sexual Orientation: Coming to Terms*, Burch: *Other Women: Lesbian/Bisexual Experience and Psychoanalytic Views of Women*, Ellis: „Lesbians, Gay Men and Psychoanalytic Training", Frosh, *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis*, Hamer: „Significant Others: Lesbianism and Psychoanalytic Theory" és Schwartz: *Sexual Subjects: Lesbians, Gender, and Psychoanalysis*. Kapcsolódó – bár nem pszichoanalitikus – gyűjteményes kötetek például Garnets és Kimmel: *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences*, valamint Stein és Cohen, *Contemporary Perspectives on Psychotherapy with Lesbians and Gay Men*.

ezen alternatív formák se nem deviánsak, se nem patologikusak, hanem az emberi szexualitás normális változatai. A homoszexualitás velünk született vagy szerzett mivoltának – akkor csakúgy, mint napjainkban – sürgető kérdését eldöntendő, Freud így folytatja: „[n]ekünk azonban az a megoldás kínálkozik, hogy a perverziók tényleg veleszületett dolgon alapulnak, de olyasvalamin, *ami minden emberrel veleszületik*" (70, kiemelés az eredetiben). Ebből következően Freud amellett érvelt, hogy az emberi szexualitás azért konstituálódik meg perverzként, mert a késztetésnek a természetes funkcióktól való elkülönülésében jelenik meg. Azzal, hogy természetellenesként, *contra naturem* működőként határozza meg a késztetést, Freud gyakorlatilag „queerré" teszi a szexualitás egészét.[3]

Ez a freudi elképzelés a mai napig meglepetésként hat; nem tükrözi a pszichoanalízis bevett koncepcióját. […] Még a leszbikus- és meleg-politikai mozgalmakkal rokonszenvező pszichoanalitikusok sem látták mindig világosan a freudi homoszexualitás-koncepció radikalizmusát, illetve politikailag progresszívnek tartották a pszichoanalízis klasszikus elméletének meghaladását. Véleményünk szerint Freud elgondolásai, és a tudattalan általa kidogozott elmélete komolyabb figyelmet érdemelnek. Azzal, hogy a pszichoanalízis segítségével írjuk körül a homoszexualitást, arra szeretnénk serkenteni a pszichoanalitikusokat és analitikusan orientált kritikusokat, hogy tegyék intenzívebb vizsgálat tárgyává a „homoszexualitás" témaköréhez tartozó munkákat. Ezzel arra törekszünk, hogy tegyük vita tárgyává a pszichoanalitikus szövegekben sokszor nyíltan vagy bújtatottan megjelenő heteroszexizmust. Célunk nem Freud vagy a pszichoanalízis kritika alóli felmentése, hanem a nemiségről és a tudattalanról szóló, legalapvetőbb freudi elgondolások felülvizsgálata a saját nem iránti vonzalom nézőpontjából.

Ezt a vállalkozást a leszbikus- és melegkutatás területén végzett munka, valamint a queer-elmélet legújabb eredményei teszik lehetővé. A későbbiekben kifejtendő összetett, történelmi okokból kifolyólag a leszbikus- és meleg-kutatás képviselői legjobb esetben is ambivalens érzelmeket táplálnak a pszichoanalízissel szemben. Jóllehet a pszichoanalízis elméletének legfontosabb továbbgondolásai esetenként éppen meleg- vagy leszbikus-kritikusok (mint Leo Bersani vagy Teresa de Lauretis) nevéhez köthetők, a leszbikus- és melegkutatás bimbózó területén dolgozók többnyire kevéssé hajlamosak komolyan elmerülni Freud

[3] Ebben a tekintetben Freud saját, liberális kortársaitól (pl. Ferenczi) is élesen különbözött: ld. „A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában" (1912). A freudi érv gyakorlati következményeiről részletesebben lásd: Spiers és Lynch: „The Gay Rights Freud" című szövegét. Az utóbbi cikk közli Freud és Otto Rank 1921. decemberi elhatárolódását Ernest Jonestól, abban kérdésben, hogy a homoszexualitás kizáró tényező legyen-e a Pszichoanalitikus Egyesületbe való belépéskor. Jones a homoszexuális jelöltek felvétele ellen foglalt állást, amire Freud és Rank azt felelte, hogy „nem értünk egyet Önnel" (idézi Spiers és Lynch, 9.).

munkásságában. Mi arra szeretnénk ösztönözni a leszbikus- és melegkutatás, valamint a queer-elmélet kutatóit, hogy komolyabban vegyék számításba a pszichoanalízis által rendelkezésre bocsátott fogalmi eszköztárat.

A pszichoanalízis történetének egyik legnagyobb paradoxona, hogy a pszichoanalitikus intézmények a pszichoanalitikus fogalmakkal ellentétes irányokban fejlődtek. A leszbikusok, melegek és queerek sokkal előbb érezték a normalizáló moralizmusban és diszkriminatív eljárásokban bővelkedő klinikai intézmények hatását, mintsem olyan pszichoanalitikus elgondolásokat láttunk volna, amelyek szilárd alapot biztosítanak az erotikus vonzalom nem-heteroszexista koncepciójának kidolgozásához. A pszichoanalitikus intézmények illetve a freudi fogalmak közötti rés máris sejteni engedi, hogy a „pszichoanalízis" kifejezés se nem egységes, se nem monolitikus. […]

Ha a címben szereplő „pszichoanalízis" terminus távolról sem egységes entitást jelöl, akkor a „homoszexualitás" szót hasonlóképpen különböző formációk, gyakorlatok és vonzalmak kifejezéseként kell értenünk. […] Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a saját nem iránti vonzalmat nem ugyanazon fogalmi modell mentén kell elgondolnunk férfiak és nők esetében – mintha a férfi és női homoszexualitások szimmetrikusak, párhuzamba állíthatóak vagy egymást kiegészítők lennének. *Wild Desires and Mistaken Identities: Lesbianism and Psychoanalysis* (1993) című, nagy jelentőségű tanulmányukban, Noreen O'Connor és Joanna Ryan utánajártak eme hipotézis következményeinek, és kimutatták, hogy a különböző klinikai iskolák következetesen félreértik a leszbikusságot. Anélkül, hogy elutasítanák a pszichoanalitikus fogalmi keretet, O'Connor és Ryan egy olyan, nem-patologizáló keret felállítására tesznek kísérletet, amely képes magába foglalni a női fantáziák és vágyak legkülönfélébb aspektusait.

A leszbikus és meleg szexualitás közötti különbségeket figyelembe véve – nem beszélve az e kategóriákon belüli számos különbségről – tisztábban láthatjuk az abban rejlő súlyos nehézségeket, hogy egy kalap alá vegyük a leszbikus és meleg vonatkozásokat. Ezeket a nehézségeket tovább növeli a nem-normatív nemi identitások megsokszorozódása, ahogy például a leszbikus- és meleg-szervezetek ma már rutinszerűen elismernek legalább három további nem-heteroszexuális csoportot. Leszbikus és meleg mozgalom helyett napjainkban LMBT-mozgalomról beszélünk, amelyet némileg kérdéses módon a heteroszexuális normától való távolsága és azzal szembeni ellenállása kovácsol össze. Néha a „queer" kifejezést gyűjtőfogalomként – vagyis mintegy rövidítésként – használják mindeme különféle nemi identitások összefogására, de ez a szóhasználat egyszerre inkonzisztens és vitatható. A „queer" kifejezést övező bizalmatlanság nem kis részt éppen abból az érzésből ered, hogy nem lehet mindenki szexuális identitását egyetlen szóval leírni. Az elmúlt évszázad során a meleg- és homofil mozgalmakat természetszerűleg az motiválta, hogy a heteroszexuális normától

eltérő nemi identitásokat elismerje, és azoknak igazságot szolgáltasson. A reakciós erők által emelt akadályoktól teljesen függetlenül ezt azért is nehéz elérni, mert az alternatív szexuális identitások burjánzása még problémásabbá teszi mindenki erotikus énképének elismerését.

Ahogy a későbbiekben részletesen kifejtjük, a „queer" kifejezés úgy felel erre a kihívásra, hogy a szexualitást nem az egyéni identitás és az „én" szintjén konceptualizálja. Ahelyett, hogy megpróbálná elismerni és tiszteletben tartani mindenki nemi identitását, a queer-elmélet egyik irányzata azt állítja, hogy az identitáshoz való ragaszkodás maga is a probléma részét képezi, és a szexualitást másképp kéne értenünk. Az identitáspolitika feminista kritikájára (mindenekelőtt Judith Butler munkásságára) építve ezek a teoretikusok amellett érvelnek, hogy a „leszbikus", „meleg" és hasonló nemi identitások maguk is potenciálisan normalizáló hatást fejtenek ki, amennyiben olyan viselkedési és vonzalomdefiníciókat implikálnak, amelyek szubjektív konformitást követelnek meg. Az egyéni identitásra alapozott politika helyett ez az elméleti irányzat egy olyan politika mellett emel szót, amely a minden normával való szembehelyezkedésen alapul – vagyis egy olyan politikán, amely összekapcsolja a nemi és gender-elnyomást a faji diszkriminációval, az osztályegyenlőtlenségekkel, az etnikai hierarchiákkal és a nemzeti sovinizmussal. Azzal, hogy egy minden norma iránt szkeptikus, szerteágazó politika mellett teszi le a voksát, a queer-elmélet ezen irányzata elválasztja a szexualitást az identitástól.

A freudizmus egyik hagyománya szintén különválasztja a szexualitást és az identitásformákat, amennyiben a tudattalan vágyat olyan mechanizmusként kezeli, amely aláaknázza az ént, és megkérdőjelezi a nemi azonosság bármiféle szilárd értelmét. Azáltal, hogy számításba veszi a tudattalant, a freudi pszichoanalízis illuzórikusként gondolja el a – többek között leszbikus és meleg – énidentitásokat. Továbbmenve, az én – lacani kifejezéssel – a „félreismerésben" jön létre, és egy alapvető perceptuális tévedésen alapszik; következésképp nem szolgálhat megbízható alapként semmilyen nemi vonzalommal foglalkozó politika számára. Ami a leszbikus és meleg egók megerősítésében érdekelt politikai mozgalmak iránti kételyt illeti, a pszichoanalízis ezen ága potenciális szövetségesre lelhet a queer-elméletben. A tudattalan minden normával szembeni ellenállása rendkívül hasznossá teszi a queer-elmélet szemében ezt (és több más) pszichoanalitikus koncepciót.

2. Foucault és a szexualitás története

Amint említettük, a nem-heteroszexuálisok számára mindig problémás volt szövetségesként tekinteni a pszichoanalízisre. Intellektuális utánpótlásért a leszbikusok és melegek az elmúlt évek során mindenekelőtt Michel Foucault

francia filozófushoz fordultak, akinek orvoslásról, pszichiátriáról, őrületről és szexualitásról szóló könyvei nagyban előremozdították az erotikus identitások történelmi változékonyságának megértését. Tekintve, hogy a queer-elmélet kanonizálta Foucault *A szexualitás története* (1976) című munkájának első kötetét, homoszexualitás és pszichoanalízis viszonyának vizsgálata szükségképpen számot kell hogy adjon a szexualitás pszichiátriai és pszichológiai elgondolásmódjainak foucault-i kritikájáról.

Fenti állításunkat, mely szerint a pszichoanalitikus intézmények a pszichoanalitikus fogalmakkal ellentétes irányokban fejlődtek, alátámasztják a foucault-i intézménytörténetek, valamint az eszmetörténetek megképződésével és továbbadásával kapcsolatos, Foucault által megfogalmazott módszertani kritika. […] Foucault legnagyobb érdeme abban áll, hogy felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy az a mód, amiként mi szexuális lényként látjuk magunkat, valójában egy viszonylag friss történeti fejlemény. Vagyis nemcsak a „leszbikus", „meleg" és hasonló, affirmatív identitások a közelmúlt termékei, hanem, ami lényegesebb, az arra való hajlam, hogy a nemi vonzalmat egy belső igazság kifejeződéseként kezeljük, maga is történetileg konstruálódott (jóllehet nehezen megkerülhető) jelenség. Foucault szerint, bár a történelem során mindig léteztek a saját nem iránti vonzalom erotikus működésformái, az elmúlt évszázadig a szexet nem tekintették az önmeghatározás eszközének: nem számított a szóban forgó személy identitása szerves részének. Például a leszbikus és meleg „coming out" bejáratott fogalma – vagyis hogy valaki a saját élettörténetét egy a szexuális irányultsága felfedezése felé vezető pályaként írja le – teljességgel idegenként hatott volna a görög fiúszerelem intézményében résztvevők számára.

A szexualitásnak tehát története van, és a pszichoanalízis része ennek a történetnek. De a pszichoanalízis által ebben a történetben játszott, és a jövőben játszandó szerep kellőképpen összetett ahhoz, hogy kitüntetett figyelmet érdemeljen. *A szexualitás történeté*-ben Foucault maga is „a pszichoanalízis archeológiája"-ként jellemzi saját történeti narratíváját, mintha a könyv valóban a pszichoanalízisről szólna (132.). Jóllehet Foucault ritkán írt konkrétan a pszichoanalízisről, munkássága világossá teszi, hogy mennyire nehéz manapság nem kvázi-pszichoanalitikus kategóriákban gondolkodnunk a szexről. A 19. század végéről örököltük szexualitás-felfogásunk bizonyos módjait, amelyek nagyjából a pszichoanalízissel egy időben alakultak ki. Ez különösen igaz a homoszexualitásra. Foucault adja e gondolkodásbeli eltolódás legjobb összefoglalását, amihez érdemes felidézni *A szexualitás története* leghíresebb szakaszát:

> „Az a tény, hogy megindult a marginális nemi szokások üldözése, azzal a következménnyel járt, hogy egyrészt felébredt az érdeklődés a *perverziók* iránt, másrészt *átalakult az egyének besorolása*. A szodómia – legalábbis az, amit a régi polgári jog és kánonjog ez alatt értett – a tilalmas cselekedetek egyik típusa volt; az

> elkövetője pusztán jogi alany volt, semmi egyéb. A 19. századi homoszexuális azonban már személyiség: van múltja, nem is akármilyen, gyerekkora, van jelleme, életmódja; és van morfológiája is, csak rá jellemző anatómiával és – meglehet – titokzatos fiziológiával. Egész lényének része van abban, hogy a szexualitása olyan, amilyen. A szexualitása személyiségének minden ízében jelen van: ott van minden cselekedete mögött, alattomban ható és meghatározatlanul aktív vezérelvként; szexualitása szinte az ábrázatáról, sőt, egész testtartásáról is leolvasható, mivel bármennyire szégyellnivaló is, sohasem sikerül teljesen titokban tartani. A szexualitás valójában egylényegű vele, e szexualitás nála nem is annyira bűnös szokás, mint inkább természet. A homoszexualitás ugyanis, ne feledjük, csak attól fogva lett pszichológiai, pszichiátriai és orvosi kategória, hogy már nem a szexuális kapcsolat egyik típusának tartották, hanem inkább a szexuális érzékenység speciális formáját, a férfiasság és a nőiesség sajátos keverékét látták benne: Westphal híres cikke az „ellentétes szexuális érzésekről" 1870-ben jelent meg, és ezzel a cikkel született meg a kategória. A homoszexualitást attól kezdve tekintik a szexualitás egyik lehetséges formájának, hogy leválasztották a szodómiáról és valamiféle belső kétneműséget, lelki hermafrodizmust csináltak belőle. A szodomita visszaeső eretneknek számított, a homoszexuális viszont embertípus." (45-46, kiemelések az eredetiben)

Mivel hely hiányában itt nem szolgálhatunk a szakasz kimerítő értelmezésével, csupán Foucault kettős pszichoanalízis-képére szeretnénk felhívni a figyelmet: egyfelől a „múltja, nem is akármilyen, gyerekkora" hivatkozás nyilvánvalóan a pszichoanalízisnek a homoszexualitás mint fajkategória 19. század végi feltalálásában játszott szerepére utal; másfelől viszont a „pszichológiai, pszichiátriai és orvosi kategória" említése nyomatékosan kihagyja a pszichoanalízist a feltalálás folyamatából.

Foucault elismeri ezt a látszólagos kétértelműséget, amikor azt állítja, hogy a homoszexualitás mint fajkategória idegen maradt a pszichoanalízis számára. Abban a történelmi pillanatban, amikor csaknem mindenki evolúciós vagy rasszfogalmak mentén gondolkodott a homoszexualitásról, Freud kitartott amellett, hogy a saját nem iránti vonzalom egyetemes emberi potenciál, és következésképpen „[a] pszichoanalitikus kutatás a legnagyobb határozottsággal elítéli azt a felfogást, amely a homoszexuálisokat mint valami különös emberfajtát akarja a többi embertől különválasztani" (*Három értekezés*, 47, 16j). Azzal, hogy nem volt hajlandó identitás-státuszt adni a homoszexualitásnak, a freudi elmélet elutasította a szexualitás fajalapú felfogását – ez az elutasítás pedig Foucault szerint kitüntetett helyet biztosít a pszichoanalízisnek a szexualitás történetében.

A freudi elgondolások és a pszichoanalitikus intézmények döntő fontosságú elkülönítése sajnálatos módon rejtve marad Foucault angolszász közönsége előtt, ami részben *A szexualitás története* egy lényeges szöveghelyének félrefordításából ered, ahol Robert Hurley a „psychanalyse" kifejezést „pszichiátria"-ként

adja vissza.[*] A szakasz, amelyben Foucault meghatározza a pszichoanalízis kitüntetett helyét, helyesen így hangzik:

> „A pszichoanalízis sajátos helyzetét aligha érthetjük meg a 19. század legvégén, ha nem látjuk, milyen mély törést eredményezett az elkorcsosulás nagy rendszerében: a pszichoanalízis átvette a nemi ösztönnel kapcsolatos orvosi technológiát; de megpróbálta megszabadítani ezt a vállalkozást az öröklődéssel s ennélfogva a rasszizmussal és az eugenikával való kapcsolatától. Ma már hiába emlegetjük fel Freud normalizálásra irányuló törekvését; hiába kárhoztatjuk a pszichoanalitikus intézmények nagy szerepét; a szexualitás technológiájának a kereszténységig visszanyúló nagy családjában és azok közt a technológiák közt, amelyek a 19. század során véghezvitték a nemiség medikalizálását, egészen az 1940-es évekig a pszichoanalízis fordult szembe a legszigorúbban a perverzió-öröklődés-elkorcsosulás rendszerének politikai és intézményes következményeivel." (119.)

Foucault meglátása szerint a pszichoanalízis fogalomkészlete nem csupán a pszichiátriával, a pszichológiával és az orvostudománnyal kerül összeütközésbe, hanem saját intézményeivel és gyakorlatával is. Más szóval Freud legjobb elgondolásairól kiderült, hogy nehezen intézményesíthetők, és ültethetők át a gyakorlatba – még maga Freud számára is.

[…]

A perverzió mint fogalom csak addig értelmes, amíg a nemi ösztönt funkcionálisként gondoljuk el; Freud szakított ezzel az elgondolással, amennyiben az ösztönt megkülönböztette a természetes funkcióktól, és azt állította, hogy a nemi késztetés mindenféle konkrét tárgytól függetlenül jön létre (hogy később esetleg hozzákapcsolódjon egy ilyen tárgyhoz). Ezért foglal el kitüntetett helyet mind Davidson, mind Foucault számára a pszichoanalízis a szexualitás modern felfogásának kialakulásában. Csakhogy Freud eredetisége nem abból ered, hogy a szexualitást történetiként kezeli, hanem – paradox módon – éppen univerzalizáló gesztusaiból („minden emberben megvan a képesség az azonos nemű tárgyválasztásra, s e választás tudattalanjában létre is jön" [*Három értekezés*, 47, 16j]). A foucault-i és pszichoanalitikus szexualitás-felfogás egybevágó jellege ellenére – illetve a queer-elmélet és a freudizmus potenciális szövetségének dacára – a történeti és pszichoanalitikus homoszexualitás-koncepciók alapvetően különböznek.

Ezt az alapvető inkompatibilitást megragadhatjuk Eve Kosofsky Sedgwick queer-elmélet kutató találó fogalmainak segítségével, aki különbséget tesz a nemi identitás minoritizáló és univerzalizáló felfogásai között. *Epistemology of the Closet* (1990) című könyvében, amely időközben a queer-elmélet egyik mérföldkövévé vált, korunk központi kérdéseként azonosítja azt a feszültséget, amely a homoszexuálisokat egy elkülöníthető csoportként elgondoló álláspont,

[*] A kötet magyar fordítója nem követte el ezt a hibát. (*a ford.*)

illetve azon állítás között áll fenn, amely szerint a homoszexualitás mindenkit érint – mert mindenkiben inherensen jelen van. A leszbikus- és meleg-politika az elmúlt időben túlnyomórészt az előbbi, minoritizáló koncepcióra épített, amely a fajhoz és az etnikumhoz hasonlóan olyan tulajdonságként kezeli a szexualitást, amely által meghatározzuk magunkat. Az ő érvelésük szerint, ha a nemi kisebbségeket megfeleltetjük a faji kisebbségeknek, akkor a demokratikus, emberjogi modell mentén folytathatunk politikai kampányt a leszbikusok és melegek polgárjogaiért. Ezzel szemben Freud általában a második nézőpontot képviselte, vagyis a szexualitás univerzalizáló felfogását, amely elutasítja a faji modellt és ezzel együtt a homofil mozgalmat is.

A pszichoanalízis tehát legalapvetőbb feltevéseit, és még inkább a homoszexuálisok kezelését tekintve inkompatibilis marad a leszbikus- és meleg-politika általános elveivel. Ahelyett, hogy feloldotta volna, csak tovább súlyosbította ezt az alapvető feszültséget a pszichoanalitikusok Freud halála utáni hajlama a homoszexualitás minoritizáló koncepciójához való visszatérésre – ez a visszatérés pedig kéz a kézben zajlott a szexualitás nem-normatív megjelenésformáinak patologizálására, majd felszámolására tett újbóli kísérletekkel.

3. További feszültségek intézmények és fogalmak között

Freud 1939-ben bekövetkezett halála után a pszichoanalízis egy olyan formája bukkant fel, amely fogalmi szempontból kevéssé emlékeztetett – ha emlékeztetett egyáltalán – a gyökerekre. Ez katasztrofális következményekkel járt a szexualitás pszichoanalitikus leírására nézve. Freud és munkatársai között folyamatosan nőtt a feszültség 1911 óta, amikor egyik ígéretes, bécsi követője Alfred Adler megszakította vele a szakmai együttműködést, hogy kidolgozza az egyéni pszichológiáról vallott saját nézeteit. Adler elsősorban talán a „kisebbrendűségi érzés" kifejezés meghatározása révén ismert, amely állapotot nem annyira pszichológiai, mint inkább szervi okokkal hozta összefüggésbe. Adler a kisebbrendűségi érzések kompenzációjaként értelmezte a szexuális viselkedést, és más egó-pszichológusokhoz hasonlóan az adaptációs szükségleteket hangsúlyozta klinikai elméletében.[4]

Két évvel később, miután megpróbálta deszexualizálni a tudattalan freudi elméletét, Carl Jung szintén megszakította a Freuddal való együttműködést. Az azt megelőző években, hogy útjaik különváltak volna, a Zürichben dolgozó Jung mindent megtett, hogy elhatárolja a pszichoanalízist a *Három értekezés*ben közölt érvek következményeitől, a meghatározatlan mentális

[4] Ld. Adler: *The Individual Psychology of Alfred Adler* (47-49, 111-119), valamint *Superiority and Social Interest* (53-55).

energia használhatatlan modelljévé degradálva ezzel Freud libidó-elméletét. Jung és Adler segített formát adni annak az intézményi törésvonalnak, amely a freudiánusok – akik szerint a homoszexualitás egy mindenkiben benne rejlő, tudattalan lehetőség – és azok között keletkezett, akik Jung és Adler nyomán azt vallották, hogy a homoszexualitás egy a világgal jól meghatározható viszonyban álló személyiségtípust jelent.[5]

Freud halála után számos észak-amerikai analitikus Adler mellé állt Freud homoszexualitással és a tudattalannal kapcsolatos érveinek elutasításában. Az Egyesült Államok egészségügyi intézményrendszere szintén erős hatást gyakorolt a klinikai kezelésről kialakult pszichoanalitikus nézetekre. Russell Jacoby *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians* (1983) című, jelentős munkájában kifejti, hogy 1940-ben és 1950-ben sok észak-amerikai analitikus követte a szakmai akkreditációt hajszoló, egyre erősödő nemzeti trendet. Az egészségügyi intézményrendszer saját szövetségeseit ruházta fel tekintéllyel, sarlatánnak bélyegezve szétkergette a laikus analitikusokat, és megpróbálta a pszichoanalitikus szaktudást az orvosdoktorokra korlátozni, akik csaknem kizárólag gyakornokaiknak, nem pedig analitikus kollégáiknak adták azt tovább. Ahogy az Egyesült Államokban a pszichoanalízis gyakorlatilag megkülönböztethetetlenné vált az egészségügyi intézményrendszertől, csaknem észrevétlenül összeolvadt azzal a pszichiátriai és gyógyászati modellel, amelytől Freud a 19. század végén elszakadt.

A pszichoanalízis háború utáni fejlődése Nagy-Britanniában egészen más irányba haladt. […] Klein már Freud halálát megelőzően is kifogásolta az Ödipusz-komplexus freudi leírását, továbbá az orális késztetések és az agresszivitás fontosságát hangsúlyozta, amelyeket a freudizmus „pre-ödipálisként" kezelt (bár nem ignorálta azokat). Klein tárgykapcsolat-elméletek kidolgozásában való jelentős közreműködése nyomot hagyott a pszichoanalízisen, s ez napjainkban is érezhető a kapcsolati irányzat néven ismert analitikus módszertanok koalíciójában, amely élen jár a nem-normatív szexualitás progresszív, nempatologizáló, klinikai leírásában.[6] Jóllehet a „polemikus eszmecsere"[*] nem foglalkozott direkt módon a homoszexualitás kérdésével, felerősítette a tudatos élet valamennyi aspektusát szervező tudattalan fantázia szerepét.[7] A kisgyermekkori szexualitás és az agresszió Freudot is meghaladó mértékű hangsúlyo-

[5] A homoszexualitás egy újabb keletű, progresszív, jungiánus megközelítéséhez ld. Hopcke: *Jung, Jungians, and Homosexuality*.

[6] A tárgykapcsolati iskola hozzájárulásának példájaként ld. Lesser és Schoenberg *That Obscure Subject of Desire: Freud's Female Homosexual Revisited* c. gyűjteményes kötetét.

[*] „Controversial Discussions": az 1940-es években Nagy-Britanniában, Anna Freud és Melanie Klein hívei között lezajlott, nyilvános vitasorozat (*a ford.*).

zásával Klein – ha nem is gyakorlati, de – fogalmi szempontból letette az emberi szexualitás eredendően fantazmatorikus és barokkosan perverz felfogásának alapjait.

A Nagy-Britanniában és Észak-Amerikában bekövetkezett fejlemények a homoszexualitás pszichoanalitikus feldolgozásában lezajlott drámai változás jelei voltak. Freud halála után egy évvel a Columbia Egyetem Pszichoanalitikus Klinikáján dolgozó Radó Sándor a *Psychosomatic Medicine* folyóiratban „A Critical Examination of the Concept of Bisexuality" címmel jelentetett meg egy cikket, amelyben visszautasította Freud alkati biszexualitásról kifejtett nézeteit. Klinikusokat felvillanyozó huszárvágással azt állította, hogy a homoszexualitás a másik nemtől való patologikus félelemből ered, és gyógyítható, illetve gyógyítandó. Nyolc évvel később Radó hasonló állításokat tett „An Adaptational View of Sexual Behavior" című tanulmányában, ezzel is erősítve azt a tendenciát, amelyet Joanna Ryan úgy azonosít, mint „a pszichoanalitikusok között széles körben elterjedt nézet, mely szerint a heteroszexualitás biológiailag elrendelt, természetes, megfelelő, érett, az emberi szexualitás és az emberi kapcsolatok esszenciája". Mivel az „Adaptational View of Sexual Behavior"-ben Radó a biológiában igyekezett felmutatni a heteroszexualitást, érvelésében nagy hangsúlyt fektetett a gender-komplementaritásra; a homoszexualitás ebben a modellben definíció szerint természetellenes és patologikus volt.

A tárgyalt fogalmi eltolódás egyik következménye az volt, hogy a „negatív" Ödipusz-komplexust – amelynek Freud már az 1920-as évek elején kisebb jelentőséget tulajdonított – immár nem tekintették a szubjektivitás vagy szexualitás leírása szerves részének. Freud legkésőbb 1914 (az „Egy kisgyermekkori neurózis története") óta amellett érvelt, hogy a „fordított" és „normál" Ödipusz-komplexusok egyidejűleg lépnek fel a fiatal gyermekeknél. Részben a gender-identifikáció bonyolultságát, illetve a komplexusok konvencionális heteroszexualitásban történő „feloldódásának" ebből következő megjósolhatatlanságát akarta megmagyarázni. Míg a „normál" Ödipusz-komplexus az apát és a fiút az anyáért küzdő riválisokként képzeli el, addig a „negatív" Ödipusz-komplexus a fiúknál az apát egyfelől a vágy tárgyaként jeleníti meg, másfelől egy olyan képzeletbeli ideálként, amely irányítja a fiú „maszkulin" identifiká-

[7] Anna Freud viszont tárgyalja a férfi homoszexualitást a „Studies in Passivity" (1952 [1949-51]), c. könyvében (különösen 245-256); Klein hatása a pszichoanalitikus homoszexualitás-leírásokra pedig egyértelmű az 1963. július-augusztusában, Stockholmban megrendezett 23. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus egyes előadásaiból. Ld. mindenekelőtt Gillespie tanulmányát, valamint Pasche, Wiedeman, Greenson, és Stoller előadásait.

cióját. Más szóval a „negatív" Ödipusz-komplexus esetében az anya a fiú által az apa iránt táplált nemi vágy akadályaként jelenik meg.[8]

Jóllehet Freudnak egy olyan elméletre volt szüksége, amely képes megmagyarázni, hogy miért megjósolhatatlan és kétes az identifikáció, igyekezett minimalizálni az elmélet homoerotikus implikációit […]. A Radóhoz hasonló kritikusok Freud halála után mégis úgy értelmezték újra a „negatív" Ödipusz-komplexust, mint egy „az anyára irányuló, alapvetőbb, heteroszexuális, proto-ödipális beállítódás elleni, regresszív védekezés" (Lewes, 107). Egy különös hátraarc eredményeképp tehát a „negatív" Ödipusz-komplexust nem a szexualitásra nézve konstitutív hatásként, hanem a normalitástól való radikális eltérésként, deviáns hajlamokat – a férfiaknál femininitást, a nőknél túlzott maszkulinitást – generáló pszichés hibaként kezdték kezelni. Az egészségügyi intézményrendszerrel központilag összeköttetésben lévő észak-amerikai pszichoanalízis az 1940-es években úgy volt beállítva, mint azon kevés erők egyike, amelyek képesek „korrigálni" ezt a patológiát, és visszaterelni férfiakat és nőket elhagyott heteroszexualitásuk felé.

A fenti érvek annyira gyakran szerepeltek Franz Alexander, Edmund Bergler, Grete Bibring, Ben Karpman, Herman Nunberg és Fritz Wittels tanulmányaiban, hogy a homoszexualitás „gyógyítására" helyezett hangsúly teljes összhangba hozta a homoszexualitással kapcsolatos „pszichoanalitikus" érveket a pszichiátriai kezeléssel Észak-Amerikában és a világ más részein is.[9] Ők követték ki az utat az olyan – az 1950-es és 60-as években egyre súlyosabbá váló – klinikai beavatkozások előtt, mint az averzió- és sokkterápia, ártalmas stimulánsok (pl. émelygést előidézni hivatott hánytatók) használata, „a szexuális fantáziák módosítására" (Bancroft, 43.) irányuló viselkedésterápia (köztük a hipnózis, valamint a vizuális és auditív szuggesztió különböző formái), a kasztráció, vagy akár a lobotómia. Egy 1972-ben San Remo-ban tartott orvosi konferencia tematikájában még a következő szerepelt: „feltételes reflexek, elektrosokk-kezelés, drogok és sebészeti beavatkozások a homoszexualitás gyógyításának szolgálatában" (Hocquenghem, 53.).

Edmund Bergler, New York-i klinikus 1956-ban azzal betonozta be még inkább a pszichiátria és az amerikai pszichoanalízis nászát, hogy a pszichoanalitikus terminológiát fordította a leszbikusok és a melegek ellen. „Napjainkban" –

---

[8] Silverman maszkulin önuralomról szóló, kiváló dolgozata is hangoztatja e fogalom fontosságát (ld. *Male Subjectivity*, 365-373). Proust és T. E. Lawrence prózájára, Fassbinder filmjeire Lacan, Althusser és Bersani elméleti szövegeire összpontosítva, Silverman könyve a vonzódásról és identifikációról szóló pszichoanalitikus érvek politikai következményeit tárgyalja, valamint ezen érvek jelentőségét a feminizmus és a gay studies szempontjából.

[9] Duberman a *Cures: A Gay Man's Odyssey*-ben erős kritikát gyakorol az efféle pszichiátriai nézőpontok felett. Ld. még Isay: *Becoming Gay: The Journey to Self-Acceptance*. A pszichiátriai ortodoxia öröksége sajnálatos módon felüti a fejét olyan szövegekben is, amelyek látszólag kritizálják ezt az örökséget, mint Morgenthaler és Ovesey munkája.

hangsúlyozta, mintha szavai nem a fogalmi regresszió, hanem a technológia fejlődés jegyét viselték volna magukon – „a pszichiátriai-pszichoanalitikus kezelés képes a homoszexualitás gyógyítására" (9.). Bergler a következő alcímet adta a homoszexualitást tárgyaló tanulmányának: „Betegség vagy életmód?" – a kérdés azonban számára nyilvánvalóan költői volt. Biztosítja olvasóit, hogy „[n]em vagyok elfogult a homoszexualitással szemben", mindazonáltal „a homoszexuálisok lényegében kellemetlen emberek, akikre dölyfösség, célt tévesztett agresszió, és nyafogás jellemző. Mint minden pszichés mazochista, erősebb személyiség társaságában szolgalelkűvé válnak, hatalmi pozícióba kerülve kegyetlenek, a gyengébbet gátlástalanul eltapossák. Az egyetlen nyelv, amelyet tudattalanjuk megért, a nyers erőszak nyelve" (28-9.). Bergler munkatársa, Irving Bieber 1962-ben terjedelmes beszámolót jelentetett meg *Homosexuality: A Psychoanalytic Study* címmel. A Bieber-féle „106 homoszexuális és 100 heteroszexuális férfi pszichoanalitikus kezelésének szisztematikus vizsgálata" saját bevallása szerint „meggyőző érvekkel támogatja Radó férfi-homoszexualitás területén elért eredményeit, melyek szerint a homoszexuális adaptáció »a másik nemtől való, lappangó, de gátlásokban jelentkező félelem eredménye«" (vii, 303.).

E történeti fejlemények felbecsülhetetlen értékű beszámolóit találjuk Henry Abelove mára klasszikussá vált, „Freud, Male Homosexuality, and the Americans" című tanulmányában (amely először a *Dissent* folyóiratban jelent meg 1985-86-ban), Kenneth Lewes *Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality* (1988), és Ronald Bayer *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis* (1981) című köteteiben. Ahogy mindhárman megjegyzik, feltehetőleg Charles Socarides New York-i pszichoanalitikus és a klinikai pszichiátria professzora volt az, aki a végletekig vitte a homoszexuálisok elleni fenti érveket. A témáról írott első könyvében (*The Overt Homosexual*, 1968) Socarides kitart amellett, hogy a homoszexuális kapcsolatok kizárólag „romboláshoz, kölcsönös kudarchoz, a partner és önmaga kizsákmányolásához, orálisszadisztikus inkorporációhoz, agresszív rohamokhoz, valamint az egyént uraló és kínzó agresszív és libidinális késztetések és szorongások csillapítására tett kísérletekhez és álmegoldásokhoz vezetnek" (8.). Bár Socarides korántsem mondható reprezentatívnak az észak-amerikai pszichoanalízis egészére nézve, mégis intézményileg befolyásos és termékeny szerző, aki aktívan kampányol a homoszexualitás pszichoanalitikus eszközökkel történő gyógyításának lehetősége mellett.[10]

[10] 1968-tól kezdve Socarides egy sor könyvet jelentetett meg, amelyekben elítélte a homoszexualitást, és olyan klinikai érveket sorakoztatott fel, amelyek saját állítása szerint képesek „megelőzni" azt: *Beyond Sexual Freedom* (1975), *Homosexuality* (1978), *The Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions* (1988), *Homosexuality: Psychoanalytic Therapy* (1989), *The Homosexualities: Reality, Fantasy, and the Arts* (szerkesztőtárs: Vamik D. Volkan, 1990), *The Homosexualities and the Therapeutic Proces*s

4. Túl Freudon

Az előző szakaszban elmondottak után jobban érthető, hogy a homoszexualitásról rendelkezésre álló pszichiátriai-pszichoanalitikus szakirodalomtól, illetve a leszbikusok és melegek klinikai kezelésétől elborzadt meleg mozgalom miért követelte az Amerikai Pszichiátriai Társaságtól (APA), hogy törölje a homoszexualitást az *Elmezavarok Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyvéből* (DSM-II).

Amikor 1952-ben az APA először megjelentette a DSM-I-et, a benne szereplő állítás, mely szerint a homoszexuálisok „elsősorban az uralkodó kulturális miliő, valamint a társadalom viszonylatában betegek" (34.), nézeteltéréseket kiváltott ugyan, de politikai mobilizációt alig. 1968-ra (a DSM-II megjelenésére) azonban az APA újraosztályozta a homoszexualitást, és az „egyéb nem-pszichotikus elmezavarok" (44.) (pl. pedofília és szadizmus) mellé helyezte. A módosítás részben a pszichiátriai bírálatokban bekövetkezetett, erősen vitatott változások eredménye volt. 1955-ben a Wolfenden-jelentés (amely arra tett javaslatot, hogy a brit parlament dekriminalizálja a homoszexualitást) azzal került a nemzetközi figyelem középpontjába, hogy elutasította a homoszexualitás betegségként való kezelése mellett szóló érveket.[11] Figyelemreméltó, hogy mindezt azután tette, hogy a Brit Orvosi Társaság benyújtotta előterjesztését, amelyben nem csupán a reformot ellenezték, hanem hangsúlyozták a Krisztushoz való megtérés által „meggyógyult" homoszexuálisok számát is (lásd Higgins, 34-35). De amikor Karl Menninger pszichiáter 1963-ban bevezetőt írt a jelentés amerikai kiadásához, már kihagyta belőle a fenti betegség-cáfolatot, és azt bizonygatta, hogy „[a] pszichiáter szempontjából […] a homoszexualitás […] bizonyítékul szolgál az éretlen szexualitásra, továbbá vagy megakadt pszichológiai fejlődésre, vagy regresszióra. Akármilyen névvel illesse is a nyilvánosság, a pszichiáterek szemében nincs kétség az efféle viselkedés abnormalitása felől" (lásd Committee on Homosexual Offences, 7.).

---

10. jegyz. folyt. (szerkesztőtárs: Vamik D. Volkan, 1991), valamint *Homosexuality: A Freedom Too Far: A Psychoanalyst Answers 1000 Questions about Causes and Cure and the Impact of the Gay Rights Movement on American Society* (1995). Az egyes könyvek különféle érvei csaknem megkülönböztethetetlenek egymástól. Socarides Benjamin Kaufmannal és Joseph Nicolosival együtt „az egyre erősödő tudományos cenzúra fenyegetésére válaszolva" megalapította a NARTH-ot. A történet egyik ironikus mozzanata, hogy míg Socarides részben a rossz szülői háttérrel magyarázza a keresztes háborúja célkeresztjében álló homoszexualitást, addig fia, Richard, nyíltan meleg aktivistaként képvisel mainstream leszbikus és meleg szervezeteket, valamint a közelmúltig Clinton elnök különleges asszisztense, közkapcsolati szenior tanácsadó, és a Fehér Ház meleg és leszbikus ügyekkel foglalkozó személyi felelőse volt.

[11] A jelentés egyes elemeit tizenkét évvel később, 1967-ben iktatták törvénybe, amikor a brit törvényhozás úgy döntött, hogy – részben a férfi homoszexualitást dekriminalizálandó – a meleg közösülés beleegyezési korhatárát 21 évben állapítja meg. A leszbikusság jogi státusza az Egyesült Királyságban a viktoriánus kor óta közismerten homályos.

Jóllehet elutasította az APA korábbi döntéseit, a meleg mozgalom csak 1970-től vette célba szisztematikusan az APA-t. Az APA 1970-es, San Francisco-i nagygyűlésén a tüntetők megszégyenítették és kifigurázták Iriving Biebert, előadása pedig gúnyos kacajba fulladt. A nagygyűlés más helyszínein gerilla színházakat és kiabáló vetélkedőket rendeztek, és a zűrzavar egy ponton olyan magasra hágott, hogy egy orvos „arra szólította fel a rendőrséget, hogy nyissanak tüzet a demonstrálókra" (Bayer, 103.). Menninger szakmai merevsége és a közvélemény iránti megvetése – beleértve természetesen a leszbikusok és melegek véleményét is – jól érzékelteti, hogy az eseményt követő vita miért zajlott annyira gyűlölködő hangnemben; kollégái közül Bieber, Socarides és sokan mások lényegében Menningerével azonos nézeteket vallottak.

Három év elkeseredett civakodás után az APA végül 1973 decemberében beleegyezett, hogy törli a homoszexualitást a DSM-II-ből. De azon pszichiáterek és pszichoanalitikusok számára, akik ezt hevesen ellenezték – és különböző fórumokon hangot is adtak a véleményüknek –, a döntés ideológiai nyomásra bekövetkezett kapitulációnak tűnt, ami annál is inkább felpiszkálta szakmai hiúságukat, hogy az APA maguknak a homoszexuálisoknak a követeléseit vette figyelembe. A leszbikusok és melegek számára a döntés – amelyet címlapon közölt a New York Times és a Washington Post – átütő győzelmet jelentett, amennyiben bizonyos mértékig annak bizonyítékául szolgált, hogy képesek hatást gyakorolni a szexualitás és a gender fogalmai körül forgó, központi pszichiátriai gondolatmenetekre.

Mindazonáltal némileg csorbított a győzelmen, hogy szintén 1973 decemberében az APA – a Bieberhez és Socarideshez hasonló, szókimondóbb tagokkal kötött kompromisszumként – megtartotta a diagnosztikai kategóriák között a „nemi orientációs zavart". A kifejezést Robert Spitzer jegyzi („Homosexuality as an Irregular Form of Sexual Development and Sexual Orientation Disturbance as a Psychiatric Disorder"), aki arra tett kísérletet, hogy a terminussal középutat jelöljön ki az APA liberális és konzervatív tagjai között.[12] A „nemi orientációs zavar" – amely olyan páciensekre vonatkozott, „akiket vagy zavar saját homoszexualitásuk, vagy küzdenek ellene, vagy szeretnének változtatni rajta" – végül a DSM-III, publikálás előtti piszkozatából került törlésre. 1977-ben a kifejezést az „ego-disztonikus homoszexualitás" terminus követte, amelyet „a homoszexualitás iránti negatív szociális attitűdök belsővé tétele" következményeként gondoltak el (idézi Bayer, 137, 177). A terminust 1980-ban, a DSM-III megjelenésével iktatták formálisan is használatba.

Jóllehet az „ego-disztonikus homoszexualitás" kifejezés látszólag elítélte a homofóbiát, másfelől viszont az adaptációt és az intrapszichés harmóniát

[12] Spitzer később, a diagnózis tisztázása céljából bevezette a „homodiszfília" terminust, de ez formálisan soha nem került használatba.

hangsúlyozza mint a társadalmi előítéletekre adható legalkalmasabb választ. Kiegyensúlyozott és meghasonlott homoszexuálisok megkülönböztetésével a terminus paradox módon továbbra is árnyékban tartotta azt a pszichoanalitikus belátást, mely szerint a szexualitás és a nemi identitás *konstitúciós* szempontból problematikusak, amennyiben behozzák a képbe a tudattalant. A terminus ezenfelül hozzáigazította az APA-t az Adleréhez hasonló maradi álláspontokhoz, amelyek szerint a kisebbségi érzések korrigálásának legjobb módja az egó hízlalása. A „kiegyensúlyozottság" hangsúlyozásával az új kategória olyan identitáspolitika kialakulásához is hozzájárult, amely annál nagyobb társadalmi támogatottságot élvezett, minél inkább háttérbe szorította a szexuális sokféleségről és nonkonformitásról való beszédet. Észak-Amerika szexualitásra és egóra vonatkozó, tágan értett kulturális perspektívájának viszonylatában, a homoszexualitás eltávolítása az APA betegség-listájáról egy normalizációs kísérletet jelentett, melynek azonban éppen az a szexualitás volt az ára, amelyet a meleg mozgalom jelentős része a védelmébe akart venni.

Ahogy Henry Abelove rámutat, Freud amerikanizálása továbbra is komoly akadályt jelent abban, hogy szexualitás-elméletét össze lehessen kapcsolni egy radikálisan anti-homofób politikával. Ugyanis az elmélet felhígításának és normalizálásának összesítetett hatásaként a szexualitással kapcsolatos, valóban pszichoanalitikus gondolatmenetek meglehetősen csekély közönségre találtak az Egyesült Államokban. Ezzel szemben Franciaországban a pszichoanalízis korántsem kötődött ilyen erős szálakkal az egészségügyi intézményrendszerhez. És így annak ellenére, hogy az európai meleg mozgalmakra általában véve erős hatást gyakorolt az Amerikai Meleg-Felszabadítási Front (American Gay Liberation Front, kb. 1970-1972), az általuk kijelölt irányok és a lefolytatott eszmecserék gyakran eltértek az észak-amerikaiaktól. Míg az amerikai meleg mozgalomra a polgárjogi és vietnámi háborús mozgalmak, a brit és francia meleg mozgalmakra egyértelműen az 1960-as években R.D. Laing, David Cooper, Michel Foucault és mások által létrehozott antipszichiátriai mozgalom gyakorolta a legnagyobb hatást. Ez a felszabadítási mozgalom újraértékelte a skizofréniát és az őrületet, az intézményes pszichiátriát pedig az erőszak letéteményesének kiáltotta ki. Ezért fontos tény, hogy a Londoni Meleg-Felszabadítási Front első egysége egy antipszichiátria csoport volt.

Ez a kontextus egy olyan fogalmi távolságot sejtet Európa és Észak-Amerika között, amely ugyan 1970 és 1972 között csak névleg létezett, de a rákövetkező időszakban egyre markánsabbá vált. Az Egyesült Államokban a „meleg" és „leszbikus" szavak idővel a kiegyensúlyozott identitás és bizonyos politikai kampányok jelölőjévé váltak. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban, Franciaországban vagy Olaszországban sokkal kisebb kulturális és politikai érték kapcsolódott ezekhez az identitásokhoz, következésképp kevesebb európai meleg és

leszbikus csoport normalizálta saját szexualitását a mainstream, politikai haszonért cserébe. Számos jeles brit és európai meleg szerző számára a későbbiek során is problematikus maradt az ausztrál származású Dennis Altman által *Amerika homoszexualizálása: A homoszexualitás amerikanizálása* (1982) szlogennel leírt jelenség. Az angliai meleg felszabadulásról hozzáférhető legjobb beszámolót Jeffrey Weeks-től kapjuk, akinek intellektuális és politikai munkássága sokat köszönhet Juliet Mitchell *Psychoanalysis and Feminism* (1974) című kötetének. A pszichoanalízis Mitchell-féle újraértékelése amellett érvel, hogy a kortárs feminizmus számára Freud sokkal relevánsabb, mint az antipszichiáter Laing vagy a liberacionista Wilhelm Reich. Weeks úttörő munkájára nagy hatással volt továbbá Foucault, valamint az európai meleg-felszabadítás gondolkodói (lásd Guy Hocquenghem és Mario Mieli).[13] Amikor 1978-ban Daniella Dangoor lefordította Hocquenghem 1972-es, *Homosexual Desire* című tanulmányát, Weeks kiváló bevezetővel látta el ezt a mai napig provokatív és időszerű könyvet.

Hocquenghem Foucault és a meleg pszichoanalitikus Félix Guattari munkatársa, radikális meleg aktivista, értelmiségi, filmes és termékeny regényíró volt. *Homosexual Desire* című első könyve egy évvel azelőtt jelent meg, hogy az APA Észak-Amerikában felülbírálta saját homoszexualitás-felfogását, és négy évvel azután, hogy a francia munkások, aktivisták és diákok 1968 májusában egyesült erővel próbálták meg átalakítani a társadalmat és a szexuálpolitikát. Hocquenghem könyve a májusi felkelés energiájából és inspirációjából táplálkozott, de sokat köszönhetett mind a francia antipszichiátriai mozgalomnak, mind az 1971-ben alapított Front Homosexuel d'Action Révolutionnaire-nek (FHAR), amely „bevallottan az Amerikai Meleg-Felszabadítási Front mintájára" (Weeks, „Előszó", 11.) létrejött, elsődlegesen leszbikus felszabadítási csoport volt.[14] Hocquenghem Guattarinál nyilvánvalóbb módon használta a pszichoanalitikus fogalomtárat a legszűkebb család és a kapitalista állam radikális meleg kritikájának kidolgozásához. A Hocquenghem tanulmányával egy évben megjelent (és 1977-ben, Lacan *Écrits*-ével egyidőben lefordított) *Anti-Oedipus:*

[13] Weeks jelentősebb munkái közé tartoznak az alábbiak: *Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present* (1977, 1983), *Sex, Politics and Society* (1981, 1989), *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities* (1985), és *Against Nature: Essays on History, Sexuality and Identity* (1991). Ld. még „Homosexuality and the Problematic Nature of Psychoanalysis, or, Psychoanalysis and the Problematic Nature of Homosexuality" (1983) c. rövidebb tanulmányát.

[14] Hocquenghem az egyik első férfi volt, aki csatlakozott a csoporthoz, amely írásait a *Rapport contre la normalité* (1971) c. kötetben, valamint a *Recherches* egy különszámában (1973 március) jelentette meg, mely utóbbinak Guattari volt a szerkesztője. A részleteket ld. Girard 83-84.

Capitalism and Schizophrenia című szövegben Guattari és a filozófus Gilles Deleuze amellett érvel, hogy a klasszikus pszichoanalízis bűnrészes volt a vágy megregulázásának módjaként elgondolt Ödipusz-komplexus meghatározásában. Hocquenghem Guattari és Deleuze nyomán arra tett kísérletet, hogy megszabadítsa a vágyat az Ödipusz-komplexustól. Hocquenghem állítása szerint a család alapozza meg a közösségi moralitást, ítéli el az illetlenséget és a perverziót, és generálja az „anti-homoszexuális paranoiát". A freudi pszichoanalízis bűnrészessége pedig abban áll, hogy a vágyat ödipálissá teszi, amivel olyan keretet hoz létre, mely ahelyett, hogy pusztán leírná, kontrollálja a viselkedést.

Hocquenghem szerint a család hozza létre a homoszexualitást mint olyan kategóriát, amely arra szolgál, hogy körülhatárolja a félelmet és a szublimálatlan vágyat. Azzal együtt, hogy álláspontja szerint ez a körülhatárolás sikertelen, Hocquenghem visszautasította az Egyesült Államokban elfogadott liberális, polgárjogi modellt, amennyiben kikötötte, hogy „a vágy kizárólagosan homoszexualisként való leírása az imaginárius tévkövetkeztetése" (Hocquenghem, 36-37). A 19. századi szexológia által létrehozott, majd a viktoriánusok által gyakorlattá tett, homo- és heteroszexualitás közötti megkülönböztetés fenntartását elhibázottnak látja. A pszichoanalízis segítségével felismerve nemi vonzalom és identitás ellenséges viszonyát, Hocquenghem megpróbált radikálisan kitörni ebből a keretből. Ennek folytán „az ödipális rendszer elleni tiltakozás" (124-125.) számos különböző formája mellett érvelt, beleértve a személytelen szexet, amely kiszabadítaná a vágyat minden létező keretből.

Hocquenghem küzdelme komoly hatást gyakorolt Mario Mielire, az olasz meleg-felszabadítás egyik teoretikusára, akinek *Homosexuality and Liberation: ELements of a Gay Critique* című munkája 1977-ben jelent meg. Mieli Londonban élt a Meleg-Felszabadítási Front tevékenységének tetőfokán, majd 1972-ben visszatért Milánóba, hogy részt vegyen a *FUORI!* elnevezésű forradalmi egylet és magazin megalapításában. Annak ellenére, hogy Mieli követte Hocquenghemet a vágy legszűkebb családból való kiszabadításának tekintetében, Freudhoz – és általában a pszichoanalízishez – fűződő viszonya sokkal kevésbé ellenséges. Mieli könyvében elszórva találunk utalásokat Ferenczire, Reichre, Freudra vagy Norman O. Brownra, aki Amerikában sokáig az erotika problematikájának gurujaként volt számon tartva. De bár egyfelől Mieli kevésbé kritikus a pszichoanalízissel szemben, mint Hocquenghem, a vágyról adott leírása valójában sokkal kevésbé pszichoanalitikus leírás, mint Hocquenghemé.

Mieli könyve azt illusztrálja, amit Foucault egy évvel korábban „a represszív hipotézisként" vont kritika alá. Foucault arra a – Reich és Marcuse számos munkájában tetten érhető – hidraulikus vágyfelfogásra utal, amely a szexuális örömöt elfojtó, kártékony ágensként kezeli a társadalmat, míg a felszabadulást szexuális önkifejezésünk korlátlan szabadságában látja. Hocquenghem nyilvánvalóan kikerüli ezt a fogalmi kelepcét, Mieli ellenben nem. Mieli abban a tekintetben kerül

legközelebb Reichhez és Marcuséhoz (vagyis a foucault-i kritika célzottjaihoz), hogy álláspontja szerint „a társadalmunkban mindenkit érintő, általános neurózis nagyrészt a meleg vonzalom társadalmi elfojtásából ered, vagyis a meleg vonzalom erőszakos elnyomásából, valamint annak patologikus tünetekké történő átalakításából". (Mieli, 62). Hocquenghem azért nem tűrte el a „meleg vonzalom" gondolatának használatát, mert a „meleg" jelző már önmagában túl sokat feltételez a vágy céljáról, és implicit módon leszűkíti annak terepét.

Mindettől függetlenül Mieli munkássága komoly teljesítmény, amelyben összefonódik a meleg-felszabadítás elmélete, a pszichoanalízis és az olasz kommunizmus. Mieli szellemesen „perverz testben ép elme"-ként írja újra a bevett „férfi testben női agy" formulát (166). Míg Hocquenghem az Ödipusz-komplexus okán bűnösnek tartotta Freudot a vonzalom normalizálásában, Mieli azzal foglalkozott, hogy felmutassa azokat a helyeket, ahol Freud maga is végletesen tanácstalannak tűnt bizonyos pszichés folyamatok láttán, és látszólag képtelennek bizonyult a vonzalom koherens elméletét kidolgozni. És ahol Mieli bevallottan meleg férfiként ír specifikusan meleg kérdésekről, ott Hocquenghem nem hajlandó meleg szerzőként megjeleníteni magát, és inkább a férfiak közötti személytelen szex és „cruising" jelenségeire koncentrál, melyek során „szervek keresik egymást és a becsatlakozás lehetőségét anélkül, hogy tudatában lennének a kizáró vagylagosság törvényének" (Hocquenghem, 117). A megragadhatatlan erotikus vonzalmak identitáskategóriákba zárása ellen tiltakozva Hocquenghem újraértelmezi és politizálja Freud polimorf perverzitásról szóló elméletét.

5. Queer-elmélet és pszichoanalízis

A Hocquenghem által a *Homosexual Desire*-ban kifejtett elméleti polémia komoly hatást gyakorolt a „queer-elmélet" néven ismertté vált eklektikus irányzatra, amely az 1990-es években – részben az AIDS-aktivizmust övező politikai újrarendeződés eredményeként – jött létre az Egyesült Államokban. A fennálló hatalmi struktúrákon belüli jogi reformot szorgalmazó, mainstream leszbikus és meleg politikai mozgalmakkal ellentétben a queer-elmélet teoretikusai és aktivistái a Hocquenghem által két évtizeddel korábban megfogalmazott radikálisan ellenzéki és szeparatista energiákból merítenek. Tehát amíg a meleg és leszbikus aktivisták a katonai szolgálat, a papság, a házasság és az örökbefogadás jogáért – röviden az átlagos heteroszexuálisoknak kijáró életmód kiterjesztéséért – kampányolnak, addig a queer aktivisták deszexualizálóként utasítják el a „normális" társasági élet ezen ideálját. Továbbá míg egyes meleg „asszimilációnisták" amellett érveltek, hogy a homoszexualitás velünk született, következésképp megváltoztathatatlan (nem a mi hibánk, és nem is gyógyítható), a queer-elmélet képviselői szerint a nemiség ennél sokkal dinamikusabb, kevésbé megszilárdult és potenciálisan forradalmi. Az asszimilációnisták azt mondják, hogy homo-

szexualitásunk nem állhat a normális élet útjába, a queer-elmélet pedig azt, hogy a homoszexualitás a normákkal szembeni ellenállás fókuszpontjaként kezelendő. Ily módon a queer-elmélet által kidomborított feszültségek egyike nem más, mint a tisztes, normális egzisztenciára vágyó leszbikusok és melegek, illetve azok érdekellentéte, akik szexualitásukat politikailag akarják felhasználni a normalitás (és annak gender-hierarchiái, faji megkülönböztetései és „családi életre" való konvencionális áhítozása) szétzúzására.

Egy másik feszültség, melyet a queer-elmélet felmutat, a szexualitás merevként vagy megmunkálhatóként való elgondolása között áll fenn. […] Az észak-amerikai nem-heteroszexuálisok nagy részét kitevő asszimilációnista melegek és leszbikusok velük születettként gondolnak saját szexualitásukra, ami annyira alapvető részüket képezi, hogy lehetetlen megváltoztatni. Ennek az álláspontnak a politikai hozadéka a homoszexualitás gyógyíthatóságának gondolatával szembeni hallgatólagos ellenállásában rejlik. Az asszimilációnisták továbbá gyakran másodlagosnak tartják saját leszbikus vagy meleg mivoltukat – pontosabban lényegileg magukhoz tartozóként gondolják el, de nem feltétlenül tartják életük legfontosabb aspektusának. Például elképzelhető, hogy egy meleg orvos a szakmai identitását fontosabbnak tartja, mint a meleg identitását. Ezzel szemben a queer-elmélet a szexualitást nem annyira esszenciálisként és veleszületettként, hanem inkább társadalmilag konstruáltként gondolja el – másfelől viszont az asszimilációnistákhoz képest sokkal inkább meghatározónak tartja azt az egyénre nézve. A normákkal szembeni határozott ellenállása eredményeként a queerség azt képviseli, ami elkülöníti az egyént a társadalom fennmaradó részétől – következésképp az ember queersége életének legnyilvánvalóbb vonásává válik. Mindezek felett pedig a „queer" a szexualitás elsődlegesen politikai megértését implikálja.

Az észak-amerikai queer-elmélet képviselői – Hocquenghemhez hasonlóan – a pszichoanalízisben olyan fogalmi arzenált fedeztek fel, amely alkalmas a normalizációs társadalmi folyamatok leírására, és következésképp felhasználható az ezek elleni küzdelemben. Az irányzatot megalapozó elméleti munkák közé tartoznak Butler *Gender Trouble* (1990), és Sedgwick *Epistemology of the Closet* (1990) című könyvei, amelyek azonban megjelenésük idején még nem a queer-elmélet címszó alá kategorizálódtak. Butler Foucault-t és a francia feminizmust ötvözi Lacantól vett gondolatokkal, hogy az n-edik fokra denaturalizálja a gender fogalmát. Amellett érvel, hogy a legalapvetőbb gender-identitások is, mint a „férfi" és a „nő", társadalmilag létrehozott ideálok, amelyek rákényszerítenek minket, hogy a heteroszexualitás fogalmi keretében gondolkodjunk. Nem csupán arról van szó, hogy a gender társadalmi meghatározásai idővel elmozdulnak (ha a nők hátrányos helyzetét megőrizve is), hanem még alapvetőbben arról is, hogy ezek a meghatározások megerősítik a genderek közötti komple-

mentaritás elképzelését. A gender-normák ily módon nem csak a nőket nyomják el, hanem mindenkit, mégpedig azzal, hogy a szerepeinket a heteroszexualitásra szabják, a nem-heteroszexualitást pedig gender-devianciaként megbélyegzik – ebből következnek az olyan tartós sztereotípiák, melyek szerint a leszbikusok illetlenül maszkulin nők, a melegek pedig illetlenül feminin férfiak. A regulatív ideálok foucault-i fogalmát összedolgozva a Lacan-féle szimbolikus rend elgondolásával, Butler nagy horderejű következtetéseket von le a gender-normák szubjektivitásra nézve konstitutív funkciója kapcsán.

Epistemology of the Closet című művében Sedgwick is *A szexualitás történeté*-ben kifejtett foucault-i gondolatokhoz nyúl, mindenekelőtt ahhoz az elgondoláshoz, hogy a homoszexualitás, ahogy ma ismerjük, 19. századi találmány. Amellett érvel, hogy heteroszexualitás és homoszexualitás diszkrét, ontológiai entitásokként való megképződése hozta létre mintegy mellékhatásként a „closet" [rejtőzködés] szociális intézményét. Amint a hetero- és homoszexualitás „orientációként" kodifikálódott – vagyis olyasvalamiként, ami meghatározza, hogy ki vagy –, fontossá vált, hogy képesek legyünk megkülönböztetni ezeket a típusokat. A „closet" jelöli mindazon módokat, amelyeken a deviáns vágyak a kitudódás és büntetés elől menekülve elrejtőzhetnek. Sedgwick legradikálisabb állítása értelmében a hetero/homo megkülönböztetés és a rárakódó látható/rejtett distinkció összefonódott tudás és ignorancia nagyszabásúbb, episztemológiai szembenállásával, vagyis az ignorancia, a titkolózás és az átlátszatlanság valamennyi jele visszavezethető a homoszexualitáshoz. Ez a meglátás ösztönzi Sedgwicket, hogy (mindenekelőtt a 19. és kora 20. század irodalmában) az átlátszatlanságot és az elrejtettséget a homoszexuális „closet" jeleiként értelmezze – és ez az olvasási stratégia erősen támaszkodik a pszichoanalízis módszertanára azon előfeltevésében, mely szerint a szexualitás egyfelől centrális és mindent átható, másfelől rejtve marad és dekódolásra vár.

Mind Butler, mind Sedgwick használja a pszichoanalízis terminológiáját és fogalmait, miközben a pszichoanalízistől tartott kritikai távolságuk sokszor inkoherensnek tűnik. A pszichoanalízis vonatkozásában ezek a szerzők néha azt szeretnék, hogy a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon. A queerelmélet későbbi fejlődése során hajlott rá, hogy – Butler és Sedgwick munkáira való kritikátlan támaszkodásával vagy pszichoanalízis-képük átvételével – reprodukálja ezt az ellentmondást.[15] […]

---

[15] Ld. például Edelman: *Homographesis*, Fuss: *Identification Papers* és „Pink Freud". Mára számos Butler és Sedgwick munkáját tárgyaló pszichoanalitikus kritika létezik: Ld. Copjec: „Sex and the Euthanasia of Reason"; Dean: „On the Eve of a Queer Future" és „Bodies That Mutter"; Rothenberg – Valente: „Performative Chic"; Restuccia: „The Subject of Homosexuality: Butler's Elision", valamint Dyess – Dean, „Gender: The Impossibility of Meaning".

Ha Butler és Sedgwick munkássága bizonyítékul szolgál azokra a feloldatlan konfliktusokra, amelyek a pszichoanalízis queer-elméleten belül elfoglalt helyét övezik, akkor de Lauretis és Bersani azok a szerzők, akik úttörő munkájuk során közvetlenül is tárgyalják ezeket a problémákat. *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire* (1994) című könyvében de Lauretis, leszbikus gondolkodó – akit konszenzusosan a „queer-elmélet" kifejezés megalkotójaként szoktak számon tartani – a leszbikus vonzalom leírásának kontextusában rehabilitálja a freudi perverzió-elméletet. Bersanihoz és más meleg és leszbikus szerzőkhöz (pl. John Fletcher vagy Mandy Merck) hasonlóan de Lauretis is különösen hasznosnak találja a francia pszichoanalitikus, Jean Laplanche Freud-olvasatát, amelyben amellett érvel, hogy a perverzió szinonim a szexualitással (*Life and Death*, 23).[16] Laplanche szerint, amit Freud „polimorf perverzitásnak" nevez, az valójában a szexualitás normalizációt megelőző, eredeti állapotát jelöli. De Lauretis ezt az eredeti perverzitást alapul véve akarja – nem patologizáló, de pszichoanalitikus módon – leírni a leszbikus vonzalom genezisét. Jóllehet a leszbikusság legtöbb pszichoanalitikus elmélete támaszkodik valamiféle „maszkulinitás-komplexusra", de Lauretis amellett érvel, hogy a női vonzalom konceptualizálásának a maszkulinitásra való hivatkozás nélkül is lehetségesnek kell lennie – vagyis a leszbikusság elméletét a heteroszexualitás modelljétől függetlenül kell kidolgozni. A *Practice of Love* rámutat, hogy mennyire nehezére esett a pszichoanalízisnek a női vonzalom felől közelítenie a leszbikussághoz, nem pedig egy maszkulin alany pozíciójából eredő vágyként (még ha egy nő foglalja is el azt a pozíciót).

De Lauretis megoldása a leszbikus alany anyai korporealitáshoz fűződő, fantazmatikus viszonyának elméletté emelésében rejlik – ez a viszony ugyanis lehetővé teszi a kasztráció pszichoanalitikus terminusának újraértelmezését az anyai test elvesztésének vonatkozásában. De Lauretis szerint a lány nem annyira a pénisz (vagy fallosz) hiánya, mint az ideális anyai formától való megfosztottság miatt tekinthető „kasztráltnak". Ez a gondolatmenet lehetővé teszi, hogy de Lauretis feleleventse a fetisizmus elméletét, amennyiben olvasata szerint a fétis nem az anya hiányzó péniszét helyettesíti, hanem ideális testét annak teljességében.[17] Eme fogalmi lépés fontossága abban rejlik, hogy Freuddal ellentétben a nőknek tulajdonítja a fetisizmus előjogát. Naomi Schor, Elizabeth Grosz, de Lauretis és Ellen Lee McCallum témában végzett kutatásait követően a

[16] Ld. Merck: *Perversions: Deviant Readings* és Fletcher: „Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory".

[17] De Lauretis érve ebben a tekintetben radikálisan különbözik Helene Deutsch (1933) leszbikusságra vonatkozó érveitől. Ld. még MacKinnon meggyőző kifogásait a pszichiátriával és a homofóbiával kapcsolatban; az ilyen és hasonló gondolatmenetek áttekintéséhez ld. Magee – Miller.

leszbikus fetisizmus meghatározó kérdéssé vált a feminista pszichoanalitikus elméletben.[18] […]

Bersani meglehetősen távol áll a queer-elmélet fősodrától, és annak számos elméleti alappillérét illette kritikával. A pszichoanalitikus elmélet kiemelkedő képviselőjeként ismertté vált Bersani *Homos* (1995) című könyvében ismerteti a meleg szexualitást vizsgáló projektjét. Mivel tézisét épp azon queer-elméleti fogalmak mentén értelmezték, amelyeket használaton kívül helyezni volt hivatott, Bersani mondanivalója újra és újra félreértések áldozatává vált.[19] A *Homos* továbbviszi a homofóbia és az AIDS, Bersani „Is the Rectum a Grave?" (1987) című klasszikus tanulmányában megkezdett elemzését, ahol a szerző amellett érvel, hogy pozitív értékeket fedezhetünk fel a meleg férfiak közösülését a „fogadó fél" által elszenvedett, megalázó passzivitás gyakorlataként leképező, homofób fantáziában. Ahelyett, hogy az anális szex „passzív" résztvevőjének szubjektivitását vagy vélelmezett maszkulinitását venné védelmébe, Bersani azt javasolja, hogy ebben a félben lássuk az erőtlenség kontraintuitív vonzerejének bizonyítékát – vagyis a „szent és sérthetetlen önmagaság" (222.) feladásának vonzerejét. Bersani állítása szerint tehát a szexuális mazochizmusban rejlik annak lehetősége, hogy szertefoszlassuk a sérthetetlen önmagaság látszatát, amely a másokkal szembeni agresszív és territoriális fellépésünk okozója.[20]

Bersani állhatatos egó-kritikáját a *Homos*-ban tovább bonyolítja, hogy a homoszexualitást a nárcizmus egy fajtájaként gondolja el. Ez első ránézésre ez ismerős, homofób vádnak tűnik. A *Homos*-ban lejátszódó fogalmi eltolódást az teszi olyan nehezen érthetővé, hogy Bersani az egó-kritikáról látszólag az egó elfogadására váltott: a *The Freudian Body* és az „Is the Rectum a Grave?" című szövegekben „az én darabokra töréseként" jellemzett nárcizmusról hirtelen pozitív helyi értékkel kezd beszélni. Azok számára, akik Bersaninak a sérthetetlen egó elleni támadását alapvetően kompatibilisnek tartották az egó-pszichológia lacani kritikájával (ha Bersani maga nem is használta soha a lacani fogalmi apparátust), a *Homos* kezdetben rejtélynek, sőt, fogalmi regressziónak tűnt.

Ennek ellenére Bersani belevágott egy olyan projektbe, amely a vágyat a hiány ismerős fogalmiságán kívül próbálja konceptualizálni. […] Míg de Lauretis elfogadja a pszichoanalitikus hiány-premisszát, és áthangolja azt női fogalmakra (az anya testének elvesztése), Bersani teljességgel meg akarja haladni a vágy hiány-

---

[18] Ld. Schor: „Female Fetishism", Grosz: „Lesbian Fetishism?", and McCallum: *Object Lessons: How to Do Things with Fetishism*.

[19] E félreértésekről részletesebben ld. Dean: „Sex and Syncope", Lane: „Uncertain Terms of Pleasure", valamint az *Oxford Literary Review* „Beyond Redemption: The Work of Leo Bersani" 20.1-2 (1998) c. különszámának tanulmányait.

[20] Bersani projektje kapcsolódik Kaja Silverman *Male Subjectivity at the Margins* c. kötetében kifejtett maszkulin önuralom kritikájához.

alapú megértését. Ennek részben az az oka, hogy a homoszexualitást patologizáló pszichoanalitikusok hajlamosak ezt a hiány, fogyatékosság, megakadt fejlődés és más negatív fogalmak segítségével tenni. Ezzel szemben Bersani a homoszexualitásban a vágy önmásoláson alapuló formáját látja – egy olyan vonzalmat, amely nem arra irányul, ami hiányzik, hanem arra, ami az ember maga. A „homo-ság" Bersani által bevezetett neologizmusa az ugyanolyan iránti vágy felé mutat, amely – bár felszínesen vizsgálva hagyományos nárcizmusra emlékeztet – elutasítja mind az azonosság, mind az abszolút különbözőség csábítását.

Ahogy Tim Dean kifejti, az azonosság és különbség ismerős csábításait legyőző „homo-ság" a relacionalitás egy új modelljét adja, vagyis az én külvilággal való kapcsolatának radikálisan eltérő módozatát. Bersani ezt a relációs módozatot nem csak a homoszexualitásban véli felfedezni, hanem a művészetben is. Mi több, Bersani szexualitás-koncepciója kizárólag esztétikai elméleteinek kontextusában válik teljesen érthetővé – még ha ezt a *Homos* legtöbb olvasója figyelmen kívül hagyta is. A „homo-ság" nem más, mint amit Bersani és Ulysse Dutoit esztétikai írásaikban „pontatlan önmásolásnak" neveznek: vagyis egy olyan identifikáció, amely azáltal, hogy aláássa az „én" és a „másik" fogalmait, a végletekig feszíti a pszichoanalízis elméletét.[21]

Bersani ily módon a laplanche-i pszichoanalízisre alapozva kisajátítja a nárcizmus elméletét, némiképp hasonlóan ahhoz, ahogy de Lauretis kisajátította a perverziót. Mindkét szerző olyan pszichoanalitikus fogalmakkal operál, amelyeket mások a leszbikusok és melegek ellen használtak; és ahelyett, hogy egyszerűen heteroszexistaként lepleznék le ezeket, megmutatják, hogy mennyire hasznosnak bizonyulhatnak a nem-normatív szexualitásról való, affirmatív gondolkodás számára. Sokatmondó, hogy a szexualitás pszichoanalitikus feldolgozásában végzett leginnovatívabb munka a közelmúltban nem pszichoanalitikus intézményekben, hanem egyetemek nyelv és irodalom tanszékein született. Ez a különös szociológiai körülmény megerősíti a pszichoanalitikus fogalmak és a klinikai intézmények közötti tartós feszültséget. Ezen túl pedig ékesen mutatja Jacques Lacan gondolatainak az irodalomelméletre tett hatását.

6. Lacan és a homoszexualitás

[…] Szeretnénk röviden összefoglalni, hogy mi az, ami a lacani pszichoanalízisből a nem-normatív szexualitás leírása számára hasznosnak bizonyulhat. Kezdhetjük azzal, hogy Lacannak nincs homoszexualitás-elmélete; a „homo-

[21] Bersani és Ulysse Dutoit tovább erősíti ezt a gondolatmenetet mind a homoszexualitásra, mind a művészetre való vonatkozásában, a közelmúltban megjelent, *Caravaggio's Secrets* (1998) és *Caravaggio* (1999) c. kötetekben.

szexualitás" mint olyan nem létezik nála fogalomként, ahogy egyébként Laplanche és Pontalis standard pszichoanalízis-szótárában sem szerepel. Ez a hiány nem annyira a homoszexualitás homofób elhallgatásának a jele, mint annak felismerése, hogy amint a tudattalan fogalmán keresztül gondolkodunk a szexualitásról, a nemi orientáció megszokott kategóriái értelmüket vesztik. Akármilyen furcsán hangozzék is, a „homoszexualitás" nem pszichoanalitikus fogalom, jóllehet a kifejezés gyakran megjelenik pszichoanalitikus szövegekben. A vonzalom hetero- és homoszexuális formáinak megkülönböztetése az én tevékenységének tudható be – vagy ahogy lacani terminológiát használva Hocquenghem fogalmaz: „az imaginárius tévkövetkeztetése".

Azzal, hogy a szexualitást a tudattalan fogalmán keresztül vizsgálja, Lacan leválasztja a vágyat az anatómiai korlátokról. A nyelvre helyezett hangsúly a biológia helyett a reprezentáció effektusává teszi a nemi vágyat. Így aztán a pszichoanalízis ezen irányzatának legnyilvánvalóbb hozadéka a queer-kritika szempontjából a szexualitás lacani denaturalizálása. Jóllehet Lacan nem egyedüliként állítja, hogy az emberi szexualitás nyelvi, és nem természeti jelenség, szeretnénk hangsúlyozni, hogy szubjektivitás-koncepciója ezen a fogalmi alapon nyugszik. „Freudhoz való visszatérésében" Lacan megfosztja elődjét a biologizmus utolsó nyomaitól is.

A szimbolikus közvetítésre helyezett lacani hangsúly – vagyis az ahhoz való ragaszkodás, hogy minden emberi kapcsolat a reprezentációban gyökerezik – vezet többek között a gender-komplementaritás heteroszexista előfeltevésének aláásásához. „Nem létezik szexuális kapcsolat" – állítja perverz módon Lacan. Ezen azt érti, hogy nem létezik (azonos vagy különböző nemű) szexuális partnerek közötti, automatikus, közvetítés nélküli vagy problémamentes viszony. Ahogy legszélsőségesebb fázisában Freud számára, úgy Lacan számára is inkább probléma, mint adottság a heteroszexualitás. Mivel szubjektumok egymással való kapcsolata csak a fantázia által jöhet létre, férfi és nő természetes párosítása nem lehetséges. Továbbmenve Lacan azt állítja, hogy a szexuális együttlét során nem a másikról alkotott fantáziánkkal szeretkezünk, hanem a Másikról (egy nem individualizált alteritás-zónáról) alkotott fantáziánkkal. A másik személlyel való kapcsolatunk tehát a testi összefonódás legintimebb pillanataiban is kétszeresen közvetített. Ily módon Lacan diszkreditálja a harmonikus heteroszexualitás ideáját, amelyhez a pszichoanalitikus terapeuta visszaterelheti az embert.

Bár a gender-komplementaritás kigúnyolása jelzi a távolságot Lacan és azon tengerentúli kollégái között, akik a szocio-szexuális normákhoz való szubjektív alkalmazkodást hangsúlyozták, szeretnénk felhívni a figyelmet a lacani heteroszexizmus-kritika korlátaira is. Jóllehet Lacan ragaszkodik hozzá, hogy „nem létezik szexuális kapcsolat", az erotikus relacionalitásra adott különféle magyarázatai többnyire megmaradnak abban a fogalmiságban, hogy a férfi képtelen

közeledni a nőhöz, és fordítva. Más szóval továbbra is a homoszexualitás fogalmi keretén belül gondolkodik és operál. Lacan legradikálisabb gondolatainak e korlátozottsága Freudra emlékeztet, aki képtelen volt a maga teljességében felmérni a perverzió 19. századi fogalmával való szakítása horderejét. Következésképp, bár Lacan saját klinikai praxisában távolról sem tűnik homofóbnak, nem használta ki elgondolásainak anti-heteroszexista implikációit, és az erotikus relacionalitáshoz kapcsolódó, normatív elvárások fogja maradt – mégpedig olyan elvárásoké, amelyek összeütközésben állnak a relacionalitás valamennyi permutációjának elkerülhetetlen kudarcáról vallott nézeteivel.

Úgy véljük, Lacan munkássága termékenyebben hasznosítható a normák és normalizáció problémái kapcsán, mint a homoszexualitás kérdésének vizsgálatakor. Az egó-pszichológiával szemben folytatott vitája ugyancsak érvet szolgáltat az adaptív normák terapeutikus előírásával szemben. Lacan a terápia e válfaját – illetve a kultúrát, amelyben virágzott – mélységesen normalizálónak tartotta. „Az affektív normativitás kategóriáinak erősítése nyugtalanító eredményekhez vezet", hangsúlyozta 1960-ban (*Seminar* 7:133-4). Saját szubjektivitás- és vágykoncepciója ennél sokkal anarchikusabb volt, mint ahogy klinikai gyakorlata is túlontúl vadnak és nem-ortodoxnak bizonyult, mintsem hogy képes lett volna megtartani a fennálló pszichoanalitikus szervezetek intézményes jóváhagyását. Ahogy Lacan valamennyi olvasója csakhamar rájön, a szövegei maguk is abnormálisak: nem-ortodoxok, túlzók, perverz módon rokokó stílusúak és neologizmusokkal vannak teletűzdelve. Gyakorlata, elmélete és még a forma is, amelyen az elméletet közzétette, mind meglehetősen bizarr. Ami Lacan életművének feldolgozását annyira megnehezíti (magát Lacant pedig perverzzé vagy akár queerré teszi), az részben a normatív elvárások állhatatos lerombolása.

Ha a bomlasztás volt Lacan stílusának ismertetőjegye, akkor annál inkább igaz ez a tudattalan lacani jellemzésére – a tudattalan törés, akadály, gát a diskurzus egyenletes folyásában. A tudattalan továbbra is buktató marad mind az egyes szubjektum, mind a szubjektivitás elméletei számára. Márpedig Lacan a tudat helyett a tudattalan szintjén jelöli ki a szubjektivitás és a vágy helyét. Az ént a vággyal ellentétesként látja, és következésképp úgy gondolja el a szexualitást, mint ami megragadhatatlan imaginárius terminusokban. A *Három értekezés* radikális, freudi belátásait felerősítve, Lacan a szexet zsákutcaként konceptualizálja, amely kijátssza a tudatos megértést. Ebből a szempontból a szexualitás kulturális konstrukciói csupán egy olyan alapvető, pszichés lakatra adott válaszok, amelynek soha nem leszünk képesek megnyugtató értelmezését vagy feloldását adni. A szex értelmezésére – vagyis arra, hogy a szexualitás *jelentsen* valamit – tett valamennyi kísérletünk egy tudattalan holtponttal szemben megképződő, inadekvát kompenzációs gesztus csupán. Lacan szerint a szexualitás nem azért áll ellen a társadalmi normáknak, hogy a vágy egy tiszta formája felszabadul-

hasson a kulturális korlátok alól, hanem azért, mert imaginárius vagy szimbolikus identifikációk (legyenek azok normatívak vagy queer-ek) nem oldhatnak fel tudattalan ellentmondásokat. A szex tudattalan zsákutcájának köszönhetően a szexualitás mindig is ki lesz téve a szocio-kulturális konstrukciók kénye-kedvének, ezek a konstrukciók pedig kivétel nélkül kudarcot fognak vallani.

Ily módon, bár Lacan a szexualitást nem a természet, hanem a reprezentáció termékének tekinti, elmélete mégsem tartozik ahhoz a módszertani irányzathoz, amely a gendert és a nemiséget társadalmi konstrukciókként kezeli. Sokan azért tartják termékeny opciónak a lacani pszichoanalízist, mert valós alternatívát képvisel a szexualitásról folyó esszencializmus-konstruktivizmus vita elcsépelt pozícióihoz képest (ld. Stein valamint Abramson – Pinkerton). Továbbá a tudattalannak a normákkal szembeni konstitutív ellenállása jó eséllyel vonzóvá teszi a pszichoanalízis lacani változatát a queer-elmélet anti-normatív kritikája számára. A tudattalan szintjén a szexualitás ugyanúgy immunis az oktatással és a politikai idomítással szemben, ahogy a társadalmi fegyelmezéssel szemben is. Könnyen lehet, hogy a queer-elmélet Lacanban fog rátalálni arra a szellemi inspirációra és destruktív energiára, amelyet Hocquenghem a pszichoanalízis egy bizonyos olvasatából nyert ki.

Lacan beilleszt a tudattalan freudi elméletébe egy extra réteget, amelyet *a valós*-nak nevez. Nem csupán azt állítja, hogy verbális lények vagyunk, hanem azt, hogy a nyelv beépített hibákat tartalmaz. Lacani szóhasználattal élve a valós, vagyis a harmónia és megértés lehetőségét meghiúsító szemantikus gátak összessége rést üt a szimbolikus renden. Következésképp mind a tudattalan, mind a lacani valós útjában áll a szexuális és gender-normák sikeres beépülésének. Más szóval a lacani pszichoanalízis két ellenállási pontot mutat fel a társadalom normalizációs törekvéseivel szemben. […]

Jóllehet Lacan gyakran tüntette fel magát az – egyes pszichoanalitikusok által is hirdetett – burzsoá nemi konvenciók ellenfeleként, kritikáját nem terjesztette ki a normatív szexualitás mint olyan egészére. Mindazonáltal egy 1956-os, elvakultan homofób perverzió-szimpóziumon összetűzésbe került kollégái nagy részével, amikor előadásában a homoszexualitás helyett a fetisizmusról beszélt.[22] Freudhoz hasonlóan Lacan követői sem vettek mindig tudomást elméletei legradikálisabb következményeiről, hogy intézményesítsék munkásságát, és megszilárdítsák annak kulturális tekintélyét. De legalább egy Lacan-követő pszichoanalitikust ismerünk, aki kidolgozta a női vonzalomnak de Lauretis *The Practice of Love* című munkájával rokon leírását. A heteroszexualitás eleve elrendeltségének tézisét tagadva Marie-Christine Hamon a következő kérdést fogalmazza meg:

[22] Ld. Wladimir Granoffal közösen jegyzett „Fetishism: The Symbolic, the Imaginary, and the Real" c. tanulmányát in Lóránd: *Perversions*, 265-276.

Miért szeretik a nők a férfiakat (és nem inkább az anyjukat)? A fiúkéhoz hasonló ödipális tiltás hiányában vajon miért mondanak le a lányok az anya iránti szeretetről, és teszik vágyuk tárgyává a férfiakat, nem pedig a nőket?

Hamon lacaniánus leírása előrevetíti a queer-elmélet hozadékait, a francia lacaniánusok pedig a közelmúltban élénk érdeklődést mutattak Bersani munkássága iránt. Az észak-amerikai queer-elmélethez való kapcsolódásuk kezdeteit a *Revue de psychanalyse* „L'inconscient homosexuel" című különszáma foglalja össze.[23] Jóllehet e radikális irányzat szerzői számára a párizsi fogadtatás csaknem felismerhetetlennek tűnhet, újabb és újabb lehetőségeket látunk a dialógusra a tudattalan fogalma mellett elkötelezett szerzők és azok között, akik a nem-normatív szexualitások elméletének és gyakorlatának feltérképezésén dolgoznak.

Polgárdi Ákos fordítása

IRODALOM

Abelove, Henry: Freud, Male Homosexuality, and the Americans. In: Abelove, Barale, Halperin, 381-393.

Abelove, Henry – Michele Aina Barale – David M. Halperin (szerk.): *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York: Routledge, 1993.

Abramson, Paul R. – Steven D. Pinkerton (szerk.): *Sexual Nature, Sexual Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

Adler, Alfred: *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings*. Szerk. Heinz L. Ansbacher, Rowena R. Ansbacher. New York: Basic, 1956.

—: *Superiority and Social Interest: A Collection of Later Writings*. Szerk. Heinz L. Ansbacher, Rowena R. Ansbacher. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1970.

Alexander, Franz: A Note on the Theory of Perversions. In: Lóránd, 3-15.

Allison, David B. – Prado de Oliveira – Mark S. Roberts – Allen S. Weiss (szerk.): *Psychosis and Sexual Identity: Towards a Post-Analytic View of the Schreber Case*. Albany: SUNY P, 1988.

Altman, Dennis: *The Homosexualization of America: The Americanization of the Homosexual*. New York: St. Martin's, 1982.

American Psychiatric Association, Committee on Nomenclature and Statistics: *Diagnostic and Statistical Manual, Mental Disorders*. Washington, DC: American Psychiatric Association, Mental Hospital Service, 1952.

[23] Ld. az École de la Cause Freudienne által megjelentetett *Revue de Psychanalyse* 37. (1997. októberi) számát.

—: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* 2. kiad. Washington, DC: American Psychiatric Association, 1968.

—: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* 3. kiad. Washington, DC: American Psychiatric Association, 1980.

Bancroft, John: *Deviant Sexual Behaviour: Modification and Assessment.* Oxford: Clarendon, 1974.

Bayer, Ronald: *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis.* New York: Basic, 1981.

Bergler, Edmund: *Homosexuality: Disease or Way of Life?* New York: Hill and Wang, 1956.

Bersani, Leo: *The Freudian Body: Psychoanalysis and Art.* New York: Columbia UP, 1986.

—: *Homos.* Cambridge: Harvard UP, 1995.

—: Is the Rectum a Grave? In: *AIDS: Cultural Analysis/Cultural Activism.* Szerk. Douglas Crimp. Cambridge: MIT Press, 1988. 197-223.

Bersani, Leo – Ulysse Dutoit: *Caravaggio.* London: BFI, 1999.

—: *Caravaggio's Secrets.* Cambridge: MIT Press, 1998.

Bibring, Grete: Über eine orale Komponent bei männlicher Inversion. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* 25 (1940): 124-130.

Bieber, Irving, *et al.*: *Homosexuality: A Psychoanalytic Study.* New York: Basic, 1962.

Bohan, Janis S.: *Psychology and Sexual Orientation: Coming to Terms.* New York: Routledge, 1996.

Burch, Beverly: *Other Women: Lesbian/Bisexual Experience and Psychoanalytic Views of Women.* New York: Columbia University Press, 1997.

Butler, Judith: *Problémás nem: feminizmus és az identitás felforgatása.* Budapest: Balassi, 2006.

Committee on Homosexual Offences and Prostitution (Great Britain): *The Wolfenden Report: Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution.* 1955. Bevezető: Karl Menninger. New York: Stein and Day, 1963.

Copjec, Joan: Sex and the Euthanasia of Reason. In: Uő: *Read My Desire: Lacan against the Historicists.* Cambridge: MIT Press, 1994. 201-236.

Davidson, Arnold I.: How to Do the History of Psychoanalysis: A Reading of Freud's *Three Essays on the Theory of Sexuality.* In: *The Trial(s) of Psychoanalysis.* Szerk. Françoise Meltzer. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 39-64.

—: Sex and the Emergence of Sexuality. *Critical Inquiry* 14.1 (1987): 16-48. Reprinted in E. Stein, 89-132.

Davis, Whitney: *Drawing the Dream of the Wolves: Homosexuality, Interpretation, and Freud's „Wolfman."* Bloomington: Indiana University Press, 1995.

Dean, Tim: *Beyond Sexuality.* Chicago: University of Chicago Press, 2000.

—: Bodies That Mutter: Rhetoric and Sexuality. *Pre/Text* 15.1-2 (1994): 80-117.

—: On the Eve of a Queer Future. *Raritan* 15.1 (1995): 116-134.

—: Sex and Syncope. *Raritan* 15.3 (1996): 64-86.

de Lauretis, Teresa. *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire.* Bloomington: Indiana University Press, 1994.

—: Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities – An Introduction. *differences* 3 (1991): iii-xviii.

Deleuze, Gilles – Felix Guattari: *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia.* 1972. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.

Deutsch, Helene: Homosexuality in Women. *International Journal of Psycho-Analysis* 14.1 (1933): 34-56.

Domenici, Thomas – Ronnie C. Lesser (szerk.): *Disorienting Sexuality: Psychoanalytic Reappraisals of Sexual Identities.* New York: Routledge, 1995.

Duberman, Martin: *Cures: A Gay Man's Odyssey.* New York: Dutton, 1991.

Dyess, Cynthia – Tim Dean: Gender: The Impossibility of Meaning. *Psychoanalytic Dialogues: A Journal of Relational Perspectives* 10.5 (2000): 735-756.

Edelman, Lee: *Homographesis: Essays in Gay Literary and Cultural Theory.* New York: Routledge, 1994.

Ellis, Mary Lynne: Lesbians, Gay Men and Psychoanalytic Training. *Free Associations* 32 (1994): 501-517.

Enriquez, Micheline: *Aux carrefours de la haine: paranoïa-masochisme-apathie.* Paris: Épi, 1984.

Ferenczi, Sándor: A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában [1911]. In: Uő: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiból.* Szerk. Linczényi Adorján. Budapest: Magvető, 1982. 96-123.

Findlay, Heather: Queer Dora: Hysteria, Sexual Politics, and Lacan's 'Intervention on Transference.' *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 1 (1994): 323-47.

Fletcher, John: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: Shepherd – Wallis, 90-118.

Foucault, Michel: *Elmebetegség és pszichológia – A klinikai orvoslás születése.* Budapest: Corvina, 2000.

—: *A szexualitás története – A tudás akarása.* Budapest: Atlantisz, 1999.

—: *A bolondság története.* Budapest: Atlantisz, 2004.

Freud, Anna: Studies in Passivity. 1952 (1949-51). *The Writings of Anna Freud.* 8 vols. New York: International UP, 1966-8. 4: 245- 259.

Freud, Sigmund: Egy kisgyermekkori neurózis története (A „Farkasember") [1918]. In: Uő: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II.* Budapest: Filum, 1998. 75-188.

—: A női homoszexualitás egy esetének pszichogenéziséről [1920]. Uo. 219-249.

—: Három értekezés a szexualitás elméletéről [1905]. In: Uő: *A szexuális élet pszichológiája.* Budapest: Cserépfalvi, 1995. 31-131.

Frosh, Stephen: *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis.* New York: Routledge, 1994.

Fuss, Diana: *Identification Papers.* New York: Routledge, 1995.

—: „Pink Freud." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 2.1-2 (1995): 1-9.

Garnets, Linda D. – Douglas C. Kimmel (szerk.): *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences.* New York: Columbia University Press, 1993.

Gillespie, W. H.: Symposium on Homosexuality (I). *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 203-209.

Girard, Jacques: *Le mouvement homosexuel en France 1945-1980.* Paris: Editions Syros, 1981.

Greenson, Ralph R.: On Homosexuality and Gender Identity. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 217-219.

Grosz, Elizabeth: Lesbian Fetishism? *differences* 3.2 (1991): 39-54.

Hamer, Diane: Significant Others: Lesbianism and Psychoanalytic Theory. *Feminist Review* 34 (1990): 134-151.

Hamon, Marie-Christine: *Why Do Women Love Men (and Not Their Mothers Instead)?* 1992. New York: Other Press, 2000.

Higgins, Patrick: *Heterosexual Dictatorship: Male Homosexuality in Postwar Britain.* London: Fourth Estate, 1996.

Hocquenghem, Guy: *Homosexual Desire.* London: Allison and Busby, 1978.

Hopcke, Robert H.: *Jung, Jungians, and Homosexuality.* Boston: Shambhala, 1989.

Isay, Richard A.: *Becoming Gay: The Journey to Self-Acceptance.* New York: Pantheon, 1996.

Jacobus, Mary: Russian Tactics: Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman.' *GLQ:* A *Journal of Lesbian and Gay Studies* 2.1-2 (1995): 65-79.

Jacoby, Russell: *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians.* 1983. Chicago: University of Chicago Press, 1986.

Karpman, Ben: The Kreutzer Sonata: A Problem in Latent Homosexuality and Castration. *Psychoanalytic Review* 25 (1938): 20-48.

King, Pearl – Riccardo Steiner (szerk.): *The Freud-Klein Controversies in the British Psycho-Analytical Society,* 1941-45. London: Routledge, 1991.

Kristeva, Julia: Stabat Mater. 1976-77. *Tales of Love.* New York: Columbia UP, 1987. 234- 263.

Lacan, Jacques: *Ecrits: A Selection.* New York: Norton, 1977.

—: Intervention on Transference. In: *Feminine Sexuality: Jacques Lacan and the Ecole Freudienne.* Szerk. Juliet Mitchell, Jacqueline Rose. New York: Norton, 1982. 62-73.

—: *The Seminar of Jacques Lacan, Book* 7: *The Ethics Of Psychoanalysis, 1959-1960.* Szerk. Jacques-Alain Miller. New York: Norton, 1992.

—: The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious. 1960. *Ecrits,* 292-325.

Lacan, Jacques – Wladimir Granoff: Fetishism: The Symbolic, the Imaginary, and the Real. In: Lóránd, 265-276.

Lane, Christopher: Uncertain Terms of Pleasure. *Modern Fiction Studies* 43.4 (1996): 807-826.

Laplanche, Jean: *Life and Death in Psychoanalysis.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.

Laplanche, Jean – Jean-Bertrand Pontalis: *A pszichoanalízis szótára.* Budapest: Akadémiai, 1994.

Lesser, Ronnie C. – Erica Schoenberg (szerk.): *That Obscure Subject Of Desire: Freud's Female Homosexual Revisited.* New York: Routledge, 1999.

Lewes, Kenneth: *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality.* New York: New American Library, 1988.

Lóránd, Sándor – Bálint Mihály (szerk.): *Perversions: Psychodynamics and Therapy.* New York: Gramercy, 1956.

MacKinnon, Jane: The Homosexual Woman. *American Journal of Psychiatry* 103 (1947): 661-664.

Magee, Maggie – Diana C. Miller: 'She Foreswore Her Womanhood': Psychoanalytic Views of Female Homosexuality. *Clinical Social Work Journal* 20.1 (1992): 67-87.

Marcuse, Herbert: *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud.* New York: Random House, 1955.

McCallum, E. L.: *Object Lessons: How to Do Things with Fetishism.* Albany: SUNY Press, 1999.

McIntosh, Mary: The Homosexual Role. In: Stein, 25-42.

Merck, Mandy. *Perversions: Deviant Readings.* New York: Routledge, 1993.

—: The Train of Thought in Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman.' *m/f* 11/12 (1986): 35-46.

Mieli, Mario: *Homosexuality and Liberation: Elements of a Gay Critique.* 1977. London: Gay Men's, 1980.

Mitchell, Juliet: *Psychoanalysis and Feminism.* 1974. Harmondsworth: Pelican, 1982.

Morgenthaler, Fritz: *Homosexuality, Heterosexuality, Perversion.* Szerk. Paul Moor. Hillsdale, NJ: Analytic, 1988.

NARTH (National Association for Research and Treatment of Homosexuality): www.narth.com/index.html

Nicolosi, Joseph: *Reparative Therapy of Male Homosexuality: A New Clinical Approach.* Northvale, NJ: Jason Aronson, 1991.

Nunberg, Herman: Homosexuality, Magic and Aggression. *International Journal of Psycho-Analysis* 19.1 (1938): 1-16.

O'Connor, Noreen – Joanna Ryan: *Wild Desires and Mistaken Identities: Lesbianism and Psychoanalysis.* New York: Columbia University Press, 1993.

Ovesey, Lionel: *Homosexuality and Pseudohomosexuality.* New York: Science House, 1969.

Oxford Literary Review 20.1-2 (1998). Különszám: „Beyond Redemption: The Work of Leo Bersani."

Pasche, Francis: Symposium on Homosexuality (II). *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 210-213.

Radó, Sándor: An Adaptational View of Sexual Behavior. In: *Psychosexual Development in Health and Disease: The Proceedings of the Thirty-eighth Annual Meeting of the American Psychopathological Association, Held in New York City, June* 1948. Szerk. Paul H. Hoch, Joseph Zubin. New York: Grune and Stratton, 1949. 159-189.

—: A Critical Examination of the Concept of Bisexuality. *Psychosomatic Medicine* 2.4 (1940): 459-467.

—: *Rapport contre la normalite.* Paris: Editions Champs Libres, 1971.

Reich, Wilhelm: *The Mass Psychology of Fascism.* 1933. 3. kiad. Szerk. Mary Higgins, Chester M. Raphael. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1970.

Restuccia, Frances: „The Subject of Homosexuality: Butler's Elision." *Clinical Studies* 5.1 (1999): 19-37.

Revue de psychanalyse 37 (October 1997). Különszám: „L'inconscient homosexuel."

Rothenberg, Molly Anne – Joseph Valente: Performative Chic: The Fantasy of a Performative Politics. *College Literature* 24 (1997): 295-304.

Rule, Jane: *Lesbian Images.* Trumansburg, NY: Crossing, 1982.

Ryan, Joanna: „Reflections on *Disorienting Sexuality.*" *Gender and Psychoanalysis* 2 (1997): 177-184.

Santner, Eric L.: *My Own Private Germany: Daniel Paul Schreber's Secret History of Modernity.* Princeton: Princeton University Press, 1996.

Schor, Naomi: Female Fetishism: The Case of George Sand. *Poetics Today* 6.1-2 (1985): 301-10.

Schreber, Daniel Paul: *Memoirs of My Nervous Illness.* 1903. Szerk. és ford. Ida Macalpine, Richard A. Hunter. New York: New York Review Books, 2000.

Schwartz, Adria E.: *Sexual Subjects: Lesbians, Gender, and Psychoanalysis.* New York: Routledge, 1998.

Sedgwick, Eve Kosofsky.: *Epistemology of the Closet.* Berkeley: University of California Press, 1990.

Shepherd, Simon – Mick Wallis (szerk.): *Coming on Strong: Gay Politics and Culture.* London: Unwin Hyman, 1989.

Silverman, Kaja: *Male Subjectivity at the Margins.* New York: Routledge, 1992.

Socarides, Charles W.: *Beyond Sexual Freedom.* New York: Quadrangle/New York Times Books, 1975.

—: *Homosexuality.* New York: Jason Aronson, 1978.

Socarides, Charles W.: *Homosexuality: A Freedom Too Far: A Psychoanalyst Answers 1000 Questions about Causes and Cure and the Impact of the Gay Rights Movement on American Society.* Phoenix: Adam Margrave, 1995.

—: *Homosexuality: Psychoanalytic Therapy.* Northvale, NJ: Jason Aronson, 1989.

—: *The Overt Homosexual.* New York: Grune and Stratton, 1968.

—: *The Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions.* Madison, CT: International University Press, 1988.

Socarides, Charles W. – Vamik D. Volkan (szerk.): *The Homosexualities: Reality, Fantasy, and the Arts.* Madison, CT: International University Press, 1990.

—: *The Homosexualities and the Therapeutic Process.* Madison, CT: International University Press, 1991.

Spiers, Herb – Michael Lynch: The Gay Rights Freud. *Body Politic* (Toronto; 1977. május): 8-10, 25.

Spitzer, Robert: A Proposal about Homosexuality and the APA Nomenclature: Homosexuality as an Irregular Form of Sexual Development and Sexual Orientation Disturbance as a Psychiatric Disorder. *American Journal of Psychiatry* 132 (1973): 1214-1216.

Stein, Edward (szerk.): *Forms of Desire: Sexual Orientation and the Social Constructionist Controversy.* New York: Routledge, 1992.

Stein, Terry S. – Carol J. Cohen (szerk.): *Contemporary Perspectives on Psychotherapy with Lesbians and Gay Men.* New York: Plenum, 1986.

Stoller, Robert J. A Contribution to the Study of Gender Identity. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 220-226.

Weeks, Jeffrey: *Against Nature: Essays on History, Sexuality and Identity.* London: Rivers Gram, 1991.

—: *Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present.* London: Quartet, 1977.

—: Homosexuality and the Problematic Nature of Psychoanalysis, or, Psychoanalysis and the Problematic Nature of Homosexuality. In: Uő: *Among Men, Among Women.* Conference Papers. Amsterdam: University of Amsterdam Press, 1983. 4-15.

—: Preface to Hocquenghem. *Homosexual Desire* 9-33.

—: *Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800.* London: Longman, 1981.

—: *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities.* London: Routledge and Kegan Paul, 1985.

Wiedeman, George H. Symposium on Homosexuality: Some Remarks on the Aetiology of Homosexuality. *International Journal of Psycho-Analysis* 45 (1964): 214-216.

Wittels, Fritz. Collective Defense Mechanisms against Homosexuality. *Psychoanalytic Review* 31 (1944): 19-33.

BUKOTT NŐK

Freud „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről" című tanulmányáról[*]

Diana Fuss

Jelen tanulmány a pszichoanalitikus könyvtár egyik legkevesebbet emlegetett szövegét tárgyalja, Sigmund Freud egy 1920-as esettanulmányát, „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről" című írását.[1] Abból a premisszából kiindulva, hogy semmilyen tudományos nyelv nem kerülheti el a metafora vonzáskörét, azt állítom, hogy a „bukás" kognitív paradigmája, amelyen belül Freud ebben a tanulmányban a női homoszexualitást magyarázza, eleve retorikai alakzatként kezelendő. A bukás allegóriája – amelyen a női inverzióról szóló freudi elmélet alapul – a newtoni fizika metalogikáját: az erő, ellenerő, vonzás, taszítás és irányváltás logikáját alkalmazza a pszichoanalízis területére. A pszichodinamikának ezek a figuratív nyomai az pszichoanalízis nyelvében többről beszélnek, mint a szubjektumnak a szexualitásba való bele- (vagy éppen ki-) zuhanásáról; alapvetően meghatározzák és elkülönítik egymástól azt a két lelki mechanizmust, amelyeket Freud központi jelentőségűnek tart a szexuális identitás és a szexuális vágy kialakulásában. Freud számára „a női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisét" egy a gravitáció által irányított visszazuhanás magyarázza a preödipális állapotba, ahol a szubjektum az apával azonosul, vágya pedig az anyára irányul. Ez az esszé Freud egyik legkitartóbb próbálkozása a női homoszexualitás megfejtésére. Ez a kísérlete arra, hogy nyomon kövesse és kódolja a homoszexuális szubjektum „preödipalizációját" nagyban befolyásolta a szexológia kialakulását, amely ugyancsak a tér, idő, tartam, súly, mozgás fogalmaival operál, s a mai napig meghatározza a szexualitásról folyó pszichoanalitikus vitát.

---

[*] A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Diana Fuss: Fallen Women. „The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman". In: Ronnie C. Lesser, Erica Schoenberg (szerk.): *That Obscure Subject of Desire. Freud's Female Homosexual Revisited*. Routledge, London, NY, 1999. 54-75.

[1] Sigmund Freud [1920]: A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről. In: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II.* Filum, Budapest, 1998. 219-249.

A pszichoanalízis történetében a női homoszexualitást szinte kizárólag a „pre" előtag jegyében elemzik: a preödipális, a preszimbolikus, a „törvény előtti", az éretlen, sőt, akár a „szexualitás előtti" kategóriái szerint. Az a feltételezés, hogy a női homoszexualitás egy valamilyen kezdeti időben és térben helyezkedik el – amelyet gyakran elmélet előttinek is tekintenek, magyarázatot nyújthat arra, hogy a szexuális vágy normatív definícióit kritizáló elméleti munkák hosszú ideig nem szenteltek figyelmet a témának. A szexuális különbség kortárs elméleteiben a homoszexualitás fogalma elleni kritikák egy része éppen a hamis fundamentalizmus ellen irányul, és az elsődlegesség elméletei iránti gyanakvásra épít – amely elsődlegesség alapján a homoszexualitást a történelem során magyarázták. Ugyanakkor az ilyen fundamentalista elemzéseknek, bár a természetes eredet ideológiájának kétségtelenül fontos kritikáját nyújtják, azzal is foglalkozniuk kellene, hogy a „preödipális" és hasonló fogalmak hogyan állnak elő egy adott kulturális szimbolika termékeként, s hogyan helyezik el a homoszexualitást ennek a fiktív eredetnek a regresszív, konzervatív oldalán. Hogyan és miért alkotják meg a női homoszexualitás elméletei a tárgyukat úgy, mint alapvetőt, eredetit, primitívet, mint preszubjektumot, amely megelőzi az Ödipusz-komplexusnak, ennek a törvényes és törvényre emelő koordinátának a normatív, heteroszexualizáló működését.[2] Ez a fejezet megpróbálja feltárni a preödipális állapotnak mint a női homoszexualitás magyarázó modelljének a határait és veszélyeit, elsősorban arra az instrumentális szerepre koncentrálva, amelyet az identifikáció és a vágy játszanak Freud szexuális identitáselméletében.

---

[2] A kifejezés Lacané (*Freud's Papers on Technique, 1953-1954*. Szerk. Jacques-Alain Miller. W.W. Norton and Co, New York, London, 1998. Seminar I., 198.) A „pre" és a „poszt" befelé forduló, zavarba ejtő logikájára koncentrálva ez az esszé, ugyan más oldalról, de ugyanazokat az elméleti problémákat feszegeti, amelyekről Lee Edelman Farkasember-elemzése szól. Tanulmányában Edelman visszatér a „szexuális előfeltevések" kérdéséhez a férfi szubjektum pszichoanalitikus magyarázatában, míg saját értelmezésem a női homoszexualitásról ugyancsak feltételezi a szexuális előfeltevések problematikus voltát. Egy összehasonlító olvasat lehet, hogy arra jutna, hogy Edelman (hátsó) belátása episztemológiai megfelelőjére talál az én tanulmányomban körülírt (előre) látással. Míg azok a kulturális reprezentációk, amelyek a leszbikus szexualitást „előjátékként" jelenítik meg, a férfi meleg szexualitást pedig mint a „hátsóval való játékot" (Edelman, 104.), valószínűleg túlságosan is meghatározzák ezeknek az elméleti „jeleneteknek" a megrendezését, úgy gondolom, az „elő-" és az „utó-" (én magam is Edelman megelőzőleges hátsó bejáratával szembesülök) ilyenfajta vizsgálatait hasznosabb lenne egymásnak háttal olvasni. Lásd Lee Edelman: Seeing Things: Representation, the Scene of Surveillance, and the Spectacle of Gay Male Sex. In: *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*. Szerk. Diana Fuss. Routledge, New York, 1991. 98-116.

Liminális eredet

Hadd kezdjem a következő történeti és intézményi kérdéssel: Hol található a női homoszexualitás a pszichoanalízisben? A válasz: az alapoknál. Freud hat esettanulmánya közül az első („Egy hisztéria-analízis töredéke", 1905)* és az utolsó („A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről", 1920) egyaránt az inverzió történetei, amelyek a normális női tárgyválasztástól való eltérést beszélik el. Jacques Lacan 1932-es disszertációja a paranoid pszichózisról ugyancsak különleges jelenségként kezeli a női paranoid betegeket, akik képtelenek eltávolodni maguktól és más nőktől egyaránt (amit Lacan az anyához való preszimbolikus, nyelv előtti, szeparáció előtti viszonnyal magyaráz), s ez képezi a paranoiájuk alapját. Lacan korai érdeklődése a női homoszexualitás kérdése iránt annyira alapvető, hogy egyet kell értenünk Catherine Clément általános megjegyzésével: „Kezdetben Lacant csak a nők érdekelték" – illetve annak pontosabb megfogalmazásával: „Kezdetben Lacant csak a *homoszexuális* nők érdekelték".[3] Újabban Julia Kristeva munkássága a szexuális különbségek terén kifejezetten hanyagolja, vagy akár kerüli a női homoszexualitás kérdését, illetve csak esetleges jegyzetekben foglalkozik vele. Korábbi műveiben azonban a női homoszexualitás „alapvetőként" tűnik föl, mintha a téma későbbi hanyagolását készítené elő – különösen a *Kínai nőkről*-ben (1974), ahol a könyv első harmada a Kelet (*Orient)* kérdését halogatja, hogy inkább a tájolás (*orientation*) elméletével foglalkozzon.[4]

Sigmund Freudtól Julia Kristeváig a preödipalitás a homoszexuális szubjektum fundamentális lelki szervezettségét jelenti, amely szubjektum, úgy tűnik, sosem jut el a valódi szubjektum státusába, hanem mindig a prekulturális bizonytalan terében húzódik meg. Freud „szexuális aberrációkról" szóló tanulmányától kezdve, amelyben egész szexualitás-elméletének alapjait lerakja, Lacanon át, aki a női homoszexualitást a preödipális paranoid pszichózis szintjére süllyeszti le, Kristeva elméletéig, ahol a női homoszexualitás inkább a szemiózis forradalmi potenciáljának visszautasítása, mint beteljesülése, a pszichoanalízis végig úgy pozícionálja a homoszexualitást, mint a szubjektumformálódás korai állapotát. A pszichoanalízisben a progresszív mozgás hátrafelé halad, a szubjektum előtörténetének mélységei felé. A szubjektivitás legújabb irodalma a szexuális

---

* Sigmund Freud: Egy hisztéria-analízis töredéke. In: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok*. Cserépfalvi, Budapest, 1993. 17-110.

[3] Catherine Clément: *The Lives and Legends of Jacques Lacan*. Columbia UP, New York, 1983. 60.

[4] Lásd Sigmund Freud: Egy hisztéria-analízis töredéke; Jacques Lacan: *De la psychose paranoïque dans ses rapports avec la personalité suivi de Premiers écrits sur la paranoïa*. Editions du Seuil, Paris, 1975; és Julia Kristeva: *About Chinese Women*. Marion Boyars, New York, 1977.

identitás kialakulását visszatolta egészen a preödipális állapot mögé; a Freudtól Lacanon át Kristeváig vezető út egy bukás folyamatát festi le, az ödipális állapotból a preödipálison keresztül a szemiotikaiig (vagy amit más szóval preödipáliselőttinek nevezhetnénk). A pszichoanalízis intézménytörténete egy időbeli megfordítás története: a preödipális elméletei az ödipálisé után jelennek meg, azt sugallva, hogy bármely „pre" tulajdonképpen a „poszt" konstrukciója.[5] Ironikus módon a pszichoanalízis maga végzi el azt a regresszív mozgást, amelyet Freud, illetve Lacan híres visszatérése Freudhoz úgy írnak le, mint a homoszexualitás „devolúciós" folyamatát, a kultúra, az ödipalitás, a történelem, az idő kezdete előtti állapotba való visszazuhanást. Ebben a fordított progresszióban a pszichoanalízis kísértetiesen hasonló fejlődési pályát ír le a homoszexualitás Freud által leírt pályájához.

Ez a tanulmány nem foglalkozik a női homoszexualitás „etiológiájával" (az inverzió „okával" vagy „eredetével") – ez a kérdés ugyanis előre feltételezi azt, amit megtalálni kíván. Ehelyett azt próbálja megmutatni, hogy a női homoszexualitás nemcsak hogy strukturálisan a pszichoanalízistörténet kezdeti pontján foglal helyet, de elméletileg is az eredetben mint helyszínben van lokalizálva: *bármely* női szexualitás eredetében. Ezek a kérdések többet elárulnak majd nekünk arról, amit Patricia Williams nemrég „inesszenciális beszédnek" nevezett,[6] mint amit akár maga Freud az etiológiai viták meddő feltámasztásával kapcsolatban (például: született vagy szerzett tulajdonság-e a homoszexualitás?) felismert.[7] Az inesszencialitás különösen hasznos kifejezés a pszichoanalízis iden-

---

[5] Judith Butler különösen kitartó az előttiség és utániság logikájának firtatásában, s újra meg újra rámutat, hogy valójában minden előttiség (minden megelőzés) valójában az utániság terméke (azé, amit elvileg megelőz): például a preödipális az ödipális eredménye, a beszéd előtti a beszéd terméke, a törvény előtti a törvény terméke, és így tovább. Butler hamis megalapozásokról szóló dekonstruktív olvasata a *pre*formatívákat *per*formatívákként olvassa. Lásd Judith Butler: *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása*. Balassi, Budapest, 2007.

[6] Köszönettel tartozom Patricia Williamsnek, hogy figyelmembe ajánlotta ezt a fogalmat, s hogy az American Association of Law Schools éves gyűlésén arra biztatott minket, hogy elgondolkodjunk az inesszencialitás alakzatán. Az itt következő megjegyzések egy része ezen az alkalmon született, egy, az „inesszenciális beszéd"-nek szentelt panelen.

[7] Bár gyakorlatilag képtelen volt ellenállni annak a csábításnak, hogy spekulációkba bocsátkozzon a szexuális inverzió etiológiai alapjairól, Freud teljesen tudatában volt annak, hogy ez a fajta erőfeszítés fölösleges. A tárgyalt esettanulmányban ezt írja: „Amíg a folyamatot végeredményéből kiindulva visszafelé követjük nyomon, hézagtalan összefüggés áll elő számunkra, és ismereteinket teljesen kielégítőeknek, netán kimerítőeknek is tarthatjuk. Ha azonban a fordított utat választjuk, az analízis révén föllelt feltevésekből indulunk ki, és ezeket próbáljuk meg nyomon követni az eredményig, akkor egy szükségszerű és semmilyen más módon meg nem határozható láncolat benyomása vész oda teljesen. Mindjárt úgy vesszük észre, hogy valami más is következhetett volna ebből, és ezt a másik eredményt éppolyan jól megérthettük és feltárhattuk volna." (244.).

titás-formálódásról alkotott elméleteiben a homoszexualitás alapvető, ugyanakkor liminális pozícióját illetően. Az „in-", ami az „inesszenciálisban" előtagként szerepel, egyszerre konnotálja a kívülállást és lényegtelenséget (az egyszeri, felületes, perifériikus, nem fontos, anyagtalan, kevesebb, kisebb, másodlagos stb. értelmében), és a belül levés, a lényeghez közeliség viszonyát (a nélkülözhetetlen, centrális, fontos, alapvető, szükséges, inherens, életfontosságú, elsődleges stb. értelmében). A homoszexualitás ebben a kettős értelemben „inesszenciális", a pszichoanalízis esszenciális eldobható összetevője: a gyerek homoszexuális vágya az azonos nemű szülő iránt, amely alapvetően szükséges ahhoz, hogy a szubjektum szexuális identitása kialakuljon; ugyanakkor szükségtelen is, a vágy eldobható komponense, amelyet később vissza kell utasítani és el kell nyomni. Lehetséges, hogy a homoszexualitás esszenciális inesszencialitásának ismételt hangsúlyozása, a homoszexualitás mint elnyomott fölösleg, tulajdonképpen egy másodlagos reakciót tükröz, ami a pszichoanalízis saját vonzódása ellen szól az ugyanaz ökonómiája felé, a homo vágya felé; az ellen a nárcisztikus bűvölet ellen, amelyet a saját eredete jelent a pszichoanalízis számára?

Homoszexualitás, törvény, túláradás

Forduljunk tehát Freud „A női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisérőI" című esszéjéhez,[8] hogy kidolgozhassuk a női homoszexualitás esszenciális inesszencialtásának kérdését. Rögtön a címben bizonyos kétértelműséggel találkozunk, ahol „a női homoszexualitás egy esetének pszichogenezise" egyszerre jelentheti a homoszexualitás egy esetének kialakulását egy női páciensnél, illetve Freud női homoszexualitás-vizsgálatának pszichogenezisét. Az első esetben Freud a szokásos módon egyetlen eseten keresztül mondja el a női szexuális inverzió elméletét: egy 18 éves, „szép és okos", „jó családból" származó lány esetén keresztül, aki, aki beleszeret egy nála tíz évvel idősebb, „bukott" nővel, aki „promiszkuus" viselkedéséről ismert. A második esetben Freud, ugyancsak rá jellemző módon, saját munkájának genezisével foglalkozik, és arra emlékeztet minket, hogy a pszichoanalízist mindig nagyon érdekelték a kezdetek, különö-

[8] „A női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisérőI" valószínűleg Freud egyik leginkább figyelmen kívül hagyott tanulmánya; összevetve a Dóra esettörténet vaskos irodalmával, a *Pszichogenezis*-dolgozat meglepően kevés figyelmet kapott. Néhány jelentős kivétel a kritika csendjéből: Luce Irigaray: Commodities Among Themselves. In: Uő: *This Sex Which is Not One*. Cornell UP, Ithaca, NY, 1985; Mandy Merck: The Train of Thought in Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman. *m/f*, 1986/11-12. 35-46; Judith A. Roof: Freud Reads Lesbians: The Male Homosexual Imperative. *Arizona Quarterly*, 1990/1. 17-26; Diane Harner: Significant Others: Lesbians and Psychoanalytic Theory. *Feminist Review*, 1990/Spring. 134-151; és Mary Jacobus: Russian Tactics: Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman. In: Uő: *First Things: Reading the Maternal Imaginary.* Routledge, New York, 1995.

sen a saját kezdete, illetve a törvény, különösen saját maga *mint* törvény. Az esetleírás így kezdődik: „A női homoszexualitást, mely biztosan nem kevésbé gyakori, mint a férfi homoszexualitás, azonban mégis jóval kevésbé zajos emennél, nemcsak a büntető törvény mellőzte, de a pszichoanalitikus kutatás is elhanyagolta" (223.). A női homoszexualitáshoz fűződő sajátos viszonyukban a pszichoanalízis és a törvény analogikus kapcsolatban vannak: egyik sem képes meglátni azt, ami pedig előtte áll. A homoszexualitás nem hiány, távollét, hanem túlságosan is jelenlévő; túláradás, többlet; lehet, hogy a homoszexualitás „kevésbé feltűnő" a nőknél, mint a férfiaknál, de akkor is feltűnő (*glaring, lärmend*). Freud szóválasztása, a *lärmend* (riasztó, zajos, szokatlan), amellyel a homoszexualitást leírja, azt sugallja, hogy ez a vakság magából a homoszexualitásból ered, abból, hogy elárasztja az érzékeket, mint egy elvakító és megsüketítő jelenség. A törvény nem azért „ignorálta", s a pszichoanalízis nem azért „hanyagolta el" a női homoszexualitást, mert a homoszexualitás láthatatlan, hanem azért, mert túlságosan is az, túl látható, túlságosan hallható, túlságosan jelenlévő. A homoszexualitás „*lärmend*"-ként való leírása lehetővé teszi, hogy Freud elterelje a pszichoanalízis „feltáró" munkáját (248.) a saját definiáló és elrejtő erőiről – hiszen a pszichoanalízis törvénye az, hogy meghatározzon egy hivatkozási keretet, s a láthatóság és hallhatóság feltételeit, amelyeken belül a szexuális identitásokat egyáltalán meglátni és meghallani lehet, vagy a homoszexualitást mint az eredet helyét azonosíthatjuk.

Freud így folytatja: „Ezért tarthat számot valamelyes figyelemre egyetlenegy, nem túlságosan kirívó eset közlése, amelyben csaknem maradéktalanul és teljes bizonyossággal válik felismerhetővé annak pszichikai keletkezéstörténete" (223.) Bár másutt, a „Három értekezés a szexualitás elméletéről" című művében Freud az inverzió három különböző formáját különbözteti meg – a feltétlen inverziót (ahol a „nemiség tárgya csak azonos nemű egyén lehet"), az amfigén inverziót („a lelki nemiség hermafroditái", akiknek „nemi tárgya ugyanúgy lehet az azonos, mint a másik nemhez tartozó személy") és alkalmi (ahol „bizonyos külső körülmények, melyek közt a rendes nemi tárgy hozzáférhetetlensége és az utánzás emelkednek ki, okozhatják, hogy a saját nemükhöz tartozó személyt választják nemi tárgyul"),[9] a praxisában csak a legutóbbival foglalkozik, az alkalmi inverzióval, azokkal a „nem túl kirívó" esetekkel, ahol a libidó-változás még lehetséges, és az analízis elfordíthatja a vágyat az azonos nemről. Fontos itt megjegyezni, hogy legalábbis implicit különbség van Freud munkáiban a „homoszexuális nők" és a „női homoszexualitás" között. Ennek az esettanulmánynak a végén Freud arra jut, hogy „a normális beállítottságúakban manifeszt heteroszexualitásuk mellett igen jelentős mértékű látens vagy tudattalan homoszexuali-

[9] Sigmund Freud: Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet pszichológiája.* Cserépfalvi, Budapest, 1995. 31-131, 40.

tás található meg" (248.) – hogy a „látens" homoszexualitás tulajdonképpen ott áll minden „manifeszt" heteroszexualitás alapjánál. De míg a homoszexualitásnak ez az adott mértéke minden nőben megtalálható, nem minden nő homoszexuális.

Ezen a ponton magához az esettörténethez kell fordulnunk, hogy megérthessük ennek a tárgyváltásnak a dinamikáját. Freud páciense egy kamaszlány, az egyetlen leánygyermek három fiú mellett, akit szigorú és puritán apja hoz be Freudhoz, abban a reményben, hogy az analízis majd „kigyógyítja" a lányt egy kétes státusú és laza szexuális erkölcseiről híres nővel való kapcsolatából. Az analízis során Freud felfedezi a lány „túlzottan erős érzelmeit" a korai pubertásban egy alig hároméves kisfiú iránt, amely érzelmek később átalakultak olyan „érett, de még fiatal" nők iránti vonzódássá (232.), akik maguk is édesanyák. Ennek a furcsa vágy-áthelyezésnek a motivációját az „anyai viselkedésről" (a vágy, hogy *anya legyen*) a homoszexualitásra (az anya *iránti* vágy) Freud annak tulajdonítja, hogy a lány anyja váratlanul esett teherbe a harmadik fiútestvérével. A lány tehát a saját anyjába szerelmes, s ezt a tabusított vágyat irányítja át az anyát helyettesítő idősebb nőkre. Ugyanakkor Freud rögtön behelyettesíti ezt a homoszexuális anya-lánya incesztuózus viszonyt azáltal, hogy egy korábbi, heteroszexuális lány-apa incesztuózus viszony áthelyezéseként olvassa. A lány (preödipális) szerelme az anyába egy korábbi (ödipális) szerelem nyoma az apa iránt; azért fordul el az apától, és fordul inkább az anya felé, mert azt látja, hogy csak „gyűlölt riválisa", az anyja képes megadni az apjának, amire leginkább vágyik: egy fiúgyermeket. A lány Freud szerint úgy menekül ki az anyával való identitás-versenyből, hogy visszaesik, „visszavonul" az anya javára, s az apa helyet őt teszi meg a vágy tárgyává (234.). A lány vágyát az anya iránt Freud úgy olvassa, mint egy cselt, egy spanyolfalat, amely elválasztja a lányt az apa iránti ödipális vágyának a frusztrációjától. De miért feltételezi eleve, hogy az anya iránti vágy az apa iránti, be nem teljesült vágy eltolt kifejezése, és nem fordítva? Miért gondolja azt, hogy a lány „kiábrándulását" az okozza, hogy nem képes gyereket szülni az apának? Miért nem az, hogy nem képes gyereket csinálni az anyának? (Ezt a lehetőséget *„A nőiség"* c. tanulmányában később, 1933-ban felveti). Honnan tudjuk, hogy a lány ellenérzése és keserűsége az anya mint az apa érzelmeiért küzdő rivális ellen irányul, és nem az apa ellen, mint az anya-lány viszony közé álló betolakodó ellen? Röviden, miért kapcsolja Freud a lány „rivalizálását" egyértelműen az anyához, és nem az apához?

A bukás

Freud a „fordulatok" bonyolult retorikáját alkalmazza műveiben a szexuális tárgyválasztás ilyen eltolódásainak a magyarázatára. A szexuális identitásokat és identifikációkat visszatérések, feléledések, regressziók, visszahúzódások, feladá-

sok és restaurációk sorozataként elemzi. Ebben az esettanulmányban a páciens elfordulása a saját neme felé a kamaszkorban történik meg, amikor a család átrendeződik (az anya terhes lesz, és újabb fiútestvért szül), s ez egybeesik a lány gyerekkori Ödipusz-komplexusának „feléledésével". Freud számára a feléledés a visszatérés egy sajátos formáját jelenti: a lány megoldatlan Ödipusz-komplexusának minden feléledése tulajdonképpen regresszió: visszazuhanás az apával való preödipális azonosulásba és az anya iránti vágyba. *A nőiség*-ben Freud az anya felé való visszafordulást az apával szembeni „elkerülhetetlen csalódás" következményeként írja le:

> „A női homoszexualitás ritkán vagy sohasem egyenes vonalú folytatása a koragyermekkori férfiasságnak. Úgy látszik, hogy azért az ilyen leányok is egy időre az apát választják szerelmük tárgyává, és belépnek az Ödipusz-szituációba. Ezután azonban az apában való, soha el nem maradó csalódások a korábbi férfiasság-komplexushoz való visszaesésre kényszerítik."[10]

Freud természetesen nem az egyetlen pszichoanalitikus, aki a női homoszexualitást hátráló mozgásként írja le, még akkor sem, ha az ő regresszióelmélete máig a legkidolgozottabb. Helene Deutsch például a homoszexuális nő látszólagos preödipális kapcsolódását az anyához ugyancsak posztödipális regresszióként írja le – a női homoszexualitás „nem egyszerű fixáció az anyára, mint a szerelem első tárgyára, hanem a visszatérés meglehetősen komplikált folyamata", mondja. Otto Fenichel még élesebben fogalmaz:

> „A nőknél a heteroszexualitástól való elfordulás olyan regresszió, ami az anyával való korai viszony emlékeit idézi fel. A női homoszexualitás tehát archaikusabb, mint a férfiaké. Az első életévek viselkedési mintáit, céljait és gyönyöreit hozza vissza, ugyanakkor félelmeit és konfliktusait is."[11]

A homoszexuális preszubjektum esetében tehát minden „pre" a „re" szellemét idézi meg. A női szexualitás ezekben az elméletekben regresszív és reaktív, primitív és elsődleges, fejletlen és archaikus. Ráadásul a „visszavonulás" gesztusa a feladás egy formája, a verseny és a konfliktus elől való elmenekülése; a lány azért tér vissza a preödipális fázisba, mert képtelen fenntartani a fizikai

---

[10] Sigmund Freud: A nőiség. In: *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Filum, Budapest, 1999. 126-151, 146.

[11] Helene Deutsch: On Female Homosexuality. In: *Psychoanalysis and Female Sexuality*. Szerk. Hendrik Ruitenbeek. College and University Press, New Haven, CT, 1966. 125. Deutsch esszéje eredetileg a *The International Journal of Psychoanalysis*-ben jelent meg (14, 1933), ugyanabban az évben, mint Freudtól az *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Lásd még Deutsch: *The Psychology of Women*, I. Bantam, New York, 1973. 332-361. A Fenichel-idézet a szerző *The Psychoanalytic Theory of Neurosis* c. könyvéből származik. W.W. Norton and Co, New York, 1945. 340.

konfliktust, és arra vágyik, hogy kitérjen a „versenyhelyzet" elől (235). Ebben az olvasatban a visszafordulás mindig elfordulást jelent, előrehaladás helyett hátrálást; az apától való *visszavonulást* az anya *felé* való elmozdulás helyett.

Ugyanakkor a „fordulatnak" van egy másik, ugyanilyen fontos jelentése abban, ahogyan Freud a homoszexualitást leírja; ez pedig magának a pszichoanalízisnek az a kísérlete, hogy a homoszexuális pácienst „megtérítse", hogy az analízis révén a szexuális vágy irányát megfordítsa. Amikor a sikeres analízis szükséges feltételeiről beszél, Freud elismeri, hogy a szexuális identitás megfordítására irányuló kísérletek feleslegesek; a legtöbb, amit a pszichoanalízis tehet, az, hogy „helyreállítja" az alanyban „a teljes biszexuális funkcióját" (227.). Minél hamarabb történt az inverzió, annál kevésbé van esély a megtérítésre:

> „A pszichoanalitikus terápia kilátásait csak akkor lehet kedvezőnek ítélni, ha az azonos nemű tárgy fixációja még nem vált elég erőssé, vagy ha a heteroszexuális tárgyválasztásnak jelentékeny kezdeményei és maradványai vannak, tehát még ingadozó vagy egyértelműen biszexuális szerveződés esetében." (228.)

Ha a homoszexualitást visszatérésként, visszaésésként értik, a pszichoanalitikus gyógymód követni fogja ezt a logikát. Ha az előbbi nem más, mint regresszió, visszavonulás a rivális javára, akkor a gyógyítás a visszaállítás, a visszaszerzés és rekonszolidáció folyamata. Felmerül a kérdés, miért számít itt a homoszexuális tárgyválasztáshoz való visszatérés „regresszívnek", amikor a homoszexualitás „meggyógyítása" érdekében végzett visszatérés „visszaállítás".[12] Mi a különbség e kétfajta visszatérés között? És pontosan hogyan fordul a szubjektum egyik szexuális tárgytól a másikhoz?

Ezekről a kérdésekről a „fordulatnak" egy harmadik pszichoanalitikus értelme szól: a fordulat mint bukás. Freud számára a nő vágya az anya iránt bukásnak felel meg – nem a paradicsomi bukásnak, amely a heteroszexualitásba vezetett, hanem egy poszt-paradicsomi visszaesésnek a homoszexualitásba. A női szubjektum áthalad a Szimbolikuson az ödipalizáció folyamatában, de „az apa miatti elkerülhetetlen kiábrándulások" sorozata miatt visszahanyatlik a preödipális fázisba. Freud számára aligha jelentéktelen mozzanat, hogy az analízist közvetlenül megelőző esemény, maga a krízis, amelynek az analízis a következménye, a lány öngyilkossági kísérlete volt. Az utcán sétálva az idősebb

---

[12] A regresszió/visszaállítás bináris viszony érdekes megfordítását lásd: John Fletcher: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: *Coming on Strong: Gay Politics and Culture*. Szerk. Simon Shepherd, Mick Wallis. Unwin Hyman, London, 1989. 90-118. Fletcher valódi visszaállításnak magát a leszbikusságot, és nem annak pszichoanalitikus „gyógyítását" tartja. Amennyiben a leszbikusság a kasztrációnak *mond ellent*, úgy olvashatjuk, mint „a visszaállítás stratégiáját, amely azokat a veszteségeket, tagadásokat és torzulásokat kívánja kijavítani, amelyeket a patriarchális kultúra okoz a lány elsődleges azonosulásában az anyával" (105).

nő társaságában a lány találkozott az apjával, aki „dühödt pillantást" (*zornige Blick*, 236.) vetett rá. Apja és szerelme egyidejű haragja miatt a lány átvetette magát egy védőfalon, és a földalatti sínjére zuhant. Freud ezt az öngyilkossági kísérletet a lány tudattalan vágyának beteljesüléseként olvassa – „azt a kívánságát vélte megvalósíthatni, melynek kudarca a homoszexualitásba hajszolta, nevezetesen azt, hogy az apjától gyermeke legyen, hiszen most az apa bűne tette őt beteggé" (238.). Freud itt a német „Fall"szó kettős értelmével játszik, amely egyszerre jelent zuhanást és teherbe esést (238.). A lány visszaesése az anya iránti homoszexuális vágy szintjére valójában az anyaság egy sajátos formáját jelenti Freud számára – a bukás itt a szülésnek felel meg.

Cathy Caruth szerint „a filozófia Newton utáni történetét úgy is olvashatjuk, mint különböző viták történetét arról, hogyan beszéljünk a szabadesésről".[13] Ez az állítás meglehetősen erős, annak fényében, ahogy Freud kényszeresen visszavisszatér a szubjektum „eséséhez" a szexuális különbségek kapcsán. A „zuhanás" jelenetei Freud művében a szexualitást úgy mutatják fel, mint valamilyen káros eseményt. Miközben a női homoszexualitásról írt cikkén dolgozott, Freud hozzáírt egy passzust az *Álomfejtés*hez is, amelyben egyik első gyerekkori emlékét idézi fel, egy balesetet, ami két- és hároméves kora között történt:

> „Az éléskamrában ráálltam egy zsámolyra, hogy valami csemegéhez jussak, ami egy szekrényen vagy asztalon volt. A zsámoly felborult, és én bevertem az alsó állkapcsomat. Akár kiverhettem volna minden fogamat."[14]

A büntetés, amely azokat a kisfiúkat fenyegeti, akik titkon belenyúlnak anyjuk szekrényébe, a zuhanásnak ez a korai emléke párhuzamul szolgál itt a károsodásnak ahhoz a fenyegetéséhez, amely áthatja Freud hirtelen és fájdalmas átlépését az ödipális fázisba. A már kasztrált nő számára ugyanakkor az esés (*falling*) egy másik fajta károsodást jelent. Freud „Az álmok és a telepátia" (1922) c. cikkében, amit nem sokkal „A női homoszexualitás egy esete" után jelentetett meg, egy női páciensről van szó, aki visszatérő rémálmában újra meg újra kiesik az ágyból, s ez az esés Freud szerint „a gyerekszülés egy új reprezentációja",[15] azaz

---

[12] A regresszió/visszaállítás bináris viszony érdekes megfordítását lásd: John Fletcher: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: *Coming on Strong: Gay Politics and Culture*. Szerk. Simon Shepherd, Mick Wallis. Unwin Hyman, London, 1989. 90-118. Fletcher valódi visszaállításnak magát a leszbikusságot, és nem annak pszichoanalitikus „gyógyítását" tartja. Amennyiben a leszbikusság a kasztrációnak *mond ellent*, úgy olvashatjuk, mint „a visszaállítás stratégiáját, amely azokat a veszteségeket, tagadásokat és torzulásokat kívánja kijavítani, amelyeket a patriarchális kultúra okoz a lány elsődleges azonosulásában az anyával" (105).

[13] Cathy Caruth: The Claims of Reference. *The Yale Journal of Criticism*, 1990/Fall, 194.

[14] Sigmund Freud: *Álomfejtés* [1900]. Helikon, Budapest, 1986. 390. Lásd még: „Dreams and Telepathy" [1922]. *Standard Edition*, 18. 198.

[15] Freud: „Dreams and Telepathy", 213.

a női heteroszexuális vágy jelölője. „Ha asszony elesésről álmodik, akkor annak rendszerint szexuális értelme van: »*megesett*«, bukott nő lesz (148.) Vagy máshol, nem állva meg, hogy egy régi nőellenes közmondást idézzen, ezt mondja: „Ha egy szűzlány megbotlik, hanyatt esik".[16] Az itt tárgyalt esettanulmányban Freud az orvos anekdotikus részletezésén túlmenően jegyzi meg, hogy homoszexuális páciense „Ezért a kétségkívül komolyan gondolt öngyilkossági kísérletért hosszú ágyfogsággal, de szerencsére csak csekélyebb maradandó károsodással bűnhődött meg" (224.). Egy nő félelme az eséstől tehát Freud számára egyaránt jelenti a heteroszexualitástól való félelmet, és annak lehetséges következményétől, a terhességtől való félelmet. Ugyanakkor éppen az esés mozzanata az, amelyet Freud konstitutívnak tart a női homoszexualitás esetében. Freud gyakran inkoherens írásai a női homoszexualitásról azzal az elméleti kérdéssel szembesítik az olvasót, hogy mi köze van itt valójában a női *homoszexuális* identitás kialakulásának az *anyasághoz*, a „gyerekszülés új reprezentációihoz".

Freud feminista olvasói számára nem lehet érdektelen, hogy „A női homoszexualitás egy esete" a „homoszexualitás" szóval kezdődik, és az „anyaság" szóval végződik – talán a leginkább egyértelmű jeleként annak, hogy Freud képtelen a homoszexualitásról az anyaság témájától elszakadva gondolkodni. De hogyan olvassuk a tanulmányban felállított viszonyt a szexuális identitás-formálódás e két ellenkező pólusa között, vagy, ahogyan a freudi elmélet beállítja, az azonos nem iránti vágy és az azonos nemmel való azonosulás között? Lehet, hogy Freud azt mondja, hogy a kettő viszonya szimmetrikus: megoldhatatlan lelki feszültség áll fenn aközött, hogy a lány az anyja akar lenni, és hogy meg akarja szerezni az anyját. Vagy lehet, hogy egy konvencionálisabb viktoriánus logikát követ, amely az anyaságot a homoszexualitás ellenszereként kezeli, s így az anyaság lesz a válasz arra a kérdésre, amelyet a női homoszexualitás a magát a „visszaállítás" tudományaként felfogó pszichoanalízis számára feltesz. Egy harmadik lehetőség, hogy Freud a homoszexualitás és az anyaság találkozását ebben az esettanulmányban a szexuális evolúció egyfajta kontinuumával magyarázza, ahol a homoszexualitás az eredeti, „előttes" fázis, az anyaság pedig a fejlődés során előálló, „utólagos" fázis. De lehet úgy is olvasni ezt az összefüggést, hogy Freud szerint a homoszexualitás az anyá*hoz* való regresszív visszatérés – az anya iránti vágy azáltal teljesül, hogy a szubjektum azonosul az anyával –, ahol a visszatérés az esés mint szimbolikus szülés révén jön létre. Az esettanulmány részletei egyik lehetőséget sem zárják ki; valójában úgy tűnik, hogy az analízis egymásnak ellentmondó fordulatai a páciens drámáját, annak végtelenül egymásba fordítható és egymásra reagáló identifikációit utánozzák. Az értelmezés számára

[16] Sigmund Freud: *A mindennapi élet pszichopatológiája* [1901]. Cserépfalvi, Budapest, 1994. 142.

sokkal nehezebb kérdés, hogy hogyan idézi meg Freud az identifikáció és vágy ágenciáit ebben a sajátos függőségi viszonyban a homoszexualitás és az anyaság között, s hogy miért kell az előbbit (a homoszexualitást) mindig csak az utóbbi összefüggésében, sőt, mintegy abban feloldódva értelmezni.

Identifikáció és vágy

A visszatérés mint esés/szülés nemcsak azt mondja el a női homoszexualitásról, hogy az a szubjektum visszatérése az anyához, de azt is, hogy az a szubjektumnak *mint* anyának a fordulata. A homoszexuális fordulat ezen olvasata azonban azt sugallja, hogy a lánynak anyának *kell* lennie, ahhoz, hogy megszerezze az anyát. Ez aláássa a pszichoanalízis egyik alapvető törvényét, amely Freudtól kezdve egészen Kristeváig tartja magát, miszerint a vágy és az azonosulás strukturálisan függenek egymástól, az egyik lehetősége mindig feltételezi a másik elfojtását. Egy szubjektum vágya az egyik nem iránt csak úgy jöhet létre, hogy azonosul a másik nemmel; az, hogy egyszerre azonosuljon és vágyjon is ugyanarra a tárgyra, Freud számára logikai ellentmondás.[17] Egy évvel „A női homoszexualitás egy esete" után Freud befejezte „Tömegpszichológia és én-analízis" (1921) című munkáját, amelyben először próbálja rendszerezni azonosulás és tárgyválasztás bonyolult, dialektikus viszonyát a szubjektum szexuális formálódásában.

> „Az apával való ilyen azonosulást könnyen elkülöníthetjük az apa tárgyul választásától: az első esetben az apa az, aki az ember *lenni* szeretne, a másikban az apa az, akit az ember (*bírni* szeretne. Az tehát a különbség, hogy a kötődés az én alanyát vagy a tárgyát érinti. Az első már minden szexuális tárgyválasztást megelőzően is lehetséges."[18]

Az apával azonosulni annyi, mint arra vágyni, hogy én legyek az apa, míg az apa iránti vágy annyi, mint arra vágyni, hogy birtokoljam az apát. Úgy tűnik, maga az azonosulás fogalma is társadalmi nemhez kötött Freudnál: már akkor a masz-

---

[17] „Fashion and the Homospectatorial Look" c. cikkemben (*Critical Inquiry*, 1992/Summer, 713-737.) foglalkoztam Freud kitartó próbálkozásaival, hogy a vágyat és az identifikációt dichotóm párként kezelje. Michael Warner ugyancsak kritizálta Freudnak azt a törekvését, hogy a szubjektumot és objektumot mint egymást kölcsönösen kizáró fogalmakat határozza meg – ő a férfi szexualitás freudi elméletére koncentrált. (Michael Warner: Homo-Narcissism; or, Heterosexuality. In: *Engendering Men: The Question of Male Feminist Criticism*. Szerk. Joseph A. Bonne, Michael Cadden. Routledge, New York, 1990. 190-206. Warner arra mutat rá, hogy Freud érvelése azzal kapcsolatban, hogy miért választhatja a szubjektum az egyik másodlagos azonosulást a másik helyett, teljes egészében azon alapul, hogy Freud visszanyúl a veleszületett hajlandóságok kétes fogalmához: „csak a gyerek »szexuális diszpozíciója« – hogy inkább a »férfi« vagy inkább a »női« oldal felé hajlik – döntheti el, hogy melyik identifikációs pólus lesz a *súlyosabb*" (196, a szerző kiemelése).

[18] Freud: Tömegpszichológia és én-analízis (részlet). In: Erős Ferenc (szerk.): *Sigmund Freud – Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 2003. 551-562, 552.

kulin ödipalitáshoz kötött, amikor Freud még csak a gyerek preödipális (preszexuális) azonosulását próbálja elemezni az anyával. Philippe Lacoue-Labarthe észrevétele, miszerint Freud „állandóan az apa figurájával »azonosítja« az azonosulás figuráját" megerősíti azt a gyanúnkat, hogy a preödipális „elsődleges" azonosulást itt valójában egy posztödipális „másodlagos" azonosulás hozza létre és szervezi meg.[19] A nő vágya egy nő iránt Freud szerint csak úgy gondolható el, mint a szubjektum visszaesése az apával való preödipális azonosulás szintjére. De adott esetben még ő is úgy látja (*Újabb előadások a lélekelemzésről* című művében), hogy az identifikáció és tárgyválasztás strukturális „függetlensége" sohasem olyan tisztán szimmetrikus, mint ahogyan ez a „képlet" sugallja, sőt, gyakorlatilag mindig csak ideiglenesen hozható létre. A vágy az, amely Freud számára folyamatosan veszélyezteti az identifikáció felé való (vissza)fordulást:

> „Az azonosulás és a tárgyválasztás nagymértékben függetlenek egymástól, de az ember azonosíthatja magát azzal a személlyel, akit például szexuális tárgyává választott, s ennek megfelelően alakíthatja át énjét."[20]

Ez a tárgyválasztástól az identifikáció felé irányulás nem egyszerű fordulat; valójában *visszafordulásként*, pontosabban mondva *regresszióként* működik: „a tárgyválasztás identifikációvá regrediál", írja Freud, visszagondolva első női homoszexualitás-esettanulmányára, a Dóra-esetre.[21]

De Freudnak még mindig el kell számolnia azzal, hogy mi motiválja ezeket a fordulatokat a szexuális tárgyválasztásban, hogy miért esik vissza a vágy a szexuális identifikáció szintjére. A választ a fordulat kérdésére „A női homoszexualitás egy eseté"-ben, mint oly sok választ Freudnál, egy lábjegyzetben találjuk meg:

> „Egyáltalán nem olyan ritka, hogy egy szerelmi kapcsolatnak az vet véget, hogy az illető ugyanazon tárggyal azonosul, amely a nárcizmushoz való egyfajta regressziónak felel meg. Ennek bekövetkeztével, újabb tárgyválasztáskor libidójával könnyen a korábbival ellentétes nemet szólíthatja meg". (234.)[22]

Freud ezt a fordulatot a vágy túlcsordulásának, a szerelem feleslegének, vagy valamiféle más „túlkompenzációnak" tulajdonítja (235.). Miért van az, hogy egyes szubjektumokban megvan ez a „túl-", ez az alapvető inesszenciális lelki komponens, másokban pedig nincs? Freud képtelen megválaszolni a kérdést,

---

[19] Lásd: Philippe Lacoue-Labarthe: *Typography: Mimesis, Philosophy, Politics*. Szerk. Christopher Fynsk. Harvard UP, Cambridge, MA, 1989. 114. Lacoue-Labarthe az egyik legélesebb eszű olvasója annak, ahogyan az identifikáció beíródik a társadalmi mezőbe.

[20] Sigmund Freud: *Újabb előadások a lélekelemzésről*, 73.

[21] Sigmund Freud: *Tömegpszichológia és én-analízis*, 553.

[22] Azt, ahogyan a vágy megcsúszik, és átalakul identifikációvá, egyszerűbben úgy fogalmazhatnánk meg, hogy lehetséges valakit annyira túláradóan és kizárólagosan szeretni, hogy a szerető fél azonossá válik a szeretett tárggyal.

amit implicit módon ő maga tesz fel. De ami talán még jelentősebb, az az, hogy éppen amikor bizonyítani próbálja, hogy az identifikáció és a vágy egymással ellentétes irányú fordulatokat jelentenek, valójában szükségszerű ütközésüket és összeolvadásukat demonstrálja, azt az állandóan ott lebegő lehetőséget, hogy egyik a másikká változzon át, vagy a másikhoz forduljon vissza. A szexuális identitás instabilitása abban áll, hogy lelki mechanizmusai képesek *egymásra vágyni, és egymással azonosulni*.

Az identifikáció Freud munkásságában tipikusan a mélység–magasság képeiben jelenik meg: mint *felfelé* való helyváltoztatás; az ego felemeli magát az identifikáció által, mindig egy magasabb ideál viszonylatában gondolja el magát.[23] Freud fejlődési lépcsőjének legalján a homoszexuálisok azt a sziszüphoszi munkát végzik, hogy állandóan feltornásszák magukat az ego-ideálhoz, csak hogy újra meg újra csalódjanak a már elért tárgyban. A szexualitás a bukásnak ebben a jelenetében se nem adott, se nem elérhető, hanem *elvesztett*. A vágy állandóan visszaesik az identifikáció szintjére a szubjektum „csalódása" által, mivel a választott tárgy nem képes kitölteni a vágyat. Ez a bukás semmiben nem különbözik attól a csalódástól, amellyel bármely szubjektum szembesül, amikor végre valójában találkozik azzal a tárggyal, amelyről addig csak fantáziált. Slavoj Žižek helyesen mutat rá, hogy a megtalált tárgy sohasem esik egybe a vágy tárgyával; a szubjektum, amint szembesül a tárggyal, amelyre vágyott, elkerülhetetlenül azt érzi: „ez nem az".[24] Amitől a homoszexuális bukása meredekebb, az az, hogy ennek a szubjektumnak a törekvése ambiciózusabb. Ez a szubjektum átlépte a saját határait, és túl sokra vágyott. Aki a legtávolabb megy az ödipalizációban, az nagyobbat bukik, bele a preödipális fázisba, maga mögött hagyva a vágyat, a hiányt, még magát a károsodást is. De miféle bukás termeli ki ebben a pszeudo-tudományos gravitációs modellben a homoszexuális szubjektumot? „Nem kívánjuk azt állítani", mondja Freud, „hogy minden lány, aki csalódást szenved el az ödipuszi fázisban, szükségszerűen *a homoszexualitás áldozatául esik*" (168., a szerző kiemelése). Lehetséges, hogy egyes szubjektumok magukban hordoznak egyfajta Ikarusz-komplexust,[25] egyfajta belső hajlandóságot a bukásra? Vagy léteznének bizonyos, előre meg nem jósolható newtoni

[23] Kaja Silverman: White Skin, Brown Masks: The Double Mimesis, or with Lawrence in Arabia. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 1989/Fall, 25. Silverman azzal a hasznos javaslattal él, hogy az identifikációt „nem annyira a vágy »megoldásaként«, hanem inkább egy másik területen való folytatásaként érdemes felfogni" (24).

[24] Slavoj Žižek: *Looking Awry: An Introduction to Jacques Lacan Through Popular Culture*. MIT Press, Cambridge, MA, 1991. 92.

[25] Alan Stoekl Georges Bataille munkásságában az Ikarusz-komplexust úgy határozza meg, mint „a zuhanás iránti tudattalan vágyat". Lásd Stoekl bevezetőjét Bataille *Visions of Excess: Selected Writings 1920-1939* c. kötetéhez (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1985. 92.)

törvények, amelyek bármely szubjektumot bármely pillanatban leránthatnának a gravitációnak abba a centrumába, amelyet Freud elsődleges identifikációnak nevez? Ha a bukás az a tropológiai modell, amellyel Freud a homoszexuális identitás kialakulását leírja, akkor mi okozza pontosan ezt a bukást?

Freud „túlcsordulásai" ezen a ponton ismét belépnek, ugyanis a bukást úgy határozza meg, mint egy súlyos teherre adott választ: valaki a túl súlyos terhe miatt bukhat el, a vágy terhe miatt – amely ebben a szimbolikában csakis a heteroszexualitásnak felelhet meg. Freud számára a homoszexuális vágy oximoron; a nőkhöz hasonlóan a homoszexuálisok (férfiak és nők) híjával vannak a hiánynak,[26] nincsen meg bennük a hiányhoz való érett viszonyulás. De amikor ideiglenesen úgy pozícionálja a homoszexualitást, mint ami megelőzi a vágyat kiváltó hiány létrejöttét, Freud tulajdonképpen kivonja a szexualitást a homoszexualitásból. A homo(szexuális) szubjektumot nem a hiány határozza meg, hanem a túlcsordulás, a hiány hiánya: az a felesleg, ami megelőzi és elhatárolja a hiányt, az az értelmezhetetlen maradék, ami körülrajzolja a racionális határait, az a plusz, ami mindig is megkülönbözteti a deviánst a normálistól. A homoszexualitással társított túlcsordulás Freudnak ebben az inverz logikájában (az inverzió logikájában) egyfajta „maradvány" marad, ami „előzőleges": a homoszexualitás bármely szupplementum elsődlegességének pozícióját foglalja el.

Népszerű formájában a homoszexualitás különbözősége normatív Másikjától, a heteroszexualitástól, a test felületén található: a homoszexuálisokról azt tartják, extravagánsan öltözködnek, mesterkélten viselkednek, a hanglejtésük hisztérikus, állandóan orális szexre vágynak, és abszurd módon utánozzák a „nőies" és „férfias" viselkedést.[27] Freud túlcsordulás-grammatikájában a túlzás a külsőről a belsőbe helyeződik; a túlzás már nem kulturális jelekből áll, a ruhák,

---

[26] Michèle Montreley: Inquiry into Femininity. *m/f*, 1978/1. 83-102.

[27] Az ilyen túláradó paródiákkal szemben talán nincs is jobb, játékosabb és mimetikusabb válasz, mint még több túlzás – a mimézis politikája. Ahogyan azt az utóbbi időkben a campről, butch-femme-ról, hermafroditákról, transzvesztitákról és transzszexuálisokról szóló kutatások megmutatták, a túláradás túlzása, a performansz performanszként való fitogtatása nem más, mint az identitás mint korlát és akadály leleplezése. Ezeknek a kutatásoknak a középpontjában Irigaray megkülönböztetése áll a „maskara" és a „mimikri", egy szerep „rendes" eljátszása és parodisztikus eltúlzása között. A különbséget az jelenti, hogy az egyik esetben a túlzás nyilvánvaló (l. az 5. fejezetet). A túlzás nyilvánvaló jelei nélkül, amelyeket az utánzó járásában, beszédében vagy ruháján rögtön észrevehetünk, a mimikrit nem lehetne megkülönböztetni a maskarától, s a mimézis aligha bírna politikai jelentőséggel. A túlzás tehát az, ami a kettőt megkülönbözteti egymástól, hiszen a mimézis ott bukik meg, ahol már nem *elég túlzó*. A három legújabb és legjelentősebb munka a túlzás szerepéről a mimézis politikájában: Carole-Anne Tyler: *Female Impersonators*. Routledge, New York, 1996; Marjorie Garber: *Vested Interests: Cross-Dressings and Cultural Anxiety*. Routledge, New York, London, 1991; és Judith Butler: *Jelentős testek. A „szexus" diszkurzív korlátai*. Új Mandátum, Budapest, 2005.

nem a nyelv vagy a stílus indexikus felületi jeléből, hanem földalatti erővé válik. Freud azt írja, hogy a páciensen semmilyen külső jelét nem találta annak, amit a bécsi orvoslás a női homoszexualitás képleteként számon tartott; „sem a női test jellegétől való feltűnő eltérés, sem menstruációs zavar nem állt fenn" (230.). Igaz, ismeri be Freud, a „szép és formás leány" az apja magas termetét, éles arcvonásait és gyors észjárását örökölte, de „Ezek a megkülönböztetések azonban inkább konvencionális, semmint tudományos szempontból jogosultak" (230.). Ráadásul, híres elődjétől, Dórától eltérően Freudnak ez a homoszexuális páciense „soha nem volt neurotikus sem, az analízisbe nem hozott magával hisztérikus tünetet" (232.). A felszínen tehát az új páciens teljesen átlagos. Ugyanakkor éppen a hagyományos hisztéria-szimptómák (köhögés, afázia, sírás, görcsök, tik…) vagy külsődleges neurózis-szimptómák hiánya vezeti Freudot arra a következtetésre, hogy ennek a nőnek a normalitása maga a kivétel; az, hogy „a hisztéria egyetlen szimptómája" sem merül fel, egy nő esetében a legkivételesebb, a leginkább abnormális jellemző. Ez a nő túlságosan is normális, devianciáját az abnormalitás pszichológiai elutasítása leplezi le. A mimikri tehát nem a test felületén zajlik, hanem a lelki struktúrában, ahol a túlcsordulás többet jelent, mint stílust vagy viselkedést; a túlzás itt Freud számára egy olyan belső viszonyrendszert jelent, ami az érzelmi azonosulás struktúráját meghatározza.

Mikkel Borch-Jacobsen Freud nyomán a vágy-identifikációt így magyarázza: az identifikáció mindig *megelőzi* a vágyat: nem a tárgy, hanem az identifikáció az, amely a vágyat „kormányozza" (32.), „irányítja" (34.), „felkelti" és „megjósolja" (47).

> „A vágy (a vágyódó szubjektum) nem elsődleges; nem *követi* egy identifikáció, ami lehetővé tenné a vágy beteljesítését. Az identifikációra való hajlam az, ami elsődleges, ez kelti fel a vágyat; és ez a vágy kezdettől fogva egy (mimetikus, versengő) vágy arra, hogy a kényelmetlen másikat eltávolítsa arról a helyről, amelyet a pszeudo-szubjektum a fantáziában már elfoglal. […] Az identifikáció hozza létre a vágyódó szubjektumot, és nem fordítva."[28]

Ez a megközelítés számunkra különösen hasznos módon üríti ki a szexualitást: azt mondani, hogy a vágy sosem eredeti, azt implikálja, hogy nincsenek „természetes" vagy „normális" libidó-impulzusok, amelyeket később eltéríthetne vagy „pervertálhatna" egy rossz irányba történő identifikáció. Mégis, a vágynak és az identifikációnak ebben a magyarázatában teljesen megalapozatlan marad az *identifikáció* mint „elsődleges tendencia" problematikus fogalma. Freud erősen támaszkodik az entrópia tudományos modelljére, amely szerint a lelki változást és szexuális fejlődést az azonosság felé való haladás, a mimézis mozgatja: a homofília mint identifikáció. Míg a szexuális identitást eszerint alapozza meg,

[28] Mikkel Borch-Jacobsen: *The Freudian Subject*. Stanford UP, Stanford, CA, 1988. 47.

Freud a mimézist állandó veszélyforrásnak is tartja a szexuális identitás koherenciájára. Úgy látom, Freud számára a valódi veszély a vágy és identifikáció egymástól való függését illetően nem abban rejlik, hogy a vágy túlkapása révén visszaesés történhet az identifikációba, hanem az, hogy az identifikáció új formáinak lehetőségei a vágy további burjánzó, társadalmilag kezelhetetlen formáit hozhatják létre.

„A női homoszexualitás egy esete" a lány fiatal anyák iránti szexuális érdeklődését annak tulajdonítja, hogy frusztrációt szenved saját „erős vágya" arra, hogy „maga is anyává váljon" (232.). A tárgyválasztást a lány ödipális csalódása váltja ki, miután nem lehet az apja gyermekének anyja, s ezt a lehetetlenséget anyja új terhessége csak még láthatóbbá teszi. Legfiatalabb öccsének megszületése után tehát a lány szexuális vágyának tárgyai, mondja Freud, „valóban olyan harminc és harmincöt év közötti anyák, asszonyok voltak, akiket gyermekeikkel együtt ismert meg". S míg a lány gyakorlatilag feladja az anyaságot mint „szerelmi tárgyat", Freud számára az analízisben bebizonyosodik, hogy „a szeretett hölgy pótlék volt – az anya helyett" (232.). Míg Freud elméleti megjegyzéseit, és az olvasó figyelmét arra a problémára irányítja, hogy a vágy túlcsordulása az identifikációhoz való regresszióba vezet, az esettanulmány részletei egy ezzel éppen ellentétes folyamatot demonstrálnak: egy erkölcsös identifikáció („erős vágy (…) hogy maga is anyává váljon") átadja a helyét egy hasonlóan erős vágynak („az anyát tette meg szerelme tárgyául"). Látszólag Freud páciense túlságosan is jól játssza a szerepét, mely szerint az anyaság iránti vágyának túlcsordulása hozza létre azt a vágyát, hogy lefeküdjön egy anyával. A túlságosan is sikeres ödipalizációban rejlő veszély azonban, amelyet Freud a saját olvasatában nem hajlandó észrevenni, az, hogy ennek a lehetőségnek az elismerése annak a legalábbis szórakoztató gondolatnak a megengedését is jelentené, hogy a heteroszexualitás az eredeti túlcsordulás inesszenciális kiegészítője, vagy radikálisabb formában (és Freud számára vállalhatatlanul) azt, hogy a *hetero*szexualitás elviselhetetlen lehet az ego számára.[29] Mi több, az, hogy Freud ilyen taktikusan félreolvassa az identifikáció és vágy jelentőségét ebben az esettörténetben, megengedi számára, hogy elterelje a saját figyelmét a pszichoanalízis normatív, kultúrateremtő működéséről: úgy próbál „gyógyító visszaállításokat" eszközölni, hogy közben gondosan monitorozza és behatárolja a szubjektum

[29] Ferenczi Sándor egy 1909-es írásában az egyik első utalást teszi arra, hogy a pszichoanalízisben a homoszexualitás egy „túlságosan is erős heteroszexualitásnak" felelhet meg. Lásd Ferenczi: Weiteres zur Homosexualität [1909, töredék]. In: *Bausteine zur Psychoanalyse von Dr. Sándor Ferenczi*. IV. Hans Huber Verlag, Bern, 1939. 177-184. Újabb kiadása: More About Homosexuality. In: Ferenczi: *Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*. Szerk. Michael Balint. Basic Books, New York, 1955. Idézi Kenneth Lewes: *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality*. New American Library, New York, 1988. 146.

lehetséges azonosulásainak körét. A pszichoanalízis dolga végül is az, hogy átirányítson egy kulturálisan tabusított vágyat azáltal, hogy először átirányítja az azt létrehozó identifikációt – ezt a feladatot általában az áttétel terápiás alkalmazása révén hajtják végre.

Bukott nők

Freud ragaszkodása ahhoz a gondolathoz, hogy a homoszexuális nők „visszaestek" az elsődleges identifikációba (az anyában való preödipális feloldódásba), hatékonyan rekeszti ki a nők nők iránti vágyát a „szexualitás" kategóriájából, mintegy biztosítva, hogy szexuális érettségről kizárólag a másodlagos identifikáció általi heteroszexuális tárgyválasztás (a szülői ideál ödipális inkorporációja) esetében beszélhetünk. Freud egyrészt azzal támasztja alá a női homoszexualitás preszexuális státusát, hogy az azonos nemre irányuló vágy elsődlegesen és végső soron a primer identifikáció aktusa, másrészt pedig, hogy a primer identifikáció független a másodlagos identifikáció kulturális markereitől. Amikor a lány elhagyja az Ödipusz-komplexust, amely a történelembe és kultúrába való belépését meghatározta, s visszahanyatlik az elsődleges identifikáció ködös alvilágába, egyúttal a szexuális különbségek viszonyrendszeréből is kiesik. Az „elsődleges" azonosulás azonban maga is társadalmi folyamat, ami a szubjektumban feltételezi az anyai és apai szerepek közti kulturális különbségtétel tudását, és azt, hogy legalábbis „intuíciója" van a szexuális különbségről.[30] A preödipalitás erősen gyökerezik egy adott társadalmi rendszerben, és nem értelmezhető a Szimbolikus előttiként, azon kívüliként, vagy akár az utániként; az anya-lány viszony, csakúgy, mint az apa-lány viszony olyan szimbolikus kapcsolat, amely teljes egészében bele van írva a reprezentáció, a társadalom és a kultúra viszonyrendszerébe.

Freud a páciens homoerotikus vonzalmát a fiatal anyák iránt úgy magyarázza, mint a lány korai „anyakomplexusának" visszatérését, egy preödipális, szexualitás előtti stádiumba való visszatérést, amikor a szubjektum még nem különbözteti meg magát az anyától. Ugyanakkor ezt a homoszexuális tárgyválasztást az apával való megelőző azonosulástól teszi függővé. Ez az önellentmondó érvelés, amely a homoszexuális lány poszt-ödipális visszatérését hangsúlyozza egy kultúra előtti fixációhoz, nem hajlandó tudomást venni arról, hogy

[30] Az elsődleges és másodlagos identitás közti különbség kiváló tárgyalását lásd Mary Ann Doane: Misrecognition and Identity. In: *Explorations in Film Theory: Selected Essays from Ciné-Tracts*. Szerk. Ron Burnett. Indiana UP, Bloomington and Indianapolis, 1991. 15-25. Az elsődleges azonosulás kérdésével kapcsolatban Doane jogosan veti fel a kérdést: „Vajon valóban kijelöl-e az elsődleges azonosulás egy olyan momentumot, ami önmagában semleges, ami megelőzi a szexuális különbség intézményét?" (21.)

az esettörténetben nagyon is hangsúlyos helyen szerepelnek a lány szexuális identitás-formálódásában a lány és a családtagok, illetve a lány érzelmeinek családon kívüli tárgyai közti, kifejezetten társadalmi jellegű kapcsolatok. Éppen az nem teljesen világos soha, hogy női szeretőjéhez fűződő vonzalmában a lány kivel azonosul. Míg Freud makacsul arra jut, hogy a lány homoszexuális tárgyválasztását a férfiassággal, az apával való azonosulása okozza („Átalakult férfivá, és az apa helyett az anyát tette meg szerelme tárgyául." (234.), a lány öngyilkos zuhanása, amely az apa büntető haragját ideiglenesen szülői gondoskodássá változtatja, éppen a nőiességgel, az anyával való azonosulásra utal, amelyen belül a lány továbbra is az anyával verseng az apa szeretetéért és figyelméért (az anya „maga több éven keresztül neurotikus volt, férje fölöttébb nagy kímélettel bánt vele" 225). A szerelem tárgyának nemi identitása ugyanennyire meghatározatlan, hiszen az idősebb nő egyaránt megfelel a lány maszkulin és feminin ideáljának is: „A hölgy karcsú alakja, szigorú szépsége és rideg lénye saját, valamivel idősebb bátyjára emlékeztette" (233).[31] Mivel mással azonosul a szubjektum a másikban, mint a vele összefüggésbe hozott családi vagy társadalmi ideállal? Vagy, kicsit másképpen fogalmazva: mire vágyik a szubjektum a másikban, ha nem arra a kulturális pozícióra, amiben ő maga lenni szeretne?

Az azonosulás foka, amely erősödik vagy gyengül attól függően, hogy éppen mennyire vágyik a szubjektum a másikra, illetve hogy mennyire áll neki ellen a másik, Freud páciensénél erős osztály-konnotációkkal bír. A lány, a felemelkedő középosztály tagjaként, ellenállhatatlanul vonzódik a „bukott nőkhöz". Vágyának jelenlegi tárgya, egy „félvilági hölgy" (229.), aki elvesztette a jó hírét, és „kétes körülmények" között él, a szerelmes lányban a lovagias megváltás fantáziáját indítja be. Az esettörténet erősen arra utal, hogy a „lady" valójában azok közé a nők közé tartozik, akik korábbi osztály-státusuk külső jeleit azáltal tudják megőrizni, hogy magasabb státusú prostituáltként dolgoznak: „egyszerűen testének áruba bocsátásából él" (238.). Az első esetek egyike egy „moziszínésznő" „egy nyaralóhelyen" (aki miatt apja haragját először vívta ki, 237.), és egy „megközelíthetetlenül szigorú tanárnő" (aki, jegyzi meg Freud, „nyilvánvaló anyapótlék", 245.). A lány számára a „az a feltétel áll fenn, hogy a szerelem tárgya valamiképpen »szexuálisan rossz hírű« legyen" (238.). Mindhárom anya-helyettes – a prostituált, a színésznő és a tanárnő – a lányénál eggyel alacsonyabb társadalmi státust foglal el, ugyanakkor mindhárman a nőknek ahhoz az osztályához tartoznak, akik önállóan, a házasság és a heteroszexuális szerződés keretein kívül keresik meg a kenyerüket. Lehet,

[31] Az ehhez hasonló sorokból, amelyek (a lány részéről) a férfiassággal való azonosulás mellett egy férfi tárgyválasztást is feltételeznek, Judith Roof arra következtet, hogy Freud leszbikusság-elmélete végtére is nem más, mint a *férfi* homoszexualitás átvitt mása. Lásd Roof: *Freud Reads Lesbians*.

hogy részben gazdasági függetlenségük és társadalmi mobilitásuk teszi őket annyira vonzóvá a lány számára? A valóban érdekes mozzanat a lány tárgyválasztásában lehet, hogy nem annyira a szeretett tárgy neme, hanem „alacsony" társadalmi státusa. Az osztálytudatos bécsi társadalom számára a lány homoszexuális lelkesedésében a legfenyegetőbb elem az, amit Freud másutt az alsóbb osztály tagjaival való szexuális kapcsolat veszélyeinek nevez.[32]

Az azonosulás mint a magasság és mélység problémája, ahol az ego egy nála magasabb tárgyhoz próbál eljutni, a kis Freud képére emlékeztet, amint az anyja szekrényében rejlő tárgyakhoz próbál felérni. Az, hogy egyik legkorábbi emléke egy a preödipális fázisból származó esés, amelynek sebét felnőttként is magán hordozza, Freudnak arra a tudattalan félelmére utalhat, hogy már valamikor kasztrálták, és az anya oldalára helyezték egy homoszexuális kontinuumban. Amit a legerősebben tagad a homoszexuális páciens elemzésekor, az nem más, mint saját azonosulása a nőiséggel. Freud többé-kevésbé elismer a maga részéről egyfajta azonosulást a lány szigorú, de szerető apjával, „egy komoly, tiszteletre méltó" emberrel (224.), s látszólag meg van győződve róla, hogy a páciens, mint írja, „be akar csapni, ahogy az apját szokta" (242.). De ez a maszkulin identifikáció egy mélyebb, sokkal zavarbaejtőbb feminin azonosulást fed el azzal az anyával, aki „hosszabb időn keresztül élvezte a leány bizalmát annak az illető hölgy iránti szerelmével kapcsolatban" (225.). Az az áttételi szerep, amelyben Freud gyakran benne találta magát ezeken a terápiás alkalmakon, nem kizárólag, sőt nem is elsősorban a tiltást eszközlő apáé, hanem az anyai nevelő sokkal zavarbaejtőbb szerepe is: az anya-helyettes szerepe, aki szexuális tudást oszt meg a fiatal lánnyal. Férfiorvosként, aki nyíltan beszél szexuális témákról a rábízott női páciensekkel, s akit gyakran ér a társadalmi normák be nem tartásának és a szexuális szabadosságnak a vádja, Freud a tudománnyal való takarózás erős igyekezete ellenére sem tudta teljesen kikerülni az azonosulást a lány szexuális és társadalmi nevelésének feladatát ellátó anyával. Nem ez az első alkalom, hogy Freud nem ismeri el a feminin azonosulást. Dóra hisztériájával való sokat tárgyalt azonosulása mellett Jim Swan kimutatta Freud tudattalan azonosulását egy terhes nővel az Irma injekciójáról szóló álomban, illetve gyerekkori dadájával, a „kisbárány fejéről" szóló álomban. Freud maga képtelen volt meglátni ezeket az összefüggéseket,

[32] Freud: *Álomfejtés*. Freud egyik legérdekesebb osztálykonfliktus-olvasata ebben az elemzésen található egy férfipáciens „szapphói álmáról", ahol a „fent" és a „lent" egyszerre vonatkoznak a nemi szervekre és az osztálypozíciókra. A páciens álma, amelyben nagy erőfeszítéssel halad felfelé, Freudot Alphonse Dodet *Szapphó*jára emlékezteti, egy olyan könyvre, amely Freud szerint „arra inti az ifjúságot: ne pazaroljon komolyabb vonzalmat alacsony származású és kétes múltú lányokra" (204).

annak ellenére, hogy mint Swan rámutat, a terapeuta mint dajka gondolata nem szokatlan téma a pszichoanalízis irodalmában.[33]

Freud, a pszichoanalízis „alacsony társadalmi megbecsültsége" ellen harcolva a bécsi körökben, ebben a családi románcban közelebb áll a női szerető figurájához, mint bármelyik másikhoz. Saját marginális társadalmi státusa, élete végéig tartó anyagi gondjai és a szexualitás témájával kapcsolatos nyíltsága, strukturálisan mind a bukott nő, a női szerető szerepébe helyezik. De a női figurától eltérően Freud nem képes arra, hogy tiszteletet keltsen maga iránt a páciensben:

> „Amikor egy ízben az elméletnek egy különösen fontos és őt közelről érintő részletét fejtettem ki, utánozhatatlan hangsúllyal a következőket mondta: »Ó, de hiszen ez nagyon érdekes«, mint amikor egy nagyvilági hölgy, akit végigvezetnek egy múzeumon, azokat a tárgyakat, amelyek teljesen közömbösek neki, egy lornyonon keresztül veszi szemügyre." (240.)

Ez a nagyon is érzékeny hasonlat a lornyonján keresztül figyelő nagyvilági hölggyel elárulja Freud érzékenységét a lány nagyon is éles felsőbbségtudatára. Egy olyan pszichodráma során, ahol a tekintet ennyire nagy jelentőséggel és kasztrációs potenciállal bír, maga Freud sem képes eltűrni a páciens leereszkedése által okozott kényelmetlen érzést – ez az irritáció végül is oda vezet, hogy Freud befejezi a kezelést, s azt tanácsolja, hogy a pácienst egy női orvoshoz vigyék át (241). Freud „kitért" valaki más javára (235.),[34] ugyanazt a retorikai aktust hajtva végre, ami az esetleírás szerint a homoszexualitás egyik „okaként" szerepel (235.). A páciens arrogáns tekintete hatására, akárcsak a lány az apja számonkérő pillantása miatt, Freud „megbukik". A megfordítható, rugalmas azonosulásoknak ebben az esettörténetében Freud érdekes módon mindegyik főszerepet eljátssza: az apáét, az anyáét, a szeretőét *és* a lányét.

---

[33] Jim Swan: Mater and Nannie: Freud's Two Mothers and the Discovery of the Oedipus Complex. *American Imago*, 1974/1. 39. Swan hipotézise az, hogy Freud ellenállása, hogy nyilvánosan elismerje félelmét a női identifikációtól, teljes mértékben a homoszexualitástól való szorongásának köszönhető (27). Swan esszéje az egyik legszuggesztívebb és legélesebb olvasata annak, hogy miért várt Freud kicsivel az anyja halála utánig, hogy 1930-ban „felfedezze" a preödipalitás elsődleges jelentőségét, s a gyerek elsődleges erotikus azonosulását az anyával.

[34] Mandy Merck azt a kérdést teszi fel, hogy „Amikor ragaszkodik ahhoz, hogy a pácienst női analitikusnak adja át, nem ugyanazt teszi-e Freud, mint amivel a lányt vádolja?" (44.) „Russian Tactics" c. írásában Mary Jacobus izgalmas értelmezését adja Freud női azonosulásainak is. Amellett érvel, hogy „miközben Freud a női analitikus javára »visszalép«, a női szerető ugyancsak rivális tekintélyt jelent számára a leszbikusság és biszexualitás témájában". Merck és Jacobus egyaránt inspiráló értelmezését nyújtják annak, ahogyan az esettanulmány elején a leírás retorikája a lovagi szerelem, a végén pedig a nemváltás sebészi képeit idézi meg. Köszönöm Mary Jacobusnak, hogy nagylelkűen megosztotta velem kéziratát.

Következtetés

A tárgy felemésztésére és birtoklására vágyó szubjektumnak ellen kell állnia az elsődleges azonosulás (homofília) csábításának ahhoz, hogy elérjen az érettség fázisába, amit a tárgyviszonnyal (heterofília) határoznak meg. Az elsődleges azonosulás – Freudnál egyfajta redundancia – úgy működik, mint egyfajta gravitációs erő, amely állandóan azzal fenyegeti a szubjektumot, hogy visszazuhan saját regresszív vágyainak birodalmába. Röviden, az identifikáció egyszerre előzi meg a vágyat, és küzd a vágy meghaladásáért abban a kielégíthetetlen orális törekvésben, hogy a vágy tárgyát egészben lenyelje. Az identifikáció és a vágy Freud-féle olvasatában a homoszexuális vágy tulajdonképpen nem is vágy. A homoszexualitás az azonosulás egy elrontott momentuma – a túlhajtott vagy orális ösztön. Ez a túlzás implicit módon a halálösztön tulajdonsága is: a *cadere* (az „esés" latin alakja) a hullákat (*cadavers*) idézi fel. Freud számára minden, a homoszexualitásba vezető bukás *inherensen öngyilkos bukás*, hiszen az ödipalitástól való „visszavonulás" nemcsak a vágy elvesztését jelenti, de annak a világnak az elvesztését is, amelybe a vágyon keresztül léphetünk be – a társadalmiság, a szexualitás és a szubjektum világáét.

Míg a vágy a heteroszexuálisok tartománya és kiváltsága, a homoszexuálisokat Freud úgy festi le, mint hisztérikus azonosulókat és kiváló utánzóművészeket.[35] Miközben a „homo"-t az azonosulás, a „hetero"-t pedig a vágy oldalán helyezi el, Freud egy körkörös logikában átengedi a homoszexualitást állítólagos entrópikus „tendenciáinak", s így a „homo" elnyomja a „szexualitást", s az azonosulás felfalja a vágyat. Freud végül is a szexuális irányultságnak egy olyan, newtoniánus magyarázatát nyújtja át nekünk, amelyben a zuhanó testek homoszexuális testek, amelyeket a többszörös identifikáció súlya húz lefelé, míg a heteroszexuális testek felfelé emelkednek, (elvesztett) tárgyuktól elszakított, súlytalan vágyuk szárnyán. E fejezet azt kívánta megmutatni, hogy ezt a mechanisztikus magyarázó modellt magát is túlterheli és korlátozza saját fogalmainak súlya. E fogalmak újra és újra túlcsordulnak az őket megalapító logika határain és feltételein. Éppen azért, mert a vágyat és az identifikációt annyira nehéz biztosan elválasztani egymástól, s megakadályozni, hogy egymásba forduljanak át, Freud makacs igyekezete, hogy a szexuális irányultságot a gravitáció és a mozgás törvényei szerint értelmezze, a saját retorikai súlya alatt esik szét szilánkokra.

Gagyi Ágnes fordítása

[35] Köszönettel tartozom Marcian Iannek, mert ezen a ponton világosabban látta Freud-olvasatom következményeit, mint én magam.

PSZICHOANALÍZIS MELEGEKKEL ÉS LESZBIKUSOKKAL INTERPERSZONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBEN[*]

Richard Rutkin

Ebben a tanulmányban nem a szexuális preferencia eredetének, a párválasztás pszichodinamikájának vagy a szexuális viselkedés eltéréseinek magyarázatára vállalkozom. A célom a homoszexuális személyekkel folytatott pszichoanalitikus terápia interperszonális szempontú megközelítésének bemutatása, valamint az, hogy megvilágítsam azokat a problémákat és küzdelmeket, amelyekkel a homoszexuális személyek a mindennapi életükben szembesülnek, miközben számukra értelmes életet és kielégítő interperszonális kapcsolatokat igyekeznek kialakítani. Analitikusként a személynek önmagával kapcsolatos, az interperszonális kapcsolatok kontextusában megélt érzéseire fókuszálok, és nem a homoszexualitására, sem úgy mint tünetre, sem úgy mint karakter hibára. Az alábbiakban elsőként egy rövid áttekintést nyújtok a pszichoanalízis néhány korábbi, homoszexualitással kapcsolatos elképzeléséről, majd a saját interperszonális szempontú megközelítésemet ismertetem homoszexuális személyekkel folytatott pszichoanalitikus terápiára vonatkozóan.

Freud, jóllehet a magánéletben látszólag együttérzéssel és érzékenyen viszonyult a homoszexualitás kérdéséhez (Freud, [1921] 1977; [1933] 1999; 1935), azt (gondosan elkülönítve a perverzióktól) inverzióként ([1919] 1998), illetve a pszichoszexuális fejlődés elakadásaként értelmezte (Freud, [1910] 2001; [1925] 1995), ahol az eredendően biszexuális természetű pregenitális eredetű szexuális ösztönkésztetések az Ödipusz-komplexus sikertelen megoldása következtében nem kerülnek elfojtás alá, hanem továbbra is éreztetik hatásukat (Freud, [1915] 1995; [1915] 1997; [1916] 1963; [1922] 1955). Freud úgy gondolta, hogy a homoszexuális férfiak elkerülők, szorongók és kasztrációs komplexussal küzdenek, ezért egy nőies identitással azonosulnak, és nárcisztikus módon azonos nemű partnert választanak, akit a pregenitális libidó fixációjából kifolyólag a saját énjük kiterjesztéseként

[*] A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Richard Rutkin: Psychoanalysis with Gay and Lesbian People. An Interpersonal Perspective. In: Thomas Domenici, Ronnie C. Lesser (szerk.): *Disorienting Sexuality. Psychoanalytic Reappraisals of Sexual Identities*. Routledge, London, NY, 1995. 177-185.

szeretnek (Freud, [1902] 1993; [1926] 2003). Ez az elképzelés készítette elő a talajt a homoszexualitás későbbi pszichoanalitikus elméleteinek, amelyek – kiterjedt fejlődés ellenére – továbbra is elsősorban az ödipális problémákat és azok hiányos megoldását állították a középpontba (Fenichel, 1930, 1945; Sachs, 1923). A későbbi klasszikus pszichoanalitikus elméletek, amelyek már a preödipális problémakört járják körül (Glover, 1932; Klein, 1932), általában az én és a felettes én visszamaradt vagy patológiás fejlődéséről beszélnek. Végül az újabb koncepciók olyan kérdésekre koncentrálnak, mint a primitív elhárító mechanizmusok (Socarides, 1978), a szeparációs szorongás (Bieber, 1967), a „pszeudoszexuális" motivációk, mint a hatalomvágy vagy a dependenciaszükséglet (McDougall, 1972), a preödipális fejlődési elakadás és az énfejlődés zavara (Bergler, 1948). A fenti elméletekben az a közös, hogy mindegyik patológiaként értelmezi a homoszexualitást.

Tekintve, hogy milyen régóta tartja magát a zsidó-keresztény hagyomány, amely szerint a homoszexualitás bűn, mert ellentmond a Biblia azon elvének, hogy a szexualitás elsődleges célja a szaporodás és nem az örömszerzés vagy az intimitás, egyenesen elkerülhetetlennek tűnik, hogy a pszichoanalízis betegségnek bélyegezze a homoszexualitást (Bayer, 1981). A homoszexualitás bűnként való történeti értelmezése tehát egyenesen vezetett el a modern pszichológia nem sokkal kevésbé kíméletlen patológiai megközelítéséhez, amely tulajdonképpen ugyanolyan alattomosan negatív viszonyulást takar azzal a különbséggel, hogy az utóbbit a pszichológusok valamiért humánusabbnak érzik. A homoszexualitás fenti patológiai megközelítése indította arra a pszichoanalitikus elméletalkotókat, hogy elkezdjék kutatni a homoszexuális magatartás okait, ami a gyógyítás szerencsétlen és sokszor ártalmas hangsúlyozásához vezetett, ami ebben az esetben a homoszexualitás heteroszexualitássá való átformálását jelentette. Még azok a pszichoanalitikusok is, akik a homoszexualitást a nem vágyott heteroszexualitás esetében megjelenő, a szexuális örömszerzésre irányuló reparatív szándékként értelmezik, a homoszexualitást valamilyen mögöttes patológia tünetének tekintik, amely feltétlenül kezelést igényel (Bayer, 1981; Kohut, 1971 [2001]; 1984).

A homoszexualitás patológiai szemléletű pszichoanalitikus megközelítése tökéletesen egybevágott az aktuális társadalmi közvéleménnyel, miszerint a homoszexualitás rossz és deviáns dolog, és megerősítette számos heteroszexuális és homoszexuális személy homofób attitűdjét. Az a tudat, hogy a „lélek tudománya", amely az orvostudományban gyökerezik és többnyire „orvosok" gyakorolják, betegségként és tünetként definiálta a homoszexualitást, hosszan tartó homofób előítéletek hiteléül és támaszául szolgált. Ez a negatív attitűd némileg háttérbe szorult az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1973-as határozatát követően, amikor a homoszexualitást törölték a DSM II-ben (Diagnoszti-

kai Statisztikai Kézikönyv) szereplő mentális betegségek közül. Az előítéletek ennek ellenére továbbra is burjánzanak nem csupán a társadalomban általában, hanem elsősorban éppen a mentálhigiénés szakemberek körében. Függetlenül attól, hogy az adott diagnózis – akár hivatalos, akár nemhivatalos formában – betegségként határozza meg a homoszexualitást, vagy (legújabban) állapotként, illetve alternatív életmód-választásként (DuBay, 1987) definiálja, a klinikai pszichológusokat gyakran arra biztatják, hogy szorgalmazzák a szexuális orientáció megváltoztatására irányuló kezelést, ami mind a páciensben, mind a terapeutában tovább erősíti a homofób érzéseket és hiedelmeket.

Mivel a nem-diagnosztikus szemlélet központi jelentőségű a pszichoanalitikus terápiáról vallott nézeteimben, a célom nem az, hogy a fejlődési elakadás tényét hangsúlyozó biológiai és társas tényezőket firtassam, hanem hogy változást idézzek elő a páciensek saját szelfjükkel kapcsolatos élményeiben (Levenson, 1972, 1983; Singer, 1970; Wolstein, 1960). Még az olyan fogalmak is, mint a „meleg" vagy „leszbikus", diagnosztikus jellegű kategóriáknak tekinthetők, mivel sztereotípiák és az adott személlyel szemben támasztott elvárások sorát mozgósítják az emberekben. Emiatt, hacsak nem vagyunk elég elővigyázatosak, hogy elkerüljük a címkézés csapdáját, a fenti kategóriák könnyen általánosításokhoz vezetnek. Márpedig könnyedén általánosítható címkéket használni – bár időnként felettébb kényelmes – minden esetben veszélyes, amennyiben a „különlegesség" és a „másság" kategóriáit idézik fel, és az analitikus figyelmét a személy egyediségéről a neki tulajdonított általánosított jellemzőkre terelik. A veszély abban rejlik, hogy a nő helyett a „leszbikust", a férfi helyett a „feketét vagy az afroamerikait", a zavart huszonhét éves személy helyett pedig a „borderline beteget" kezdjük el látni. Mi, mentálhigiénés szakemberek túlságosan hozzászoktunk már a lealacsonyító címkék használatához az emberek jellemzése során. A szakma történelme folyamán – nem túl szerencsés és sokszor kifejezetten elszemélytelenítő módon, az egyéni különbségeket tökéletesen figyelmen kívül hagyva – mindig csupán a „diagnosztikus kategóriát" láttuk az emberekben, és ahelyett, hogy az adott személyre figyeltünk volna és arra, hogy ki is ő valójában, inkább azokra a jellemzőkre koncentráltunk, amelyeket más, hasonló jellemzőkkel bíró személyekben véltünk felfedezni. Ezért olyan nagy a kísértés az analitikusok számára, hogy a pácienseikből jobb „meleg férfiakat", illetve jobb „leszbikus nőket" igyekezzenek faragni, ahelyett, hogy arra törekednének, hogy az adott személyt mint önálló személyiséget, a saját egyedi tulajdonságaival, jellemzőivel, problémáival és homoszexualitásával együtt fedezzék fel és értsék meg.

Szakmai álláspontom szerint az emberek nem csupán azért mutathatnak pszichés tüneteket, mert rossz dolgok történtek velük a gyermekkorukban,

hanem mert kialakult bennük egy jellegzetes séma arra, hogy bizonyos, másokkal és következésképpen saját magukkal kapcsolatos korai élményeiket – önmagukat félrevezető módon – elfelejtsék, eltorzítsák vagy félreértelmezzék. Ez a kognitív séma idővel állandósul, és a jelenben is negatív szűrőt képez az önmagukkal és másokkal kapcsolatos élményeik számára. Ezért amikor egy új páciens érkezik hozzám pszichoterápiára, szándékosan a saját érzéseimre, gondolataimra és viselkedésemre összpontosítok, mégpedig azért, hogy a saját egyediségében tapasztalhassam meg a terápiára jelentkező személyt. Habár nagy figyelmet fordítok a pácienseim belső konfliktusaira és torzításaira is, igyekszem elkerülni a diagnosztikus általánosításokat. Ezáltal lehetőségem nyílik arra, hogy az adott pácienst az ő teljes valójában és viszonylag előítéletmentesen, pusztán a folyamatos interakció révén ismerjem meg, miközben a kapcsolatunk fokozatosan fejlődik és változik a terápiának köszönhető kölcsönös átalakulás során. A fenti folyamat célja az, hogy megértsem, hogyan éli meg az adott személy önmagát a világban, az önmagával és másokkal kapcsolatos személyes érzései viszonylatában, és hogy segítsek neki felismerni és tudatosítani ezeket a bevésődött mintákat.

Interperszonális szemléletű analitikusként a saját szerepemet nem abban látom, hogy megváltoztassam a pácienseimet, hanem hogy kísérőjük legyek azon az úton, amelynek során felfedezik saját viszonyulásukat a világhoz. A pácienseimmel folytatott interakciók során a saját és a pácienseim élményei és érzései önmagukkal kapcsolatban fokozatosan összekapcsolódnak, és szükségszerűen meghatározzák a kapcsolatunk természetét és hangvételét. Emiatt a saját érzéseim és élményeim a homoszexualitással kapcsolatban elkerülhetetlenül befolyásolják a homoszexuális pácienseimmel folytatott interakcióimat és a velük kapcsolatos érzéseimet, és ez képezi az egyik fő interakciós tényezőt, amely viszontáttételhez vezet (Lewes, 1988; McHenry és Johnson, 1993). A viszontáttételt azonban természetesen nemcsak a páciens és az analitikus közötti interakció határozza meg; az mélyen gyökerezik az analitikus előzetesen kialakított vélekedéseiben, érzéseiben, attitűdjeiben és előítéleteiben, amelyeket természetesen szintén magával visz a terápiába (Kwawer, 1980). Ezért amikor tisztázni akarom a cselekedeteim és szavaim motivációját, mindezeket a háttértényezőket is figyelembe kell vennem és fel kell ismernem. Vajon a reakcióimat a szorongás váltotta ki? Vagy a szexuális vonzalom és izgalom? A tudattalan félelmeim vagy a vallásos elvakultságom? Amíg ezeket a tényezőket nem tudatosítom magamban, addig azok elkerülhetetlenül torzítják a szavaim és a pácienseimmel folytatott kommunikációm hitelességét.

Habár a pszichoanalízis – mint az érzelmi élet feltárásának és fejlesztésének eszköze – különlegességét és erejét annak köszönheti, hogy segít megvilágítani

a páciensek kognitív és viselkedéses sémáit (beleértve azok korlátait is), és ezáltal kiterjedtebb tudatossághoz, valamint egy szabadabb és könnyebb élet lehetőségéhez juttatja el a pácienseit, a módszer magában hordozza annak veszélyét is, hogy az analitikus végül az általa idealizált és preferált életformát erőlteti a páciensére. Más szóval az analitikussal folytatott kommunikáció arra sarkallhatja a pácienst, hogy a dolgokat maga is úgy lássa és tapasztalja meg, ahogy az analitikusa (Levenson, 1983). Ha az analitikus túlságosan görcsösen ragaszkodik a terápia elvárt irányával és kimenetelével kapcsolatos elveihez, ahelyett, hogy a páciens teljes személyiségére koncentrálna, akkor a terápiás fejlődést az általa ideálisnak tartott változás irányába fogja terelni, és azt a saját értékrendje alapján fogja értelmezni és megítélni. Mivel a páciensek általában hajlamosak együttműködni az analitikussal, ez az átformálás gyakran a páciensek beleegyezésével történik (McHenry és Johnson, 1993). Ezáltal az adott páciens élményeinek hiteles (és terápiás hatású) feltárása háttérbe szorul, aminek a páciens fejlődése és gyógyulása látja kárát.

Ezért nagyon fontos, hogy az analitikus megismerje azokat a sajátos körülményeket, amelyek az adott homoszexuális személy életét meghatározzák, akinek életmódját sokszor elütőnek, visszataszítónak, sőt erkölcstelennek ítéli meg a környezete, és akit emiatt – mind kívülről, mind belülről eredő – előítéletek sújtanak. A homoszexuális személyek körülményeinek figyelmen kívül hagyása súlyos akadályt képez az élményviláguk megismerése útjában. Mindez pedig felveti annak kérdését, vajon inkább előnyt vagy hátrányt jelente, ha egy homoszexuális páciens heteroszexuális analitikushoz jár (McHenry és Johnson, 1993). Habár nem hiszek egy ilyenfajta illeszkedés feltétlen előnyeiben, a terjedelmi korlátok miatt ezt a fontos kérdést itt nem áll módomban bővebben kifejteni. Ezúttal elegendő annyit leszögeznem, hogy a két személy őszinte elköteleződése, és nem az elköteleződést megkönnyíteni szándékozó kényszerű megállapodás fogja biztosítani azt a megfelelő terápiás kapcsolatot és támogatást, amely segít a páciensnek felfedezni saját valódi énjét. A nem, a szexuális orientáció, illetve az analitikus és a páciens egyéb lehetséges csoporthovatartozásai sokkal kisebb jelentőséggel bírnak, mint a megfelelő kommunikáció, a bizalom és az érzelmi egymásra hangolódás. A nemi vagy a szexuális orientációbeli azonosság önmagában korántsem garantálja a terápiás együttműködés sikerét.

Úgy gondolom, hogy a páciensek élményeit és magtartását elsősorban a másokkal folytatott, múlt- vagy jelenbeli interakcióik határozzák meg, és ezért nagyon fontos, hogy ezek képezzék az analitikus munka fókuszát is. Ezáltal az analízis a páciensek másokkal folytatott interakcióinak minden részletre kiterjedő feltárásaként fog működni, miközben a központban mindvégig a páciens és az analitikus egyszeri és megismételhetetlen diádikus kapcsolata áll.

Pszichés zavarok általában akkor lépnek fel, amikor a személy – az én megőrzésének érdekében – elaltatja én-tudatosságát, így igyekszik megóvni egyéniségét és méltóságérzetét az interperszonális követelésekkel szemben, ezáltal létfontosságú énrészekről mond le önként, ami végül egy énvédő, ugyanakkor beszűkült világlátást eredményez. És éppen ez a szűk és önbeteljesítő világlátás vezet el ahhoz, amit én áttételnek nevezek. Az intrapszichikus értelmezés szerint ez úgy történik, hogy a páciens a környezetével kapcsolatos múltbeli élményeiből származó érzéseit, elvárásait és reményeit – a terápia folyamatában – az aktuálisan jelenlévő személyre, vagyis a terapeutára helyezi át és vetíti ki. Ezzel szemben a saját interperszonális megközelítésű értelmezésem szerint az áttétel a pillanatnyi interaktív valóság elferdítése, ami véleményem szerint nem projekcióval jön létre, hanem azáltal, hogy a páciens a saját látásmódja és belső valósága alakításán és védelmén keresztül átformálja az analitikus valóságát. Másfelől a páciens áttétele nem csupán az analitikust torzíthatja. Meglátásom szerint az áttétel olyan mindenre kiterjedő, sajátos, jóllehet gátolt és önbeteljesítő viszonyulási mód, amely egyfajta karakterrajzot nyújt a páciens belső valóságáról, az analitikust és mindenki mást is arra ösztönöz, hogy belépjenek ebbe a belső világba, és segítsenek megőrizni annak status quo-ját.

A homoszexuális személyek minden bizonnyal osztoznak bizonyos hatásokban, amelyek mind személyiségüket, mind elhárító/énvédő áttételi mechanizmusaikat hasonló módon befolyásolják. Ezek a hatások magukban foglalják a homoszexualitással szembeni óriási társadalmi diszkriminációt, a negatív énképet, melyet ez a diszkrimináció rendszerint tovább fokoz, a többségi társadalmon kívüli önmeghatározás gyakori szükségességét, valamint a megküzdést az olyan általánosításokkal, amelyek pusztán a partner választásán alapulnak. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy még ezeken a jellegzetes mintázatokon belül is egyéni különbségek érvényesülnek, és emiatt tartom fontosnak, hogy az utóbbiak képezzék az analízis központi fókuszát. Még egyszer hangsúlyozni szeretném tehát, hogy a pszichoanalízis középpontjában a személy, valamint az ő személyes problémái és konfliktusai állnak, és nem a terápia elvárt kimenetele, vagy adott tünetek és diagnózisok jelenléte.

Ha nem ismerjük fel és nem veszünk tudomást a homoszexuális személyek fejlődésére ható és megbetegítő társadalmi hatások közös jellegéről, akkor azt a központi jelentőségű társadalmi valóságot hagyjuk figyelmen kívül, amely a személyiség érését és fejlődését alapvetően meghatározza, és naivan elszalasztjuk annak lehetőségét, hogy valóban megértsük az adott személy élethelyzetét. Folyamatosan ki vagyunk téve és körül vagyunk véve a kirekesztő szemléletnek, emiatt – tudatosan vagy tudattalanul – elkerülhetetlenül vallunk homofób nézeteket is. Általában maguk a homoszexuális személyek is ren-

delkeznek homofób érzésekkel és attitűdökkel, ami leggyakrabban a társadalmi azonosulásból eredő internalizált önmegvetés formájában nyilvánul meg. Minderre pedig rendszerint éppen az áttétel során derül fény (McHenry és Johnson, 1993). Ezért az ilyen páciensek önmagukkal és másokkal kapcsolatos legmélyebb érzéseinek és gondolatainak analitikus feltárása hatékonyan csak az áttétel folyamatában, az analitikus és a páciens kölcsönös együttműködésével történhet.

Ahogy az áttételnek azt a korábbi értelmezését, mely szerint a páciens múltbeli élményeit egyszerűen rávetíti a jelenbeli körülményekre, fokozatosan felváltotta az az elképzelés, hogy a páciens az áttétel során az aktuális interperszonális valóságot torzítja el egyéni módon, hasonlóképpen a viszontáttétel fogalma is új értelmet nyert az interperszonális megközelítésben. Míg korábban az analitikusnak a páciens személyére és annak áttételére adott irracionális reakciójának tekintették, addig manapság már a páciens és a terápia egészére adott komplex reakciónak tartják (Levenson, 1983). Annak ellenére tehát, hogy a viszontáttétel korábban pusztán szerencsétlen túlkapásnak, illetve tudattalan gyermeki reakciónak számított, amelyet bizalmasan kellett kezelni, manapság a páciens személyére adott elkerülhetetlen és természetes emberi reakciónak, valamint a páciens személyére vonatkozó létfontosságú információk forrásának tekintik, amit időnként a pácienssel is megosztanak, és bevonják a feltárásába.

Úgy gondolom, hogy – akár heteroszexuális, akár homoszexuális analitikusról legyen szó – a viszontáttétellel kapcsolatos legfőbb kérdés a homoszexuális személyekkel folytatott analitikus munka során valójában az, hogy az analitikus hogyan birkózik meg a saját homofób előítéleteivel. Mert miközben számos elméleti koncepcióban meglehetősen nyíltan mutatkoznak meg a homoszexualitással kapcsolatos negatív attitűdök és vélekedések, addig a gyakorló analitikusok személyiségében működő negatív reakciók – a homofóbia legotrombább eseteit leszámítva – általában sokkal burkoltabb módon jelennek meg, és a legtisztább formában a viszontáttételi analitikus reakcióikban érhetők tetten. Ezek a negatív reakciók lehetnek pszichodinamikus eredetűek, és gyökerezhetnek az analitikus saját szexualitásával kapcsolatos szorongásában, vagy származhatnak a homoszexualitás jellegzetes kulturális leértékeléséből fakadó előítéletekből, illetve a homoszexuális életformával kapcsolatos tudatlanságból és tévhitekből is. Ezért az analitikus – feltáratlan negatív érzései és reakciói miatt – esetleg úgy dönthet, hogy tartózkodik azoknak a problémáknak az azonosításától, amelyek szorongást, fájdalmat, bűntudatot vagy öngyűlöletet kelthetnek bármelyik félben, és tudattalanul a pácienssel is összejátszhat ennek érdekében. Az összejátszásnak igen gyakori formája például az, amikor az analitikus egyszerűen nem vesz tudomást a páciens homoszexualitásáról, és olyan

analitikus légkört teremt, amelyben az alapvető szexuális kérdések kerülését azzal a kibúvóval racionalizálhatják, miszerint „végső soron mindannyian egyformák vagyunk"; illetve amikor az analitikus nem ismeri fel, hogy a páciens túlzott diszkrécióra való hajlama egyfajta énvédő mechanizmusként fokozatosan fejlődött ki a személy számára elnyomó és veszélyes környezetben. Ezért nélkülözhetetlen, hogy az analitikus felismerje, elismerje, és minél jobban átlássa saját érzéseit, valamint tisztázza szükségleteinek és motivációinak mindennemű torzulását, amikor terápiába kezd egy pácienssel. Ugyanis függetlenül attól, hogy mi okozta a pszichés tüneteket, a feltáratlan viszontáttételből eredő elkerülés vagy torzítás gyakran a status quo fennmaradásához, illetve mérsékelt terápiás változáshoz vezet, ahelyett a kívánatos eredmény helyett, amikor a páciens fokozatosan képessé válik arra, hogy szeresse és tisztelje önmagát, jelentős szeretetkapcsolatokat alakítson ki, aktív és termékeny módon illeszkedjen be a társadalomba, amelyben él, és kreatívan keresse, hogyan fejlesztheti tovább a személyiségét.

Galaczi Zsófia fordítása

Irodalom

Bayer, R. B. (1981): *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis*. Basic Books, New York.

Bergler, E. (1948): Preliminary Phases of the Masculine Beating Fantasy. *The Psychoanalytic Quarterly*, 7. 514.

Bieber, I. (1967): Sexual Deviations. In: Freednab, A., Kaplan, H. (szerk.): *Comprehensive Textbook of Psychiatry*. Williams and Wilkens, Baltimore.

DuBay W. H. (1987): *Gay Identity: The Self Under Ban*. McFarland & Company, Inc., Jefferson, North Carolina.

Fenichel, O. (1930): Zur Psychologie der Transvestitismus. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 16. 21.

Fenichel, O. (1945): *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. Norton, New York.

Freud, S. ([1902] 1993): Egy ötéves kisfiú fóbiájának analízise. A „kis Hans". In: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok I.* Cserépfalvi Kiadó, Budapest.

Freud, S. ([1905] 1995): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 31-131.

Freud, S. ([1910] 2001): Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke. In: *Művészeti írások*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 115-199.

Freud, S. ([1915] 1997): Ösztönök és ösztönsorsok. In: *Ösztönök és ösztönsorsok.* Metapszichológiai írások. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.

Freud, S. ([1916], 1963): The Libido Theory and Narcissism. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 16: 412-431.

Freud, S. ([1919] 1998): „Gyereket vernek": Adalék a szexuális perverziók keletkezésének megismeréséhez. In: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 189-217.

Freud, S. ([1921] 1977): Letter to Jones. In: *Body Politic*. May Press, Toronto.

Freud, S. ([1922] 1955): Certain Neurotic Mechanisms in Jealousy, Paranoia, and Homosexuality. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 18: 221-232.

Freud, S. ([1925] 1995): A nemek közötti anatómiai különbségek néhány lelki következménye. In: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 193-203.

Freud, S. ([1926] 2003): Gátlás, tünet, szorongás. In: *Válogatás az életműből*. Európa Kiadó, Budapest, 577-592.

Freud, S. ([1933] 1999): A nőiség. In: *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 126-151.

Freud, S. (1935): Letter published in *The American Journal of Psychiatry*, 107. 1951: 786.

Glover, E. (1932): The Principles of Psychiatric Classification. *Journal of Mental Science*.

Klein, M. (1932): *The Psychoanalysis of Children*. Delacorte Press, New York.

Kohut, H. ([1971] 2001): *A szelf analízise*. Animula, Budapest.

Kohut, H. (1984): *How Does Analysis Cure*. University Of Chicago Press, Chicago.

Kwawer, J. (1980): Transference and Countertransference in Homosexuality: Changing Psychoanalytic Views. *American Journal of Psychotherapy*, 34. 72.

Levenson, E. (1972): *The Fallacy of Understanding*. Basic Books, New York.

Levenson, E. (1983): *The Ambiguity of Change*. Basic Books, New York.

Lewes, K. (1988): *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality*. New American Library, New York.

McDougall, J. (1972): Primal Scene and Sexual Perversion. *International Journal of Psycho-Analysis*, 53. 371.

McHenry, S. S., Johnson, J. W. (1993): Homophobia in the Therapist and Gay or Lesbian Client: Conscious and Unconscious Collusions in Self-Hate. *Psychotherapy*, 30. 141.

Sachs, H. (1923): Zur Genese der Perversion. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 53. 371.

Singer, E. (1970): *Key Concepts in Psychotherapy*. Basic Books, New York.

Socarides, C. (1978): *Homosexuality*. Jason Aronson Publisher, Inc., New York.

Wolstein, B. (1960): Transference: Historical Roots and Current Concepts in Psychoanalytic Theory and Practice. *Psychiatry*, 23. 159.

MŰHELY

A HOMOSZEXUALITÁS FELFOGÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI A PSZICHOANALITIKUS ELMÉLETBEN ÉS TERÁPIÁBAN

Ritter Andrea

Bevezetés

A homoszexualitás megítélése a szakemberek között komoly terminológiai, elméleti, a klinikumban pedig gyakorlati zavart okoz. Bár már általánosan elterjedt nézet, hogy a homoszexualitás nem betegség, csupán a „humán szexualitás normális variánsa", a jelenséghez való terápiás hozzáállás, a mögötte meghúzódó elméleti konstrukció mégsem ezt tükrözi. Az egymásnak ellentmondó megközelítések kihatnak a terápiás gyakorlatra is. Miközben hangsúlyozzuk az azonos neműek szexuális tárgyválasztásának természetes voltát, páciense inknek analízise során gyakran súlyos traumatizációt, fejlődésgátlást, patológiás szelfet feltételezünk, melynek orvoslása a pszichoanalitikus terápiával lehetséges. Véleményem szerint a szakemberek számára is fontos, hogy a megközelítések ellentmondásait mihamarabb feloldjuk, rendet teremtsünk a társadalmi, kulturális és szakmai nézetek között, hogy a hozzánk forduló nem heteroszexuális emberek koherens segítséget kaphassanak rendelőinkben. A tanulmány az idevonatkozó szakirodalomra támaszkodva, de saját terápiás munkám tapasztalatait is beépítve rövid áttekintést nyújt a homoszexualitás terápiás megítélésének változásáról.

Freud a 19. századi tudományos közegből indulva kutatta a szexualitást és annak személyiségre gyakorolt hatását. Noha sokat foglalkozott a kérdéssel[1], nézetei nem voltak konzisztensek. Néhol betegségként, néhol pedig csupán „inverzióként" tüntette fel a homoszexuális irányultságot. Ambivalenciája valószínűleg folyamatosan fennállt, ezt mutatja Ernest Jonesnak 1921-ben írt egyik levele, amelyben megerősíti, hogy homoszexuálisok is lehetnek analitikusok. (Freud, 1963.) 1935-ben pedig egy amerikai páciense anyjának címzett levelében nem tartja valószínűnek a szexuális orientáció átváltoztatását, és hangsúlyozza, hogy a terápia reális célja egy kiegyensú-

[1] Néhány fontosabb írása, amelyben a témával foglalkozik: Három értekezés a szexualitás elméletéről (1905); Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke (1910); Pszichoanalitikus megjegyzések egy önéletrajzilag leírt paranoia-esethez. Az úgynevezett „Schreber-eset" (1911); Egy kisgyermekkori neurózis története (A „Farkasember") (1918); „Gyereket vernek". Adalék a szexuális perverziók keletkezésének megismeréséhez (1919); A női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisé ről (1920).

lyozottabb homoszexuális identitás megtalálása lehet. Mintegy vigaszként felsorol az anyának néhány hírességet, akik szintén homoszexuálisok voltak. (Freud, 1960.) Véleménye szerint a homoszexualitás nem öröklött, hanem szerzett tulajdonság. Mégis úgy gondolta, hogy a pszichoanalitikus elméleti keretben nem sikerült teljes egészében megfejteni eredetét, s időről-időre elkerülhetetlennek tartotta az ezzel való foglalkozást.

Freud követői nagyrészt konzervatív irányban alakították a diskurzust, és a szakirodalomban egészen az 1980-as évekig a homoszexualitás patológiás felfogása dominált. Szinte az összes jelentős analitikus foglalkozott a kérdéssel, kisebb-nagyobb mértékben hozzájárulva az etiológiai tényezők és az ebből következő terápiás indikációk kidolgozásához.[2] Közülük most csak két szerző, Radó Sándor és tanítványa, Charles Socarides ezzel kapcsolatos gondolatait ismertetem részletesebben, akik meghatározó módon (és nem feltétlenül szerencsés irányban) alakították a homoszexualitásról szóló analitikus diskurzust.

Radó Sándor és Charles Socarides elméletei a szexuális orientációról

Radó Sándor 1922-ben Budapestről Berlinbe, majd 1931-ben Amerikába emigrált. Ő lett a New York-i Pszichoanalitikus Intézet első igazgatója. Berlinben még Freud feltétlen híve, mire Amerikába érkezik, már kritikusan szemlélte a mozgalom kritikával szembeni intoleranciáját. Arra vállalkozott, hogy hidat építsen a tudomány és az akadémikus orvoslás között. Véleménye szerint a pszichoanalízis a humán viselkedés tudományában ugyanolyan szerepet játszik, mint a neurológia az agystruktúrák kutatásában. A negyvenes évek elején kilépett a New York-i intézetből, és a Columbia Egyetem Pszichoanalitikus Intézetének igazgatója lett. Karakterisztikus tanár volt, tanítványai magukévá tették többek között a homoszexualitásról vallott nézeteit is.

Radó elutasította Freud eredendő biszexualitás-elméletét, és úgy képzelte, hogy minden ember eredendően heteroszexuális. A saját nemükhöz vonzódókat úgy tekintette, mint akik tudattalanul az ellenkező nemhez vonzódnak, csak az valamiért veszélyessé vált számukra. Nézete szerint a tudattalan félelmek a heteroszexuális vágyak elfojtásához vezetnek, és az érintett személyek a tudatban ezeket helyettesítik az azonos nemű szexuális tárgyakkal (Radó, 1940). Radó e nézeteit minden amerikai analitikus hosszú időre elfogadta. Amerikai pszichológiatörténeti áttekintések szerint valószínűleg ő volt a legnagyobb befolyással arra, hogy a második világháborút követően a homoszexualitást Amerikában patológiának tekintették (Friedman–Downey, 2002, 296.).

Charles Socarides neve a magyar szerzők előtt sem ismeretlen. Ahogy Amerikában, nálunk is többek között ő volt az a minta, akinek nyomain haladva a

[2] Ferenczi homoszexualitással kapcsolatos nézeteiről lásd: Eszenyi Miklós – Zahuczky László: Ferenczi és kortársai a homoszexualitásról. *Thalassa*, 2008/4. 87-100.

magyar szakemberek meghatározták elméleti keretüket és gyógyítási irányukat (lásd pl. Arató, 1986). Több írásában is kifejtette homoszexualitásról szóló nézeteit, melyeket 1978-as, *Homosexuality* című könyvében összegezett. (Lásd még Socarides, 1988.) Véleménye szerint a tudattalan konfliktus feloldását szolgáló homoszexuális mechanizmus az énfejlődés és libidinális fixáció bármely szintjén létezhet. Úgy vélte, hogy a homoszexualitás perverzió, eredete pedig egyes esetekben a feltételezettnél korábbi szakaszokra, a preödipális fázisra vezethető vissza. A homoszexualitás kétféle nagy formáját különböztette meg, az ödipális és a preödipális formát, melyeket a fixáció szintjével és az én funkcióinak és tárgyviszonyainak állapotával hozott összefüggésbe. Ezen felül még további négy típust is megemlít, amely részlegesen biztosan beletartozhatna az első kettőbe.

Ödipális forma: A freudi modellnek megfelelően az ödipális forma a fejlődés fallikus szervezettségi szintjéről fakad, kasztrációs félelmek és az Ödipusz-komplexus feloldásának kudarca okozza. A homoszexuális vágyak tudattalanul motiváltak, és a tőlük való félelem is tudattalan marad. A homoszexuális aktus célja a függés és a biztonság átélése egy nálánál erősebb partner elcsábítása révén. Ezek az aktusok azonban nem eredményezik a preödipális forma mágikus, szimbolikus visszaállítását.

Preödipális forma: Az ehhez a fázishoz való fixáció következménye. Komoly nemi vagy szexuális identitászavar van jelen: a férfiban gyenge maszkulin identitás, a nőben elfogadhatatlan női identitás. Elsődleges női identifikáció mint a szeparáció-individuáció fázis túllépésének képtelensége, vagyis az anyától független identitás kialakításának sikertelensége. Erős és folyamatos szorongás élménye, amelynek feloldására folyamatos a szexuális partner keresése. Az aktus célja az én túlélése, a szelférzet biztosítása.

Socarides megkülönböztet még szkizo-homoszexualitást, amely a homoszexualitás és a szkizofrénia együttes előfordulása; szituációs formát, amely az ellenkező nemű partner elérhetetlensége esetén lép fel; variációs megjelenést, amely véleménye szerint kultúrától függő, társadalmi normák által elfogadott (pl. az antik Görögországban), ez a forma felel meg a biszexualitásnak is; és végül látens formát, amelynél a pszichés szerkezet bármely fejlődési fázisnak megfelelhet, de hiányzik a homoszexuális gyakorlat. (Socarides, 1978, idézi Arató, 1986.)

Socarides a differenciáláshoz nagymértékben felhasználta Kernberg és Kohut addig megjelent munkáit. (Mint ismeretes, Kernberg 1975-ben javasolta az internalizált tárgykapcsolatok patológiájának súlyosság szerinti osztályozását a férfi homoszexuálisok esetében, ami nagyjából Socarides osztályozásának felel meg.) Az akkori kurrens tárgykapcsolat-elméleteknek megfelelően beemelte az etiológiai tényezők közé a preödipális sérülés lehetőségét, melyet kutatásai előrehaladtával a tárgykapcsolatok fogalmával egészített ki. A különböző formákat szerinte eltérő tárgykapcsolati minta kíséri; természetesen a korábbi sérüléshez patologikusabb tárgykapcsolatok tartoznak. Ezzel nagymértékben kibővítette a Freud és akár Radó által hangoztatott három – szituacionális, variációs (biszexuális) és reparatív (abszolút homoszexuális) – formát, megmaradva ugyanakkor a megszokott értelmezési keretnél, vagyis a homoszexualitás patologizált formájánál. Socarides a női homo-

szexualitást is tárgyalta, de (az elméletalkotó és/vagy a társadalom férfiközpontúsága miatt) erre mindvégig kevesebb figyelme jutott. A női homoszexualitást – a klasszikus pszichoanalitikusokkal egyetértésben – a férfi homoszexualitás tükörképének tekintette. Ugyanúgy, mint a férfiaknál, preödipális fejlődési problémát, a szeparáció-individuáció fejlődési fázisának megoldatlan konfliktusát emelte ki.

Érdekes, hogy Socarides szakmai körökben milyen kitartóan és elfogadottan hangoztatta e nézeteit ahhoz képest, hogy a homoszexualitás mint perverzió és különálló betegségkategória már 1973-ban kikerült a pszichiátriai diagnosztikai kézikönyvből, a DSM-ből. Ez is mutatja a szakemberek által oly sokszor hangoztatott problémát, amely az elmélet és gyakorlat közötti dichotómiára, törésre figyelmeztet. A homoszexualitás megítélésénél és kezelésénél ez talán még hatványozottabban jelentkezik. Még akkor is, amikor már nem patológiaként kezelik az analitikusok a szexuális orientációt, korai sérülés következményének tartják, ezzel tudattalanul betegségként kategorizálva. Nehéz az intézményes képzésnek sokszor ellentmondva másképp látni egy addig megszokottan definiált jelenséget: ehhez sokszor kevés a tudományos elméletek fejlődése, a társadalmi megítélés változása is kell hozzá. A homoszexualitás tipikusan olyan jelenség, amelynek pszichoanalitikus értelmezését a társadalmi szemlélet alakulása, az érintett emberek mozgalmai, egyéb társtudományok kutatásai alakítják.

Intézményes változások

Az 1980-as évek elején a pszichoanalitikusok hivatalosan is újragondolták a meleg és leszbikus páciensek kezelésének kérdését. 1983-ban az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület (APA) workshopot rendezett „A homoszexuális férfiak megértése felé" címmel. Ezt követte 1984-ben „A homoszexuális nők megértése felé" című workshop[3] (Domenici, 1995). A workshop résztvevői összegzéseként a következő megállapításokat tették:

- A homoszexualitással kapcsolatos általános nézetek számos állítása – pl. az ellenkező nem elutasítása, képtelenség a szexuális különbségek felfedezésének tolerálására – ugyanúgy elmondható lenne számos heteroszexuális esetében is.
- A pszichológiai fejlődés férfimodellje nem adekvát a nők esetében; el kell különíteni a női és a férfi fejlődési modellt. (Kirkpatrick, 1984, 1989.)

Ez újabb lökést adott annak, hogy analitikusok felülvizsgálják terápiás viszonyulásukat a szexuális orientációhoz. Az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület és az Amerikai Pszichiátriai Egyesület kutatások, konferenciák megszervezését támogatva, meleg és leszbikus szervezetekkel közösen gondolta át a szexuális orientáció és az ehhez kapcsolódó terápiás gyakorlat kérdését.

---

[3] Az 1983-as workshopon „bújt elő", azaz fedte fel homoszexuális orientációját Richard Isay, az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület e programot szervező bizottságának elnöke. Ezt követően két könyvet is írt homoszexuálisként megélt pszichoanalitikus identitásáról, amelyekben többek között a patológiaként felfogott homoszexuális identitás és az analitikus identitás összeférhetetlenségéről értekezett. (Isay, 1989, 1996)

A két szakmai fórum, egyetértésben a különböző meleg szervezetekkel, mára a következő általános elveket fogadja el:

- A homoszexualitás betegségként való felfogása a társadalom nyomásának enged. Politikai közhangulat, vallásos dogmák, kulturális környezet, társadalmi értékrend befolyásolják az elméleti és terápiás hozzáállást. Kinyilvánították: *a homoszexualitás a humán szexualitás normális variánsa.*

- Ebből következően az azonos nemű orientáció nem feltételez deficitet a személyiségfejlődésben;

- A homofób előítéletek negatívan befolyásolják a mentális egészséget, stigmatizációt okozva az ilyen előítéletek internalizációja révén;

- a pszichoanalitikus technika nem foglalhat magában nyomást a szexuális orientáció átfordítására; ez a pszichoanalitikus technika alapvető elveivel ellenkezik. Ahogy az APA határozottan figyelmeztet, a terapeutának a „Mindenekelőtt ne árts!"elvét kell szem előtt tartania.

Az átfordító/reparatív terápia kapcsán felmerült bennem a kérdés: mi van akkor, ha valaki valóban gyermekkori traumák elszenvedője, és ez is közrejátszhat homoszexuális irányultsága kialakulásában? Vajon akkor meg kell-e őt „gyógyítani" a mostani klinikai gyakorlat szerint? A gyógyulás pedig ebben az esetben valóban azt jelentené-e, hogy meg kell változtatnia szexuális orientációját? Az én válaszom az, hogy ha „átfordulna", akkor a *tagadás* és a *meg nem történtté tevés* elhárító mechanizmusát használná az egyén. Mintha nem létezett volna a trauma, ami pedig megtörtént, és mintha nem létezett volna, részben talán erre reakcióként egyfajta kialakult szexuális identitás. Akkor mi a „helyes eredmény" egy ilyen terápia végén? Mostani tudásom szerint azt gondolom, hogy amennyiben a cél a trauma feldolgozása és integrációja, a trauma okozta hatásnak a személyiségfejlődés szolgálatába állítása, lényegében mindegy, hogy „átfordul", vagy azonos nemű szexuális tárgy felé érez vágyat, a lényeg a szexualitás és tárgykapcsolat kialakításának és átélésének képessége. Ez egyébként bármely terápiás beavatkozás céljáról elmondható.

Az analitikus szakirodalom felfogásának változásai a leszbikus és biszexuális nőkről. Az új megközelítések integrálása a terápiás lehetőségekbe

Az analitikusok időről időre beemelték a diskurzusba a nő szerepének átgondolását (elsőként Karen Horney), a tárgykapcsolat-elméletek megjelenése pedig megnyitotta az utat az interperszonális kapcsolatok és azok személyiségfejlődésre gyakorolt hatásának kutatása felé. A nézőpont azonban továbbra is a patológia–normalitás dichotómián alapult.

A klasszikus pszichoanalízis a női homoszexualitást is tárgyalta (Freudon kívül leginkább Helene Deutsch és Ernest Jones), de az elméletalkotók (és a társadalom) férfiközpontúsága miatt erre mindvégig kevesebb figyelem jutott. A női homoszexualitást a klasszikus pszichoanalitikusok a férfi homoszexualitás tükörképének tekintették, és szintén patologikus keretben tárgyalták.[4] A leszbikusság változatos

„okai" között szerepelt többek között a fallikus ödipális fázis problematikus volta, a defenzív regresszió a preödipális anya–lány kapcsolati szintre, zavarok a preödipális szeparáció–individuáció szakaszában, incesztus-versengés, félelem az anyai és nővéri imágók megtorlásától, kasztrációs szorongás, péniszhiány, maszkulin identifikáció.

A leszbikusságról szóló klasszikus elméletek bírálóinak érvei szerint sok jól integrált pszichológiai szinten lévő homoszexuális és biszexuális nő sohasem került a pszichiátriai gondozók látóterébe. Rájuk nem illenek a patológiás etiológiai formulák. A modern meleg és leszbikus páciensek a társadalmi megítélés változása miatt már szinte soha nem a szexuális orientáció megváltoztatásának igényével keresik fel a szakembert, hanem a heteroszexuálisokhoz hasonlóan személyes vagy kapcsolati problémáik, vagy a homofóbia különböző formáival való megküzdési nehézségeik miatt.

A kutatások több oldalról is megvizsgálták a patológia/trauma és a homoszexuális irányultság kialakulása közti összefüggést. Néhány példát említve: A *Childhood Gender Identity Disorder*rel (gyermekkori nemiidentitás-zavar) foglalkozó gyermekpszichológusok szerint a gyermekkori szexuális zaklatásnak nem egyenes következménye, hogy felnőttkorban emiatt átalakul a szexuális orientáció. Nincs inherens, belső pszichológiai összefüggés a homoszexuális és a cross-gender (transzszexuális) viselkedés, identifikáció között sem. De vizsgálatokat végeztek a feltételezett paranoiditás/homoszexualitás összefüggésről is. Kimutatták, hogy a leszbikus nők között a paranoiditás egyetlen formája sem fordul elő többször, mint a heteroszexuális nők esetében (Friedman–Downey, 2002.).

Kay Reed, amerikai pszichoanalitikus 2002-ben az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület Homoszexualitás Bizottságának összegyűjtött irodalomjegyzékét felhasználva elemezte a megjelent leszbikus témájú irodalmak változását. Az általa feldolgozott tanulmányok a következő témakörök köré szerveződnek:

A nemi identitás és a tárgyválasztás elkülönítése

A klasszikus pszichoanalitikus írások a heteroszexualitás idealizálásán, kitüntetett szerepén alapultak. Freud lányoknál feltételezett maszkulinitás-komplexusából eredően a leszbikusokat úgy tekintették, mint egy férfit, vagy mint aki arra vágyik, hogy férfi legyen. Ez a koncepció vezetett ahhoz, hogy a leszbikus identitást mint nemi identitászavart definiálták. Ha azonban ez általánosan elfogadott lenne, a leszbikus párok tulajdonképpen két férfiággyal megáldott nő képét mutatnák, és torzult férfi homoszexualitásként tekinthetnénk rájuk. Ilyen és hasonló megfontolásokból a '90-es évek első felében több szerző is azt javasolta, hogy szét kell választani az identifikációt és a tárgyválasztást, hasonlóan ahhoz, ahogyan Freud tette a szexuális cél és a tárgy esetében (lásd pl. Burch, 1993; Butler, 2005; Schuker, 1996; Suchet, 1995, idézi Reed, 2002).

A nemi identitásnak nincs köze a tárgyválasztáshoz, hiszen a *nem* nem egy koherens entitás: belső impulzusokból, érzésekből szelfreprezentációkból, gondola-

[4] Az 1989-ig a női homoszexualitásról (összesen mintegy hetven cikket) publikáló analitikus szerzőkről lásd Friedman–Downey, 2002, 138.

tokból és tettekből áll, átitatva komplexitásokkal és konfliktusokkal. Suchet ezért „mag gender-identitás" elnevezést javasol, amelyben a maghoz kapcsolódik egy változékony nemi identitás. A heteroszexualitás konstrukciója nem következik a nemi identitásból, a nemi identitás pedig nem következik a biológiai nemből. (Suchet, idézi Reed, 2002.)

Harris (1991, idézi Reed) egy olyan modellt javasol, amelyben a nemet mint paradox és multidimenzionális struktúrát képzeli el. Míg Freud a tapasztalat egy monolitikus kategóriájának gondolta a nem kérdését, addig ebben a modellben a nemeknek és a testeknek inkább a tudattalan és szimbolikus jelentése a fontos, mint a szerető és szeretett biológiai neme.

A fejlődéselméletek felülvizsgálata

A leszbikus és biszexuális női szexualitás kifejezésére az Ödipusz történet helyett több szerző Perszephoné mítoszát javasolja.[5] „Több út is kínálkozik a végleges tárgy választásának meghatározására. Az elsődleges leszbikusok számára a pszichoszexuális fejlődés megoldása érintetlenül hagyja a női tárgyválasztást, amely az ödipális anyán alapul. A biszexuális leszbikusoknak ugyanakkor mind az anya, mind az apafigura alapvető lehet. A fejlődési periódus kimenetelei mintha a preferenciák veleszületett kódjai és a családon belüli interperszonális tapasztalatok közötti interakciók következményei lennének." (Burch, 1993, idézi Reed.) A lányok korai fejlődése kevésbé szerveződik a versengés és győzelem köré, mint a fiúké, inkább komplex duális kapcsolatok fenntartása köré. A kapcsolat fenntartásának vágyával azonosulnak az anyával, miközben erős érzéseket építenek ki az apával is, vele is identifikálódva. Az ödipális szituáció a legtöbb nő számára biszexuális, így az *ödipális fázis utáni időszak* meghatározóbb egy lány számára a végleges tárgyválasztás kialakításában. Ez különbözik a preödipális kötődéstől, a határtalanság és összeolvadás érzésétől.

A tárgyválasztás változékonysága nőknél

A legkülönbözőbb, témával foglalkozó szakemberek mind egyetértenek abban, hogy a nők szexuális tárgyválasztásában sokkal nagyobb rugalmasság és változékonyság figyelhető meg, mint a férfiaknál (lásd pl. McWilliams, Friedman, Reed). Míg a férfiak pszichoszexuális fejlődése során már nagyon korán megmutatkozik az azonos nemű tárgy iránti érdeklődés, addig a nőknél egyfajta „leszbikus kontinuum" figyelhető meg identifikációs tapasztalataikban:

Az „elemi", vagy „elsődleges leszbikusok" (*primary lesbians*) elmondásuk szerint mindig különbözőnek érezték magukat a többiektől. Ennél a csoportnál, hasonlóan

[5] Perszephoné Zeusz és Démétér lánya, akit Hádész elrabolt, és feleségül vitt magához az alvilágba. Démétér kiharcolta, hogy az év egy részét visszatérve az alvilágból vele tölthesse. A mítosz ebben az esetben az ödipális dilemma ábrázolása, amely a hűség, a szüzesség elvesztésétől való félelem, a felnőtt szexualitás és a békés megoldás hangsúlyozása, fluktuáció az anyával való egység és szeparáció, az anyai és az apai világ között.

a meleg férfiakéhoz, koragyerekkortól kezdve homoszexuális fejlődés figyelhető meg, 6-12 éves kortól szexuális vonzalmuk más lányok vagy nők felé irányul, érzéseik alapvetően kontrolljukon kívül esnek.

A nők egy másik csoportjánál heteroszexuális személyiségfejlődés és felnőtt heteroszexuális identitás alakul ki 30-40 éves korukig, amelybe ennek megfelelően beletartozik a családalapítás, gyerekvállalás is. Felnőttkorukban azonban ezek a nők jellemzően azt tapasztalják, hogy (akár kielégítő heteroszexuális életük ellenére) az érzelmi intimitás és empatikus kommunikáció iránti vágyuk kielégítetlen maradt. Sokszor fordul elő, hogy ekkor leszbikus kapcsolatot létesítenek. Az egyértelműen heteroszexuális identitást felváltja egy képlékenyebb elgondolás, amely nem feltétlenül esik egybe aktuális szexuális tapasztalatukkal. Leszbikus identitásuk nem mindig egyértelmű számukra: néhányszor ennek nyomán kialakul a leszbikus identitás és szociális szerep, de van, hogy a személy nem látja szükségét, hogy leszbikusnak vagy biszexuálisnak határozza meg magát. A magyarázat szerint ez a szexuális „rugalmasság" abból eredhet, hogy minden ember első szexuális tárgykapcsolata nő volt, így a nő „otthonosan mozog" az ilyen kapcsolatban, „mintha csak hazatérne". Egy másik magyarázat erre a jelenségre az a feltételezés, hogy a leszbikusság bizonyos pszichológiai fejlődés eredménye lehet egyes nők esetében. A nők pszichésmentális fejlődésre, változásra való fokozottabb képessége mutatkozhat meg a szexuális tárgyak felé mutatott nagyobb rugalmasságban is.[6]

Dilemmák a leszbikus tapasztalatokban

A leszbikus tapasztalatok részben mint kisebbségi tapasztalatok, részben mint magára a leszbikus létre vonatkozó tapasztalatok jelennek meg. A „különbözőnek érzem magam a többiektől" érzése vagy az előbújás problémája nyilván a férfi homoszexualitásban is hasonlóan jelentkezik.

A leszbikus tapasztalatok dilemmái kiterjednek a kapcsolati kérdésekre is. A női szerelem beláthatóan erősebben veti fel az összeolvadás–szeparáció kérdését, mint a két férfi vagy a nő–férfi közti relációk. A leszbikusok sokszor megfogalmazott vágya a teljes összeolvadás a partnerrel, amelynek során újra előáll az elsődleges szeretet és intimitás élménye, ami tulajdonképpen egy „nem szexuális" összeolvadási igény egy preödipális regressziós szintre. Ebből következik a leszbikus kapcsolatok intenzitása, szorossága. Intrapszichésen sem a szeparáció, sem az összeolvadás nem a megfelelő kimenetel a nő számára: a kettő közötti oszcilláció az, amely a reális cél, amely magyarázata lehet annak a sajátos emocionális intenzitásnak, amely ugyanakkor nem feltétlenül jelent patológiás intenzitást.

Mindez Winnicott „átmeneti tér" fogalmát idézi fel. Klinikai tapasztalataim szerint ez a fajta összeolvadási igény és beteljesülés, akár preödipális kapcsolati

[6] Ezt a hipotézist igazolhatják a legújabb agykutatási eredmények is, amely szerint a nők a negyvenes éveikben, a menopauza időszakában olyan hormonális változásokat élnek át, mint serdülőkorukban. Újabb identitáskeresésüket követően egy újfajta integráció jön létre, kezdeményezőbbek, kockázatvállalóbbak lesznek. (Ld. Brizendine, 2006.)

hiányból, akár az erre a szintre való regressziós képességből táplálkozik, mindenképpen pozitív energiákat felszabadító élmény. Bár mindkét típusú leszbikus igényelheti az ennyire mély intimitás kielégítését, főként az utóbbi, identitásukat „tudatosan" választott leszbikusok azok, akik ezt nem feltétlenül az erotika részeként, hanem mint tiszta intimitást élik meg. (Gondoljunk a „Boston Marriage" jelenségre, amely romantikus, de aszexuális kapcsolatot jelent két nő között.) Az „elsődleges" leszbikusok ezt „normál leszbikus szexualitásuk" részeként értékelik.

A feminizmus és a queer elmélet hatása

A női homoszexualitásról való gondolkodásban teoretikus oldalról alapvető változást jelentett a feminista pszichoanalízis megjelenése, amely a nő szerepének átgondolásával és átformálásával hatott a terápiás gyakorlatra is. Ezek a szerzők (pl. Nancy Chodorow [2000], Juliet Mitchell (2000) vagy Judith Butler [2005]) a pszichoanalízist már inkább értelmezési lehetőségnek tekintették, mint orvosi vagy tudományos eszköznek.

Míg a nemek és a szexualitás esszencialista felfogásában az ember szexuális orientációja objektív és veleszületett tulajdonság, a szociális konstruktivista megközelítés szerint szociális erőterek kereszteződésében keletkezik, és kulturális jelentések rendszerét reprezentálja. E szemlélet nyomán jelent meg a '90-es évek elején egy radikálisan új identitás-felfogás, a queer elmélet, amely megkérdőjelezte a heteroszexualitást eredendőnek tartó, a biológiai nem, a társadalmi nem és a vágy egymáshoz való viszonyát stabilnak feltételező klasszikus megközelítést. „Az identitás nem valamilyen pontosan kimutatható empirikus kategória, hanem összetett identifikációs folyamatok során jön létre." (Jagose, 2003.) A szubjektum belső magja a „másokkal" való viszony során formálódik, s nem egyetlen, hanem több, néha ellentmondásos identitásból áll össze.

„A *queer* nemcsak a heteroszexualitás által felkínált azonosulási módokat, de a homoszexualitás kötött formáit is elutasítja, és radikálisan új, pluralizáción alapuló identifikációs lehetőséget, illetve politikai szerveződésmódot jelent" (Gyuricza, 2006). Eszerint maga a heteroszexualitás is konstrukció, amelynek jelentése nem független a változó kulturális környezettől, és amely tulajdonképpen nem más, mint magának a szexualitásnak a jelöletlen formája. Amennyiben ugyanis a ma még többékevésbé regnáló társadalmi nemi szerepeket természetesként fogadjuk el, ezzel stabilizáljuk a heteroszexuálisok privilegizált helyzetét is. E szemlélet tehát a homoszexualitás és heteroszexualitás monolitikus kategóriáinak feloldását, s ennek nyomán a kettő közötti társadalmi különbség felszámolásának lehetőségét is magában hordozza. (Dennis Altman, idézi Jagose, 2003. 48.)

Tárgyválasztás és analitikus gyógyítás

Óriási irodalma van az analitikus–analizált kapcsolatot befolyásoló tényezők elemzésének a leszbikus és/vagy meleg páciensekkel összefüggésben. Számba kell venni, hogy van-e, és milyen jelentősége annak, ha az analitikus azonos nemű, de

heteroszexuális, ha ellenkező nemű, de heteroszexuális, vagy épp meleg. Át kell gondolni, mi van akkor, ha a páciens tisztában van a terapeuta irányultságával, és mi történik, ha ezt eltitkolja a terapeuta. Vajon mindezek fényében hogyan alakul az áttétel és a viszontáttétel kérdése?

Az mindenesetre már most kijelenthető, hogy nem tudjuk elkerülni a konstruktivista szemléletmódot, mert ha meleg páciens – meleg terapeuta kapcsolatról beszélünk, és a terapeuta bevonja szexuális orientációját a diskurzusba, máris kilép az intrapszichés (esszencialista) értelmezési keretből – maga a felvetés bevonja a társadalmi értelmezés szükségességét. (Frommer, 2003.)

McWilliams, melegeket és leszbikusokat egyaránt gyógyító heteroszexuális analitikus 1996-ban írott cikkében a heteroszexuális vs. meleg terapeuta kérdésre azt válaszolja, hogy a lényeg a terapeuta attitűdje, *emocionális nyitottsága, becsületessége*. Ezt érzik meg a páciensek, és ehhez viszonyulnak áttételükben. Példája szerint egy idegen kultúrából érkező páciens is óhatatlanul tanítja a terapeutát arra, hogy az megérthesse a számára problémát okozó élményeket. Amennyiben ezt a terapeuta nem tudja befogadni, hanem saját dogmáihoz, elméleti megfontolásaihoz ragaszkodik, akkor nem fog tudni segíteni a páciensen.

Ha tisztázódnak is az előfeltételek, a gyógyítás a patológiás felfogás tradíciója miatt nem is olyan könnyű. Számos szerző figyelmeztet az emiatt intézményesült homofóbia rejtett jelenlétére. A terapeutának azt kell tudnia közvetíteni a páciens felé, hogy maga is úgy gondolja, a homoszexualitás természetes fejlődési végpontja bizonyos embereknek (Reed, 2002). Éppen ezért pl. McWilliams is azt javasolja, hogy a heteroszexuális terapeutáknak teljes tudatossággal kell bírniuk saját, nemdomináns, azonos nemű szexuális fantáziáikkal, vágyaikkal, félelmeikkel, féltékenységeikkel kapcsolatban. Teljes nyitottsággal el kell tudni fogadni a meleg szubkultúra szokásait, életformáját, stb.

Az áttétel és annak kezelése természetesen sokkal összetettebb és bonyolultabb. Ha például a páciens szexualizált áttételének kezelése során a terapeuta ennek határokat von, a páciens kisebbségi létéből következően ezt félreértheti, de legalábbis felvetődik benne, hogy talán azért utasítják el, mert azonos nemű szexusa van, tehát a terapeuta homofób. A visszautasítás így más jelentést is hordoz, jelentőségteljesebb, mint egyéb esetekben.

A szexualizált áttétel magában foglalja a mélylélektani folyamatok minden válfaját. Nem csupán a szerelmi érzések erotizációja, tartalmazza az erő iránti vágyat, az üresség elleni védekezést, a határok elleni tiltakozást és az emberi természet egyéb aspektusait is. McWilliams nagyon szemléletesen írja le, mit éreznek a kisebbségi csoporthoz tartozó melegek. Az emberek mind egyszerre szeretnének egyek lenni a sok közül, ami a csoporthoz tartozás biztonságát nyújtja, és egyedinek lenni, különbözni mindenki mástól (pl. a terápiában). A melegek kisebbségi létüknél fogva nehezebben élhetik át az előbbit. Egyszerre kell tudniuk elfogadni a csoporton kívüliség (nemheteroszexuális csoporthoz tartozás) pusztító érzését és a csoporthoz tartozás (melegcsoport) bőségét. Éppen ezért gyakorta megfigyelhető – azoknál a meleg és leszbikus pácienseknél is, akik kinyilvánítottan és rendben lévően együtt élnek

azonos nemű partnereikkel – a heteroszexualitás tudattalan idealizálása. A különbözőség fájdalmas átélése sebezhetővé tesz, éppen ezért a terapeuta dolga komfortossá tenni a szelfet ennek a különbségnek a tudatosításával, és átfordítani azt kreatív alkalmazkodássá, amellyel akár az individuum egy mélyebb büszkeségét érheti el.

A viszontáttételt illetően a fent említett szempontok miatt egy plusz megértendő tényező van jelen a terapeuta számára. Épp ezért nagyon fontos minden torzító tényező tisztázása szükségleteiben és motivációjában (Rutkin, 1995). Frommer ezt „viszontáttételi homálynak" nevezi, arra figyelmeztetve, hogy egy analitikusnak az eredményes gyógyítás érdekében képesnek kell lennie ezek felismerésére. Képesnek kell lennie magát a meleg pácienst is megszabadítani az internalizált homofób előítéletektől. Ha erre nem képes, legfeljebb együtt tud sajnálkozni a páciens szégyenével és öngyűlöletével, de biztos, hogy nem képes emögé látni. (Frommer, 1995.)

Összegzés

Mit tanulhatunk ma gyakorló pszichológusként a fent említett elméletekből és gondolatmenetekből?

A társadalmi környezet és az elméletek változásából egyértelmű nézőpontváltás következett a homoszexualitás megítélése körül. A tradicionális patológiás felfogás már többé-kevésbé kikopott a társadalmi és tudományos szemléletből, de mintha ezt nem követték volna megfelelő gyorsasággal sem az elméletek, sem pedig a gyógyító gyakorlat. Míg a politikai korrektség értelmében nyíltan már évtizedek óta nem beszélhetünk a homoszexualitásról mint betegségről, elméleteink még sok esetben a szexuális orientáció traumatikus gyökereit és ezért gyógyítási lehetőségeit kutatják.

Ma már biztosan kijelenthető, hogy a konverzió, a szexuális orientáció átfordítása elfogadhatatlan terápiás cél. A kisebbség szexualitásának patologizálása a koherens identitás kiépítésének lehetőségét vette el, további károkat okozva az egyén és a közösség szintjén is. A meleg és leszbikus pároknak nyilván vannak speciális kapcsolati dinamikáik, de ez nem jelenti azt, hogy ez patologikus dinamika lenne. A munkáját jól végző terapeutát, legyen az bármilyen identitású, az emocionális nyitottság jellemzi.[7] A modern identitás-felfogások a terápiás viszonyulásban is új alternatívát nyújthatnak.

A páciensek már Magyarországon sem igazodnak a tradicionális felfogáshoz. A tizenöt, eddig hozzám fordult, nem heteroszexuális orientációjú személy közül egyik sem ezt jelölte meg megoldandó problémaként. Látszik, hogy oldódik a kisebbségi lét okozta kirekesztettség érzése is, az érintettek egyre természetesebben kezelik vágyaikat. Tapasztalataim szerint ma már a *coming out*, az előbújás sem jelent akkora gondot. Mindenki saját belső szükségleteinek, félelmeinek, önfeltárási igényeinek, mikrokörnyezetének, referenciacsoportja elvárásainak, s mindezek eredőjének

[7] Ezt a fajta emocionális nyitottságot, valamint a társadalmi, kulturális környezet szerepét is hangsúlyozzák Lőrincz Zsuzsa, Pető Katalin, Prágai Éva, Riskó Ágnes is szexuális perverziókról írott tanulmányukban (2008).

megfelelően dönt ennek mértékéről. Elsősorban aktuális kapcsolati problémák, a társtalanság, a heteroszexuális kapcsolat, az anyaság/család/feleségszerep és a leszbikus vágyak összeegyeztetésének kérdése, a vallásosság és a leszbikus életforma feszültsége, az ezekből eredő szorongások, impulzuskontroll-zavarok jelennek meg problémaként.

Az én attitűdömet leginkább a queer elmélet igazolja: azaz nincs kitüntetett szerepe a szexuális orientációnak sem heteroszexuális, sem homoszexuális irányban; de nem patológiaként értelmezem a szubkultúrából eredő, arra jellemző szokásokat, eszközöket, szexuális és kapcsolati szerepeket sem. Nincs kitüntetett szerepe semmilyen létformának, amelyhez igazodni kellene. A helyzet, a történések, a dinamikák és vágyak analitikus elméleti keret segítségével történő megértése áll a középpontban, hogy a páciens változó élethelyzeteit, a benne és környezetében felmerülő szükségleteket és vágyakat megértve autonóm döntéseket hozhasson. Számomra a mai ember igazolja a queer elmélet identitáskoncepcióját, amely szerint nincs egy „rögzült" (homo-, heteroszexuális vagy bármilyen más) identitás, a személyiség különböző helyzetekben különböző identitásokat ölthet magára, az egységes identitást pedig a saját narratíva, azaz a folyamatként érzékelt és elbeszélt élettörténet pótolja. Ami fontos: ezen identitások, a mögöttük megbúvó tudattalan szükségletek és vágyak megértése, ezen keresztül önmagunk megismerése és elfogadása még akkor is, ha ellentétes szükségleteket kell összeegyeztetni.

Pregnáns példa erre a meleg/leszbikus identitás és a vallásos identitás összeegyeztetése. Míg a vallási szabályok egyértelműen tiltják az azonos nemű szerelmet, az ösztönvágyak épp erre irányulnak. Tapasztalataim szerint, bár maga a vágy megjelenése kérdéseket vet fel, az énben keletkező feszültség kezelhető mértékű marad. Az e kérdéssel hozzám forduló, egymást nem ismerő két nő a szexuális orientáció tudatosulásának szakaszában elfogadást remélve ezt meg is osztotta vallási közösségével. Sajnos egyik közösség sem volt erre nyitott, bár nem is közösítette ki őket. Maga a szexualitás gyakorlása kezdetben mindkettőjüknél nagy mértékben felerősítette felettes-énjük szigorát. A „vétkesség", a „bűnösség" érzete a vágykiélést követően jelentkezett, mutatva, hogyan oszcillál eldöntetlenül a két ellentétes szükséglet. Nézetem szerint egy ilyen helyzetben nem a „helyes út" felé terelés a cél, vagyis nem a vágyak elfojtása a szabályok betartása érdekében, hanem a két szükséglet megismerése és összebékítése. Miért kellene lemondania bármelyikről ahhoz, hogy teljesebb és boldogabb életet élhessen?

Intrapszichésen kezdetben nehezen összeegyeztethető helyzet a család, a heteroszexuális életforma és a leszbikus vágyak megélése. „A tárgyválasztás változékonysága nőknél" című alfejezetben leírt „leszbikus kontinuum" jelenségét, vagyis a felnőttkorban kialakult heteroszexuális identitás melletti azonos nemű tárgyválasztást a hozzám fordulók körében két esetben is megfigyeltem. Az egyik nő 25 évesen, míg a másik nő már többgyermekes anyaként, 35 évesen találkozott először azonos nemű partnerrel. Maga a leszbikus kapcsolat egyik esetben sem okozott bűntudatot, nem társultak hozzá felettesén-tiltások. A szabadon megélt, érzelmileg telített leszbikus szerelem természetesen mindkét esetben felvetette a jövőben kizárólagosan válasz-

tott leszbikus életforma és családmodell kérdését, a terápia ideje alatt azonban egyik esetben sem efelé mozdult el történetük.

Az első esetben a vágyott jövőt a férj és a gyerekek, egy tradicionális család alapítása jelentette. A kettős identitásról való gondolkodás során a cél nem az egyik orientáció megtagadása volt, a döntés pedig nem (vagy nem elsősorban) társadalmi kényszerből, hanem belső szükségletből történt – annak tudatosítása mellett, hogy a domináns szükségletek a jövőben dinamikusan változhatnak, hiszen ezek összetett identitása részét képezik. Fontos itt megjegyezni, hogy a biszexualitás ebből a szempontból nehezített szituáció lehet, hiszen a kétirányú szexuális orientáció egyben állandó oszcillációt is jelent.

A második esetben is megtörtént az új szexuális orientáció integrációja a személyiségszerkezetbe. Az intrapszichés szükségletek és interperszonális szerepek sokrétűségének megismerése és elfogadása ebben az esetben talán még fontosabb volt, hiszen családanyaként sokkal több szempontot és érzelmi kötöttséget kellett figyelembe venni. Egy-egy élethelyzet multikauzális összefüggésrendszerének megismerése teherbíróbbá tette a személyt, és egyértelműbbé azokat a kompromisszumokat, amelyeket ebben a szituációban meg kellett hoznia.

Az önként vállalt elfojtás egyik esetben sem jelentett önmegtagadást, inkább a megértett intrapszichés és interperszonális rendszerből következő azonosulást.

Talán kimondhatjuk, hogy a szexuális identitás differenciálódása biológiai, pszichológiai, és szociális hatások együttes eredménye. Mint McWilliams írja, a heteroszexualitás–homoszexualitás dichotómián túl is sokféle szexuális vágy érhető tetten: Freud polimorf perverz elméletére emlékeztet „normál" szexualitásunkban az a tény, hogy mindannyiunkban megtalálhatók a szexuális vágyak különféle fajtáinak látens formái. Akár heteroszexualitásunkban is előfordulhatnak fetisiszta, voyeurisztikus vagy exhibicionista vonások, gondolatok és fantáziák, vagy amelyek szerint a másik nemnek, mindkét neműnek, gyereknek vagy felnőttnek, szülőnek, alávetettnek vagy dominánsnak, mazochistának vagy szadistának képzeljük magunkat egy szexuális együttlét során, átélhetjük énhatáraink feloldódását, az összeolvadást a másikkal.

Ezt a nézetet veti fel Sedgwick is, amikor az ellen érvel, hogy magától értetődőnek és kitüntetettnek tekintsük a megszokott osztályozási rendszert: „Bámulatos az a tény, hogy a századfordulótól kezdve a rengeteg dimenzió közül, amely mentén egy ember nemi aktivitása megkülönböztethető a többiekétől (s ezek magukba foglalják egyes aktusok, testtájak, vagy testtípusok preferenciáját, a gyakoriságot, bizonyos szimbolikus tárgyakhoz való viszonyulásokat, kor- vagy hatalmi viszonyokat, a résztvevők számát stb.), éppen csak egy, a választott tárgy neme lett kulcsfontosságúvá, és azóta is ez az az egyetlen dimenzió, amelyet a »szexuális orientáció« mára mindenütt jelenlévő kategóriája jelöl." (Sedgwick, 1990, idézi Jagose, 67.)

A pszichoanalízis értelmezési lehetőségként, keretként szolgálhat a szexuális orientációk sokféleségének megértéséhez, a terápia célja pedig vágyaink, szerepeink megismerése és összebékítése kell legyen, hogy az önismeret a változó élethez való rugalmas alkalmazkodás képességét szolgálhassa. Ahogy Richard Rutkin saját

terápiás munkájának lényegét megfogalmazta: a gyógyítás középpontjában nem egy diagnosztikus perspektíva áll, nem egyes fejlődési patológiák felkutatására irányul, hanem a páciens szelf-tapasztalataira és azok változásaira orientálódik. (Rutkin, 1995.) Ebben a folyamatban a terapeuta a maga tudásával kísérő-résztvevő a páciens és környezete kapcsolatának alakulásában.

IRODALOM

ARATÓ ANNA (1986): *A homoszexualitás pszichoanalitikus felfogása és legújabb szemlélete*. Doktori értekezés, kézirat.

BRIZENDINE, LOUANN (2006): *The Female Brain*. Broadway Books, New York.

BURCH, BEVERLY (1993): *On Intimate Terms: The Psychology of Difference in Lesbian Relationships*. University of Illinois Press, Urbana.

BUTLER, JUDITH ([1990] 2005): *Jelentős testek. A „szexus" diszkurzív korlátairól*. Új Mandátum, Budapest.

NANCY J. CHODOROW ([1989] 2000): *A feminizmus és a pszichoanalitikus elmélet*. Új Mandátum Kiadó.

DOMENICI, THOMAS – RONNIE C. LESSER (1995): *Disorienting Sexuality*. Routledge, New York.

DRESCHER, JACK – D'ERCOLE, ANN – SCHOENBERG, ERICA (szerk.) (2003): *Psychotherapy with Gay Men and Lesbians*. Harrington Park Press, New York.

ESZENYI MIKLÓS – ZAHUCZKY LÁSZLÓ (2008): Ferenczi és kortársai a homoszexualitásról. *Thalassa*, 4:87-100.

FREUD, SIGMUND ([1905] 1995): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi, Budapest, 31-131.

FREUD, S. ([1910] 2001): Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke. In: *Művészeti írások*. Filum, Budapest, 115-199.

FREUD, S. ([1911] 1993): Pszichoanalitikus megjegyzések egy önéletrajzilag leírt paranoia-esethez. Az úgynevezett „Schreber-eset". In: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok I.* Cserépfalvi, Budapest, 277-340.

FREUD, S. ([1918] 1998): Egy kisgyermekkori neurózis története (A „Farkasember"). In: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II.* Filum, Budapest, 75-188.

FREUD, S. ([1919] 1998): „Gyereket vernek". Adalék a szexuális perverziók keletkezésének megismeréséhez. Uo. 189-217.

FREUD, S. ([1920] 1998): A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről. Uo. 219-249.

FREUD, S. (1960): *Letters of Sigmund Freud 1873-1939*. Basic Books, New York.

FREUD, S. (1993): *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Ernest Jones, 1908-1939*. Szerk. Andrew R. Paskauskas. Belknap Press, Cambridge, Mass/London.

Friedman, Richard C. – Downey, Jennifer I. (2002): *Sexual Orientation and Psychoanalysis. Sexual Science and Clinical Practice.* Columbia UP, New York.

Frommer, Martin S. (1995): Countertransference Obscurity in the Psychoanalytic Treatment of Homosexual Patients. In: Domenici, Lesser, 65-82.

Frommer, Martin S. (2003): Reflections on Self-Disclosure, Desire, Shame, and Emotional Engagement in the Gay Male Psychoanalytic Dyad. In: Drescher et al., 59-72.

Gyuricza Eszter (2006): A nemiség performativitása. Judith Butler: Jelentős testek. *Holmi*, szeptember.

Harris, Adrienne (1991): Gender as Contradiction. *Psychoanaytic Dialogues* 1:197-224.

Isay, Richard (1989): *Being Homosexual: Gay Men and Their Development*. Farrar, Straus and Giroux, New York.

Isay, Richard (1996): *Becoming Gay: The Journey to Self-Acceptance*. Pantheon, New York.

Jagose, Annamarie ([1996], 2003): *Bevezetés a queer elméletbe*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Kirkpatrick, Martha (1984): *Female Homosexuality*. Annual Meeting of American Psychoanalytic Association, San Diego, May 4.

Kirkpatrick, Martha (1989): Women in Love in the 1980s. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 17:535-542.

Lőrincz Zsuzsa, Pető Katalin, Prágai Éva, Riskó Ágnes (2008): A perverzió felfogása és kezelése a mai pszichoanalitikus gyakorlatban. *Pszichoterápia*, 1.

McWilliams, Nancy (1996): Therapy Across the Sexual Orientation Boundary: Reflections of a Heterosexual Female Analyst on Working with Lesbian, Gay, and Bisexual Patients. *Gender and Psychoanalysis*, 1:203-221.

Mitchell, Juliet (2000): *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*. Basic Books, New York.

Radó, Sándor (1940): A Critical Examination of the Concept of Bisexuality. *Psychosomatic Medicine*, 2:459-467.

Reed, Kay (2002): Listening to Themes in a Review of Psychoanalytic Literature About Lesbianism. *Psychoanalytic Inquiry*, 22: 229-258.

Rutkin, Richard (1995): Psychoanalysis with Gay and Lesbian People. In: Domenici, Lesser, 177-185. (Lásd jelen számunkban.)

Schuker, E. (1996): Toward Further Analytic Understanding of Lesbian Patients. *J. of American Psychoanalytic Ass.* 44:485-508.

Suchet, M. (1995): Having it Both Ways: Rethinking Female Sexuality. In: J. Glassgold, S. Iasenza (szerk.): *Lesbians and Psychoanalysis. Revolutions in Theory and Practice*. Free Press, New York, 39-61.

Socarides, Charles W. ([1978] 1989): *Homosexuality: Psychoanalytic Therapy*. Jason Aronson, Inc., New Jersey.

Socarides, Charles W. (1988): *Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions*. International UP. Maddison.

„ANYU, TINA A SZERELMED?" GYERMEKET NEVELŐ AZONOS NEMŰ PÁROK ÉS AZ IDENTITÁS VÁLLALÁSA

Béres-Deák Rita

Bevezetés

A melegek egyenjogúságáért folytatott küzdelemben a gyereknevelés tűnik a legvitatottabb pontnak mind a törvény előtti egyenjogúság, mind a társadalmi elfogadottság terén. Magyarországon például a bejegyzett azonos nemű élettársak csaknem a házasokkal egyenlő jogokat élveznek – kivéve a közös örökbefogadáshoz, a partner gyermekének örökbefogadásához,[1] valamint leszbikus párok esetében a mesterséges megtermékenyítéshez való jogot. Férjezetlen nők számára a mesterséges megtermékenyítés lehetősége csak néhány éve áll fenn, az anya partnere azonban ilyenkor sem rendelkezik semmilyen joggal a gyerek fölött. Gyermekelhelyezési perekben az egyik fél homoszexualitása gyakran vezet a felügyeleti jog elvesztéséhez. Ezekben a korlátozásokban is manifesztálódnak a sokak által osztott aggodalmak: attól tartanak, hogy a meleg szülők gyerekei pszichésen sérültek és/vagy homoszexuálisok lesznek, nem lesz megfelelő apa- illetve anyaképük, illetve atrocitások érik majd őket az iskolában családjuk mássága miatt (Clarke, 2000, 273).

Mindezek az érvek rendszerint úgy hangzanak el, mintha egy nemkívánatos jövőbeni fejleményt kellene megakadályozni. Gyereket nevelő meleg és leszbikus párok azonban már régóta vannak, noha Nyugaton is csak a '60-as, '70-es évek meleg felszabadító mozgalmai hatására váltak láthatóvá. Becslések szerint az Egyesült Államokban 1-5 millió leszbikus anya és 1-3 millió meleg apa 4-14 millió gyermeket nevel (Lambert, 2008, 45). Ausztrál felmérések szerint a leszbikusok 20%-ának van gyereke és további 40% tervez gyereket a közeljövőben (Du Chesne-Bradley, 2007, 25). Amerikában jelentős piaca van a leszbikus vagy meleg szülőket megcélzó gyereknevelési kézikönyveknek, 2009-ben pedig megalakult a NELFA, az LMBT[2] családok szervezeteinek nemzetközi ernyőszervezete.

Magyarországon az azonos nemű párok gyerekvállalásáról a közelmúltig nem sok szó esett. Ez köszönhető a melegséggel kapcsolatos sztereotip elképzeléseknek,

[1] Egy 2009-es törvényjavaslat értelmében ez lehetséges lenne a bejegyzés nélkül együtt élő, ám nem a bejegyzett élettársak számára. Ez a törvény azonban még nem lépett hatályba.

[2] Leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű.

valamint annak, hogy maguk a meleg szülők sem szívesen lépnek nyilvánosság elé, nehogy gyermekeiknek baja legyen belőle. Sok más országtól eltérően nálunk nincs külön egyesülete a meleg és leszbikus szülőknek, mindössze virtuális közegek léteznek: a www.melegapa.hu honlap, az Inter Alia egyesület LMBT családokkal foglalkozó blogja, illetve egy internetes levelezőlista olyan leszbikus pároknak, akik mesterséges megtermékenyítéssel vállaltak gyereket. Az utóbbi időben azonban több újságcikk született a témában, a Labrisz Leszbikus Egyesület, illetve a Szimpozion Egyesület beszélgetései is többször fókuszáltak a gyermeknevelésre. A meleg szülők nálunk is egyre láthatóbbá válnak, szisztematikus kutatás azonban még nem született róluk.

Jelen tanulmány alapját egy antropológiai kutatás képezi, amelyet az együttélő azonos nemű párok és családjuk kapcsolatáról folytatok. Mint a témából sejthető, nem elsősorban a gyermeknevelésre fókuszálok, ám gyermeket nevelő pároknál óhatatlanul ez is előkerül, hiszen gyakran a gyerekekhez való viszonyon mérhető le az elfogadás mértéke. Eddigi mintámban négy leszbikus és egy meleg pár van, akik közösen gyerekeket nevelnek/neveltek: ezek két leszbikus párnál mesterséges megtermékenyítéssel, a másik három esetben korábbi heteroszexuális házasságból születtek. Felhasználtam továbbá néhány interjút egy korábbi kutatásomból, amely a leszbikusok önvállalásával és identitásuk külső általi megjelenítésével foglalkozik, és amelyben szintén több leszbikus édesanya vett részt (Béres-Deák, 2007). Mindkét kutatás félig strukturált mélyinterjúkra épül; az adatközlőket az általuk választott álneveken említem, a további személy- és földrajzi neveket pedig kihagytam vagy megváltoztattam. Az interjúk mellett felhasználtam a fent említett beszélgetőcsoportokban résztvevő megfigyelésen alapuló jegyzeteimet, más meleg és leszbikus szülőkkel történt kötetlen beszélgetéseimet, valamint internetes forrásokat is.

Nemzetközi kutatások

A meleg és leszbikus szülőkkel kapcsolatos első kutatások az 1970-es években kezdődtek. Fókuszukban rendszerint az a kérdés állt, mennyiben befolyásolja a szülő homoszexualitása a gyermek mentális egészségét, szexuális orientációját, illetve kortárs csoportba való beilleszkedését. Ez a témaválasztás tükrözi azokat a szempontokat, amelyeket leggyakrabban felhoznak gyermekfelügyeleti perekben annak indoklására, miért nem a homoszexuális szülőnek ítélik a gyereket. A kutatások a párban vagy egyedül élő homoszexuális (rendszerint leszbikus) szülőket egyedülálló anyákból álló kontrollcsoporttal hasonlították össze.

Az összehasonlító vizsgálatok nem erősítették meg a gyámügyi hatóságok által gyakran hangoztatott sztereotípiákat. Patterson például a leszbikus anyák pszichológiai alkalmasságát és gyermeknevelési készségeit vizsgálta, és nem talált eltéréseket a heteroszexuális kontrollcsoporthoz képest (Patterson, 1995 és Patterson, 2000). Golombok és Tasker megállapította, hogy a leszbikus szülőkkel felnőtt gyermekek nem válnak nagyobb arányban homoszexuálissá (Tasker–Golombok, 1995). Flaks és társai a leszbikus párok mesterséges megtermékenyítéssel született gyer-

mekeinek beilleszkedését és szüleikkel való viszonyát vizsgálva szintén nem talált eltéréseket a heteroszexuális családban felnőtt gyermekekhez képest (Flaks et al., 1995). A különbségek, ahol jelentkeztek, jellemzően a homoszexuális szülők javára szóltak: a leszbikus szülők egyenlőbben osztották el a házimunkát egymás között, és a leszbikus „mostohaanya” többet foglalkozott a gyerekkel, mint a mostoha-, sőt vér szerinti apák (Stacey–Biblarz, 2001, 171). A gyermeket nevelő férfipároknál azt találták, hogy a hagyományos fegyelmező apaszerep helyett egyik vagy mindkét apa egy gondoskodóbb, hagyományosan anyára jellemző szerepet vett fel; ezek a párok is a heteroszexuálisoknál egyenlőbben osztották meg a házimunkát, és mind a heteroszexuális, mind a leszbikus pároknál ritkábban alkalmaztak testi fenyítést (Biblarz–Stacey, 2010, 12). Az elvált leszbikus anyák gyerekei nagyobb arányban tartották a kapcsolatot apjukkal, illetve más felnőtt férfiakkal, mint az elvált heteroszexuális anyák gyerekei (Lambert, 2005, 47). A mesterséges megtermékenyítéssel fogant gyerekeknek a leszbikus szülők nagyobb arányban mondták el születésük körülményeit, mint az ugyanezt a módszert igénybe vett heteroszexuális párok (Golombok, 1997).

Nanette Gartrell és Henny Bos 1986-tól folytatnak longitudinális vizsgálatot önkéntesen résztvevő anyákkal és gyerekeikkel interjúk és kérdőívek formájában. A legutóbb közölt, 17 éves kamaszokkal végzett vizsgálat eredményei szerint a leszbikus anyák által felnevelt gyerekek igen hasonló pontszámot értek el a fejlődési és viselkedési teszteken, mint a heteroszexuális szülők által nevelt fiatalok, sőt: az eredmények arra utalnak, hogy a gyerekek iskolai teljesítménye jobb, a társas problémák, agresszió, antiszociális viselkedés megjelenése pedig szignifikánsan alacsonyabb volt, mint a nagymintában szereplő kortársaiknál. A kamaszok 41 százaléka számolt be viszont valamiféle őt ért diszkriminációról, amely azzal volt összefüggésben, hogy azonos nemű szülők nevelik. (Gartrell – Bos, 2010)

Természetesen ezeket a kutatásokat gyakran vádolták elfogultsággal. Stacey és Biblarz beismeri, hogy az ilyen vizsgálatok nem teljesen semlegesek – nem is lehetnek azok, hiszen az előítéletek és az intézményesített diszkrimináció nyilvánvalóan befolyásolja a gyereket nevelő azonos nemű párok életét (Stacey–Biblarz, 2001, 160). Ugyanakkor olyan módszertani kifogások is felmerültek, amelyek a kutatók sztereotípiáiból adódhatnak. Ha például a gyereket nevelő leszbikusokat – akár egyedülállóak, akár párban élnek – egyedülálló heteroszexuális anyákkal hasonlítják össze, figyelmen kívül hagyják azt, hogy a szülők száma is befolyásolja a gyermek fejlődését (Patterson, 2005, 5).

Másfelől eleve heteroszexista[3] az a megközelítés, amikor a meleg és leszbikus szülőket heteroszexuális családokhoz hasonlítják, és az azoktól való eltéréseket automatikusan problémának tekintik (Stacey–Biblarz, 2001, 162). A fent említett összehasonlító kutatásokat azért is kritizálták, mert jellemzően fehér, középosztálybeli, iskolázott alanyokat vizsgáltak, noha ez betudható olyan tényezőknek is, mint

[3] Heteroszexizmus: az az elképzelés, hogy a heteroszexualitás magasabb rendű, mint a többi szexuális orientáció, és ezért ez tekintendő alapnak.

például az etnikai kisebbségek körében megfigyelhető nagyobb mértékű rejtőzködés vagy az, hogy a munkásosztálybeli nők kisebb eséllyel rendelkeznek információval a mesterséges megtermékenyítés lehetőségéről (Lambert, 2005, 47-48). Ugyancsak nem veszik figyelembe a fenti típusú vizsgálatok az LMBT emberek körében megtalálható különböző családformákat. Bizonyos országokban egyre gyakoribb például az a családmodell, amikor egy leszbikus pár vagy egyedülálló nő egy meleg férfival vagy férfipárral közösen vállal gyereket, akinek így kezdettől fogva három vagy négy szülője van (ezekre finnül a találó „apilaperhe", vagyis „lóhere-család" fogalmat használják) (Kuosmanen–Jämsä, 2007, 20). Más esetekben a szülő azonos nemű volt partnere, a nagyszülők, illetve a leszbikus baráti kör vagy kommuna funkcionál családként. Ezek az alternatív családformák nyilvánvalóan másfajta mintákat kínálnak a felnövekvő gyermek számára.

Több kutató azon a véleményen van, hogy a meleg és leszbikus családok heteroszexuálisokkal való összehasonlítása helyett olyan tanulmányokra van szükség, amelyek az LMBT családok közötti különbségeket tárják fel, illetve olyan problémákkal foglalkoznak, amelyekkel a gyereket nevelő leszbikus és meleg párok szembesülnek (pl. Lambert, 2005, 48). Ezen belül gyakran kutatott terület a meleg és leszbikus szülők identitása. Du Chesne és Bradley kvalitatív vizsgálatot végzett ausztrál „nevelőanyák" (social mothers) körében: egyfelől foglalkoztak azzal, mennyire tekintik magukat szülőnek (beleértve a családban használatos elnevezéseket), másfelől azt is vizsgálták, hogy a külvilág hogyan viszonyul a szerepükhöz (Du Chesne–Bradley, 2007). Egyik meglepő (és, mint alább kifejtem, a magyarországival ellentétes) eredményük az volt, hogy szinte minden nő elutasítást tapasztalt a családja részéről, amikor gyermekvállalási szándékát bejelentette, függetlenül attól, hogy magát a leszbikusságot elfogadták-e (Du Chesne–Bradley, 2007: 29). Szintén a kétanyás családmodellt elemezte Hayden, elméleti síkon: szerinte ez alapjaiban rengeti meg a család hagyományos, heteroszexista felfogását, amely az anyaságot a vér szerinti kötelékhez kapcsolja (Hayden, 2004).

Ellen Lewin két kutatása a szülői szereppel foglalkozott meleg apák, illetve leszbikus anyák körében (Lewin, 2009). A leszbikus anyák közelebb érezték magukat vér szerinti családjukhoz, mint a gyermektelen leszbikusokhoz (Lewin, 2009: 90). A meleg apákra szintén jellemző volt, hogy a korábbinál gyakrabban mozogtak heteroszexuális közegben, ezáltal viszont meleg identitásuk is láthatóbbá vált. A tanulmány végkövetkeztetése, hogy a meleg férfiak számára identitásuk különböző módokon manifesztálódik, és gyakran át is alakul annak hatására, hogy – a mainstream diskurzusok szerint ezzel össze nem egyeztethető – szülői identitás is társul hozzá (Lewin, 2009: 100).

Néhány európai vizsgálat olyan gyakorlati problémákkal foglalkozik, amelyekkel meleg és leszbikus szülők szembetalálhatják magukat, ezáltal lehetséges mintákat is nyújtva olvasóiknak. Ilyen például a SETA finn LMBT ernyőszervezet által vezetett kutatás, amely azt vizsgálta, mennyire veszik figyelembe az LMBT családok igényeit a különböző szociális és oktatási intézmények (Kuosmanen–Jämsä, 2007), vagy Eva Polášková kisebb léptékű tanulmánya: ő tíz cseh leszbikus család-

ban vizsgált olyan hétköznapi gyakorlatokat, mint a háztartási munkák elosztása, a gyermek vezetéknevének megválasztása, illetve a szülők megnevezése (Polášková, 2007). A megoldások még ilyen kis mintában is jelentős változatosságot mutattak, a szerző ezért óva int attól, hogy egységes sablont alakítsunk ki a leszbikus családokról (Polášková, 2007:213).

Előbújás (coming out)

A meleg, illetve leszbikus emberek külvilággal való kapcsolatának vizsgálatakor mindenképpen fontos szempont, hogy az egyén mennyire vállalja fel szexuális orientációját önmaga, illetve környezete előtt: ezt nevezzük *coming out*-nak, magyarul előbújásnak, feltárulkozásnak. Az előbújás többlépcsős folyamat, amelyre a kutatók számos modellt dolgoztak ki. Troiden e modellek összehasonlításakor megállapítja, hogy az előbújást mindegyik egy hosszú folyamatnak írja le, amelynek során az egyén egyre inkább elfogadja a „homoszexuális” címkét, és előbb önmaga, később fokozatosan tágabb környezete előtt is vállalja saját szexuális orientációját (Troiden, 1998, 261-262). Troiden maga is megállapítja azonban, hogy a folyamat nem mindig lineáris, és a mások előtti előbújás nem feltétlenül kapcsolódik az önelfogadás egy adott szakaszához, ezért ő saját modelljét kizárólag a belső folyamatra vonatkoztatja (Troiden, 1998, 265).

A mások előtti előbújás célja, hogy az egyéb kongruenciát teremtsen saját belső énképe és külső reprezentációja között, ezáltal belső valóságát társadalmi valósággá alakítva (Kalocsai, 1999, 68). Az előbújás kulcsszerepet játszik a nyugati típusú LMBT közösségek és tagjainak életében.[4] Egyesek számára egyfajta újjászületésélményt jelent, amelyet szimbolikus halál előz meg (Darsey, 2000, 211). Ez a szimbolikus halál a rejtőzködés (angolul „being in the closet”, vagyis „szekrényben levés”) időszaka, amelynek során az egyén titokban tartja szexuális orientációját. Sedgwick szerint a rejtőzködés episztemológiája a meleg szubkultúra egyik fontos szervező eleme (Sedgwick, 1993, 46). A rejtőzködés és önmaga vállalása azonban nem állítható egyértelműen szembe egymással, hiszen kevesen vannak, akik az élet minden területén nyíltan vállalják melegségüket. Davies meleg férfiak előbújását vizsgáló kutatása során többfajta technikát azonosított, amelynek segítségével adatközlői bizonyos személyek előtt titokban tudták tartani másságukat: szociális hálójukat melegségükről tudó és nem tudó csoportra osztották és gondoskodtak róla, hogy ezek tagjai sohase találkozzanak, illetve megállapodtak azokkal, akik előtt előbújtak, hogy ezt az információt bizalmasan kezelik (Davies, 1992, 79-80). Más esetekben az előbújás azért nem teljes, mert a másik személy(ek) csak látszólag veszi(k) tudomásul az információt, például amikor a család tud egy tagjának homoszexualitásáról, de sohasem hozzák szóba. Ezt a jelenséget Kuhar találó szóval „transparent closet”-nek („üvegszekrény”) nevezi (Kuhar, 2007).

[4] Egyes keleti típusú közösségek ezzel szemben, noha egyértelmű identitáskategóriákat alkalmaznak a saját nemükhöz vonzódó személyekre, a mások előtti feltárulkozást nem tartják identitásuk fontos elemének. Ld. Pl. Boellstorff, 2005.

Természetesen számos kutató vizsgálta az előbújás pszichológiai és egészségügyi hatásait. Ezek többsége arra a következtetésre jutott, hogy a magukat nyíltan vállaló melegek és leszbikusok egészségesebbek. Jordan és Deluty megállapította, hogy az önmagukat vállaló leszbikusok kevesebbet aggódnak, viszont magasabb önértékeléssel rendelkeznek, és több támogatást kapnak a szociális hálón belül, Cole kutatásából pedig az derült ki, hogy a rejtőzködő meleg férfiak nagyobb eséllyel betegednek meg rákban és különböző fertőzésekben (Sandford, 2000, 23-24). Rand, Graham és Rawlings 1982-es kutatásában leszbikus anyákról állapította meg, hogy pszichés jólétük összefüggött azzal, mennyire vállalták önmagukat a környezetük előtt (idézi Patterson, 2005, 12). Mindössze Hershberger és társai találtak negatív összefüggést a mentális egészség és az előbújás között: azok a melegek és leszbikusok, akiknek előbújását környezetük elutasítóan fogadta, nagyobb eséllyel követnek el öngyilkosságot (idézi Sandford, 2000, 21).

Előbújás a gyerekek előtt

A gyerekek előtti előbújás módja, ideje és az arra adott reakciók jelentősen különbözhetnek aszerint, hogy a gyerek eleve leszbikus családba született, vagy pedig valamelyik szülője korábbi heteroszexuális kapcsolatából származik. A bevezetőben már említett okok miatt az előbbi eset Magyarországon egyelőre ritka, hiszen a mesterséges megtermékenyítéssel született gyermekek még nem érték el azt a kort, amikor felfoghatnának egy ilyen közlést.

Természetesen a szülők igyekeznek az előbújást a gyerek szintjéhez igazítani – a Nyugaton már bőségesen elérhető, melegeknek íródott gyereknevelési könyvek számos tanácsot kínálnak erre. Törpi, egy 26 éves roma leszbikus kedves példával illusztrálja, hogyan lehet a homoszexualitást kisiskolás korú gyermekeknek (jelen esetben keresztgyerekeinek) elmagyarázni:

> Ugye nekem előtte volt fiúbarátom, és akkor elmagyaráztam nekik, hogy én őt is nagyon szerettem, és azért voltam vele, mert szerettem, és a Micukát [a kedvesemet] is nagyon szeretem. És elmagyaráztam nekik, hogy nem ez a természetes, nem ez a normális, de ettől függetlenül nem vagyok rossz ember. Vannak olyan emberek, akik ugyanolyan embert szeretnek, mint amilyen nemű ő. (…) És akkor kérdezte tőlem, hogy milyen szavak vannak erre. És akkor én elmondtam neki, hogy milyen szavak vannak, és így le is írtam neki, hogy ha gondolja, akkor hozok egy kéziszótárt vagy bármit, és akkor erről megnézheti, hogy mi az. És akkor kérdezte, hogy akkor ezt így lehet mondani? És mondtam, hogy lehet mondani. És azt mondta, hogy „ez nem csúnya szó?" Mondom, hogy nem csúnya szó. (…) Meg igazából az állatok között is vannak, és sokszor szoktuk nekik mondani, hogy van olyan, hogy két pipi is együtt van többet, mint inkább a kakassal. Hogy tudod, az állatok, mi levezettük ezt nekik. (…) És ugye mivel mi cigány származásúak is vagyunk, akkor rögtön ezzel tudtam neki példálózni. Hogy ugye aki nem csinál rosszat és cigány, attól még sokan rosszat mondanak róla, rossznak hiszik. És ez ugyanígy működik.

Mások ugyanakkor elhalasztják a közlést addig, amíg a gyerekek idősebbek lesznek. Egy háromgyerekes édesanya csak legidősebb, 17 éves fia előtt vállalta fel magát, a kisebbek előtt nem. Anna harmincas éveiben kezdett leszbikusként élni,

de csak jóval később, már felnőttkorukban vállalta fel magát gyerekei előtt. Az is előfordul, hogy a szülő nem beszél nyíltan a melegségéről gyerekei előtt, mert feltételezi, hogy azok maguktól is kitalálják, vagy azt várja, hogy ők kérdezzenek rá. Amikor Türkiz Flanell gyerekei tinédzserkorba értek, anyjuk többé nem rejtegette a könyvespolcon a leszbikus tárgyú könyveket. „Úgy voltam vele, hogy elég intelligensek a gyerekeim ahhoz, hogy maguktól rájöjjenek erre az egészre” – jelenti ki Shane, egy negyvenes nő, aki anélkül költözött össze a barátnőjével, hogy ennek okát a gyerekek számára kifejtette volna. Ő maga lepődött meg legjobban, hogy fiának eszébe sem jutott őt leszbikusnak gondolni, amíg mások fel nem hívták rá a figyelmét. Tizenéves lánya ugyan hamar levonta a következtetést, de neki az okozott gondot, hogyan hozza szóba a témát.

> Egyszer mentünk befele reggel a buszon, mert ugye hat órakor ott mentünk a busszal mindig, és akkor a telefonjába beleírta, hogy Tina a szerelmem-e. Így megkérdezte, és akkor odaadta a telefont. És akkor bólogattam, hogy igen.

Az a tény, hogy Shane sosem beszélt a melegségéről, nyilván azt az üzenetet hordozta lánya számára, hogy ez tabutéma, ezért lehetett nehéz neki magának felvetnie. A szakirodalom ugyanakkor azt sugallja, hogy jobb nyíltan beszélni a gyerekekkel a szülő homoszexuális kapcsolatáról. Tasker feltételezi, hogy a gyerekek nehezebben tudják eldönteni, kinek beszélhetnek nyíltan a családjukról, ha az azon belüli szerepleosztás nem világos számukra (Tasker, 1999, 163). Zoé, egy harmincas éveiben járó édesanya úgy véli, hogy a szülők rejtőzködése a családi harmóniát veszélyezteti. „Sokkal rosszabb szerintem, mikor két ember titkolózva, görcsösen halad egymás mellett a lakásban, és hogy gyerekek észre ne vegyék: nem tudom elképzelni, hogy boldog családi hangulat lenne.”

A meleg és leszbikus szülők gyakran tartanak attól, hogy előbújásuk hatására megromlik a kapcsolat a gyerekükkel. A szakirodalom szerint ez leginkább a korai serdülőkorban valószínű, amikor a fiatalok maguk is keresik saját szexuális orientációjukat, és a kortárscsoport nyomása is erősebb (Lambert, 2005, 45). Beszélgetőtársaim gyerekei közül azonban mindannyian jól fogadták a bejelentést, sőt támogatják szülőjüket melegsége megélésében. A fent említett háromgyerekes anyukát fia biztatta az ismerkedésre, és Róbertnek, egy egyedülálló özvegy édesapának is a gyerekei javasolták, hogy barátja költözzön hozzájuk. Shane gyerekei már többször elmentek különböző meleg programokra, hogy megismerjék édesanyjuk életének ezt az oldalát. Ugyanakkor ők azok, akik – talán éppen életkoruknál fogva – nehezen tudják feldolgozni azt, hogy édesanyjuknak szexuális kapcsolata van Tinával.

Természetesen a gyereknek nehéz lehet elfogadnia, hogy családja különbözik az átlagtól. „Miért kell nekem másnak lenni?” – tette föl Liza kislánya a kérdést kilencéves korában. Mikor Liza ideiglenesen szakított barátnőjével, Rebekával, a kislány megkérdezte, milyen nemű lesz a következő partnere, mert fiúnak jobban örülne. Hasonlóan reagált Róbert kisfia, aki tízéves korában értesült apja homoszexuális kapcsolatáról: „kicsit furcsa, hogy nekem két apukám lesz, jobban örültem volna, ha egy új anyukám lesz.” Ugyanakkor ez a fajta másság egyik gyereknek sem

okozott tartós problémát. Ez abból is adódhat, hogy viszonylag sokféle családmodellt látnak maguk körül; ahogy egy egyedülálló leszbikus édesanya megállapította, fölöslegesen aggódott, hogy gyereke kirekesztődik az óvodában, ugyanis kiderült, hogy hároméves korára már a gyerekek többségének nincs apja.

Aki korábbi heteroszexuális kapcsolatot követően kezd melegként élni, az automatikusan megkérdőjelezi a sokak által még mindig mereven kezelt szexuális identitáskategóriákat. Ettől az előítélettől még a kutatók sem mentesek: Tasker például az első brit longitudinális leszbikus családkutatással kapcsolatban felveti, hogy mivel a mintában szereplő gyerekek mind heteroszexuális kapcsolatból származnak, az anyákat talán nem leszbikusnak, hanem biszexuálisnak kellene tekinteni (Tasker, 1999, 160). A fenti különbségtétel olykor interjúalanyaim gyerekeinél is megjelenik, különösen, ha a szülő párjának nem voltak ellenkező nemű partnerei. „Szerintem én a [lányom] számára nem vagyok leszbikus, legfeljebb biszexuális" – véli Liza, aki úgy gondolja, hogy partnerét a gyerek sokkal „leszbikusabbnak" látja. Shane viszont maga szőtte be a magyarázatba ezt a különbségtételt:

> Elmeséltem neki, igazából Tina oldaláról, hogy vannak olyan emberek, akik így születnek, és hogy ez teljesen normális. Én meg igazából most jöttem rá arra, hogy nekem mi kellett volna már kezdettől fogva.

Láthatjuk, hogy a gyermekek előtti előbújás több nehézséget rejt magában. A szülőnek nemcsak a társadalmi tabukkal kell megküzdenie, amelyek a szexualitásról (és különösen a homoszexualitásról) való beszédet nem tartják megfelelőnek kiskorú gyermekek előtt, hanem saját nem megfelelő nyelvi eszközeivel és félelmeivel is, magyarázatát pedig még tovább nehezíthetik azok a diskurzusok, amelyek a homoszexualitás esszencialista megközelítésére épülnek.

A gyerek mint az előbújás katalizátora

„Vagy nyolcmilliószor gyakrabban vállalom a szexuális orientációmat, mint korábban, és most már nem nagyon van ebben választásom" – vallja Du Chesne egyik interjúalanya, aki párjával együtt neveli annak gyermekét (Du Chesne–Bradley, 2007, 28). A közösen nevelt gyermek láthatóbbá teszi a meleg vagy leszbikus párt: egyrészt a gyerekek is „leleplezhetik" szüleiket, másrészt a család számos olyan helyzettel találkozik (védőnő, iskola stb.), ahol a szülők beazonosítása során az előbújás szükséges lehet.

Magyarországon nagyon sok meleg és leszbikus él rejtőzködő életet. Így előfordulhat az is, hogy a család sem tud szexuális orientációjukról egészen addig, amíg az – például a gyermek kapcsán – láthatóvá nem válik. Ez történt Judittal, akinek szülei korábban titokban tartották lányuk leszbikusságát a tágabb család előtt.

> Volt két temetés is a terhességem alatt sajnos. […] És láttak terhesen. Az nagy sértés lett volna, ha nem megyek el, de ha elmegyek, akkor kiderül. Ritkán is szoktak velem találkozni, de akkor ugye ott nem volt mit titkolni tovább. És akkor így anyukám nagy nehezen valahogy elmondta nekik, hogy mi van. Talán azt gondolta, hogy még mindig

jobb, hogyha tudják az igazságot, mint hogyha azt gondolják, hogy valami megesett leány vagyok, akinek nincs férje, és nagy a hasa, milyen szégyen!

Juditék tehát – más olyan azonos nemű párokhoz hasonlóan, akik együtt vállalnak gyereket – már a terhesség ideje alatt kénytelenek voltak nyíltan vállalni kapcsolatukat a család előtt. Magyarországon a család még mindig gyakran elutasítja meleg vagy leszbikus tagjait: 36% állította, hogy tapasztalt diszkriminációt a családon belül (Takács–Mocsonaki–P. Tóth, 2008, 28). Még ha magával a szexuális orientációval megbirkóznak is, nem mindig támogatják gyermekük azon tervét, hogy maga is szülő legyen. Du Chesne (szűk körű) ausztrál kutatásának leszbikus résztvevői csaknem mind tapasztaltak elutasítást a családi körben, amikor bejelentették a terhességet (Du Chesne–Bradley, 2007, 29), ellentmondván azoknak a tanulmányoknak, amelyek szerint a szülőség „normalizálja” a meleg embert és ezáltal csökkenti a vele szembeni előítéleteket (pl. Hayden, 2004, 387-388; Lewin, 2009, 98). Saját tapasztalataim azt mutatják, hogy a családban meglevő homofóbia nem csökken a gyermekvállalás hatására. A 27 éves Rebeka édesanyjának például egyik fájdalma, hogy leszbikus lányától nem lesz unokája. Mikor megkérdeztem, nem pótolhatja-e ezt Rebeka párjának kislánya, Rebeka így magyarázta anyja álláspontját: „alapvetően az még rosszabb, mert elrontjuk azt a gyereket is.” Ugyanakkor a melegséget elfogadó szülők készséggel befogadják családjukba az új jövevényeket: Róbert gyerekei magától értetődően nyaraltak élettársa szüleinél, Judit pedig így írja le párja szüleinek reakcióját a babára: „ő most a kis unoka, aki miatt nagyon lelkesek.” Az, hogy a nem vér szerinti anya szülei unokájuknak ismerik el a gyereket, szimbolikus elismerése lányuk kapcsolatának (ameddig nemcsak sok család, de maga a törvény sem jut el).

Olyan országokban, ahol a mesterséges megtermékenyítés lehetősége régóta nyitva áll a leszbikusok számára is, alakultak olyan klinikák, amelyek kifejezetten leszbikus ügyfelekre szakosodtak. Magyarországon még nem ez a helyzet. Ha egy leszbikus pár közösen vállal gyereket, olyan egészségügyi dolgozókat kell találnia, akik elfogadóak másságukkal szemben. Ellenkező esetben kénytelenek szerepet játszani, mint Judit, aki a kezelés kezdetén még úgy tett, mintha férfi élettársa lenne. Mikor meghozták a törvényt, hogy egyedülálló nők is jogosultak mesterséges megtermékenyítésre, Judit közölte az orvossal, hogy szakított a barátjával, de továbbra is szeretne gyereket. Azonos nemű élettársáról a nőgyógyásznak nem tett említést – „nincs jelentősége számára” – , a szülészorvosnak viszont elmondta a szülés előtt. Ebből azonban kellemetlen következmények származtak.

– És akkor gondoltam, hogy most mondom az orvosnak, hogy akkor kell nekünk keríteni egy szülésznőt, hogy ajánlana-e valakit, akiről biztosan tudja, hogy nem ez a gátmetszős-gyógyszerbenyomós fajta. És akkor ő is rábólintott, hogy persze-persze, meg majd hogy keres feltétlenül. És utána, amikor felhívtam, akkor közölte, hogy a múltkor nagyon sok szülés volt, ott volt az összes szülésznő, és ő megkérdezte – úgy, hogy a mi speciális körülményeinket is eléjük tárta.
– Ezt így fogalmazta?
– Körülbelül valami ilyesmi, igen. Én kérdeztem akkor rá, hogy úgy érti, azt, hogy mi

> egy nőpár vagyunk? És mondta, hogy igen, igen, szerinte ez egy ilyen meghatározó nemtudommi. Hogy ezt így – ezt valamiért tudni kell a szülésznőknek. […] A szülésznők pedig erre testületileg azt mondták, hogy így nem.

Természetesen végül akadt szülésznő, de Judit esete azt példázza, mennyire nem felkészült a magyar egészségügy a meleg családok kezelésére. Ez persze nem feltétlenül ellenséges hozzáállást jelent, olykor csak meglepődést, mint azon alkalommal, amikor Róbert kisfia kórházba került.

> Az ügyeletes orvos megkérdezte, hogy akkor ki tudna a gyerekről, és akkor mind a ketten egyszerre kezdtük mondani az allergiáit meg mindent [nevet]. És akkor nagyon fönnakadt a szeme, ilyen kis fiatal orvos volt. De nem pedzegette, hogy hogy meg mi. Csak a végén megkérdezte, hogy melyikünk az apja, mert annak kellett aláírnia. Ennyi volt.

Míg az egészségügyi intézményekkel a meleg családok csak alkalomszerűen találkoznak, az oktatási intézmények folyamatosan jelen vannak az életükben. Márpedig Magyarországon az iskola az egyik legelutasítóbb közeg az LMBT emberekkel szemben: a 2007-es diszkriminációs kutatás válaszadóinak 33%-a tapasztalt diszkriminációt az általános és 49%-a a középiskolában (Takács–Mocsonaki–P. Tóth, 2008, 28).[5] Zsófi és Emma bonyolult manőverek árán egy nem-kerületi bölcsődébe íratták be kislányukat éppen azért, mert ott ismerősük a gondozónő és így nem kell elutasítástól tartaniuk. Az iskolában egyetlen válaszadóm gyerekeiről sem tudják, hogy azonos nemű szülőpár neveli. Ez természetesen rejtőzködéssel vagy éppen hazugságokkal jár. Ha valamelyik gyerekhez látogatóba jönnek az osztálytársai, Shane és Tina úgy tesznek, mintha unokatestvérek lennének. Róbert és Tamás ellenben nem csinál ebből gondot, legkisebb gyerekük osztályfőnöke még bejáratos is volt hozzájuk, ám az iskolában nyíltan ők sem deklarálták kapcsolatukat.

Úgy tűnik, a gyerekek is érzékelik, hogy az iskola nem megfelelő közeg szüleik melegségéről beszélni. Liza kislánya Rebekára úgy hivatkozik mint „barátnőjére", és Zoé gyerekei is megtanulták, hogyan kerüljék el a kínos kérdéseket.

> Valamelyik nap a tanítónő kérdezte tőle, a kicsitől, hogy hol töltötte a szilvesztert, és mondta, hogy Pesterzsébeten. „Miért, ki van ott?" „Az anyukám volt ott meg a barátai." És akkor az osztályfőnök forszírozta, „de hát ki volt ott, apa is?" Ő mondja: „Nem, az apa nem volt ott." És hogy olyan okos volt, és azt mondta, „Én most már nem akarok többet erről mesélni". És hogy amilyen kis pofátlan, meg egyébként mennyire nyílt, hogyha őneki benne van a kis fejében, mi az, amiről nem beszélünk, akkor ő nem fog arról beszélni.

Noha az effajta óvatosság megvédheti a gyerekeket az iskolai kirekesztéstől, Lewis szerint növelheti elszigeteltségüket a kortárs csoportban (idézi Patterson, 2005, 13). Ráadásul kicsi az esély, hogy ismeretségi körében más olyan gyerekek is legyenek, akiket azonos nemű szülők nevelnek. Többek közt ezért alakítottak ki

[5] Az adatok értelmezéséhez érdemes azt is figyelembe venni, hogy az LMBT emberek közül sokan még nincsenek tisztában identitásukkal általános-, sőt középiskolás korukban sem, illetve nem vállalják azt társaik és tanáraik előtt.

Magyarországon is a gyereket nevelő leszbikus párok egy informális hálózatot, amely elsősorban interneten tartja a kapcsolatot, de személyesen is találkoznak. A korábban említett finn kutatás résztvevői közül sokan kifogásolták, hogy az óvodában és iskolában nem esik szó LMBT életformákról és családokról (Kuosmanen–Jämsä, 2007, 64-65). Magyarországon ezt még súlyosbítja az olykor tanárok részéről is megnyilvánuló homofóbia. Róbert lánya is találkozott ezzel a jelenséggel, szembe is szállt vele, de ekkor sem árulta el saját családja érintettségét.

> A tanár néni kifejtette, hogy a homoszexualitás az egy betegség, és az egy pszichés zavar és gyógyíttatni kell meg minden. És akkor a [lányom] meg egy barátnője szakirodalomra hivatkozva megcáfolták, hogy ez egy hülyeség és el van maradva a tanárnő 20 évvel. És vérig sértődött szegény. […] Ő nem tudta, hogy miért kardoskodik emellett a [lányom], mert nem fejtette ki, hogy ilyen családi vonatkozása van a dolognak.

Összefoglalás

Noha az utóbbi időben Magyarországon is megindult a társadalmi-politikai diskurzus az azonos nemű párok gyermekvállalásáról, az ezzel kapcsolatos témafelvetések és érvelések igen távol állnak az LMBT családok valós tapasztalataitól és igényeitől. Még mindig sokan hivatkoznak a szülők homoszexualitásának a gyermekre gyakorolt káros hatására, noha ezt nyugati országokban végzett kutatások már évtizedekkel ezelőtt megcáfolták. Ugyanakkor kevés szó esik olyan társadalmi és jogi akadályokról, amelyek valóban megnehezítik az LMBT családok életét, mint például az oktatási intézményekben észlelhető homofóbia vagy az, hogy az azonos nemű partner nem fogadhatja örökbe párja gyerekét.

A mintámban szereplő meleg és leszbikus szülőpárok fő gondjai szintén a homofóbiával illetve az attól való félelemmel kapcsolatosak. Többüknek nincsenek megfelelő eszközei, hogy előbújjanak saját gyermekeik előtt. Akik viszont megtették, nem számoltak be elutasításról, és ugyanez jellemző – egy kivétellel – a szüleikkel való kapcsolatra. Látható viszont, hogy különböző oktatási és egészségügyi intézményekben nem merik vállalni családjuk másságát. Ez az elvárás a gyermekekre is áthárul, akik így titkolózásra és sokszor alakoskodásra kényszerülnek. Ezáltal nem jöhet létre az a jelenség, amelyet Lewin az Egyesült Államokban tapasztalt: a környezet a szülővé vált meleg embert nem kívülállónak, hanem hétköznapi embernek tekinti (Lewin, 2009: 98).

A leszbikus és meleg közösségekre Magyarországon általában jellemző a rejtőzködés, a gyermekes melegek és leszbikusok azonban még az átlagnál is jobban hallgatásba burkolóznak. Rádióműsorokban, internetes cikkekben és blogokon nyilvánulnak csak meg, álnévvel, arcuk vállalása nélkül. Ennek okát válaszadóim egyértelműen abban látják, hogy a mai magyar társadalomban nem biztonságos vállalniuk magukat.

> Szóval az elején, amikor mi összekerültünk [a párommal], nekem igényem lett volna sokkal inkább publikálni ezt a dolgot, mert hát annyira felszabadultam és jól éreztem magam a bőrömben. Úgy gondoltam, ez úgy normális, hogy ezt mindenki tudja! De be kellett látnom, hogy nem. Ahhoz el kéne kicsit nyugatabbra költözni. (Róbert)

> Én se vállalnám, és ugyanígy nem is várnám el semelyik családtól se, hogy bevállalja. Teljesen mindegy, hogy most ismerik, nem ismerik, tökmindegy. Nem, szigorúan tilos. Nemcsak őmiattuk, hanem a gyerek miatt sem szabad énszerintem. (Zsófi)

Látszólag bezárult az ördögi kör: az LMBT családok rejtőzködnek, mert félnek a homofóbiától, viszont ezáltal láthatatlanok maradnak, és a velük kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek háborítatlanul élhetnek tovább. Ebben a helyzetben a társadalomtudományok kulcsszerepet játszhatnak. Megfelelő kvalitatív kutatásokon keresztül reális képet mutathatnak az LMBT családok hétköznapjairól, nehézségeiről, speciális jellemzőiről, és ezáltal segíthetnek egy olyan elfogadó társadalmi közeg kialakításában, ahol előbb-utóbb az azonos nemű szülők és gyermekeik is biztonsággal vállalhatják magukat.

Irodalom

Béres-Deák Rita (2007): Az értékrend tükröződése a stílusban egy budapesti leszbikus közösségben. *Kalligram*, 2007/júl-aug. 62-69.

Biblarz, Timothy J. – Stacey, Judith (2010): How Does the Gender of Parents Matter? *Journal of Marriage and Family* 72: 3-22.

Boellstorff, Tom (2005): *The Gay Archipelago: Sexuality and Nation in Indonesia*. Princeton, Princeton University Press.

Clarke, Victoria (2000): Lesbian Mothers: Sameness and Difference. *Feminism and Psychology* 10(2): 273-278.

Darsey, James (2000): Coming Out. In: *Gay Histories and Cultures*. Szerk. George Haggerty. Garland, New York, London, 209-213.

Davies, Peter (1992): The Role of Disclosure in Coming Out among Gay Men. In: *Modern Homosexualities*. Szerk. Ken Plummer. Routledge, London, New York, 75-86.

Du Chesne, Louise – Bradley, Ben (2007): The Subjective Experience of the Lesbian (M)other: An Exploration of the Construction of Lesbian Maternal Identity. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review* 3(1): 25-33.

Flaks, D. K. – Ficher, I. – Masterpasqua, F. – Joseph, G. (1995): Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology*, *31*, 105-114.

Gartrell, Nanette – Bos, Henny (2010): US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological Adjustment of 17-Year-Old Adolescents. *Pediatrics*, 1.

Golombok, S. – Tasker, F. L. – Murray, C. (1997): Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socioemotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *38*, 783-791.

Hayden, Corinne P. (2004): Gender, Genetics and Generation: Reformulating Biology. Lesbian Kinship. In: *Kinship and Family. An Anthropological Reader*. Szerk. Robert Parkin, Linda Stone. Blackwell, Boston, 378-934.

Kalocsai Csilla (1999): *Conflicts Among Lesbian Representations in Hungary.* M.Phil thesis. Central European University, Budapest.

Kuhar, Roman (2007): The Family Secret: Parents of Homosexual Sons and Daughters. In: *Beyond the Pink Curtain. Everyday Life of LGBT People in Eastern Europe.* Szerk. Roman Kuhar, Takács Judit. Mirovni Inštitut, Ljubljana, 35-48.

Kuosmanen, Paula – Jämsä, Juha (2007): *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa.* Edita Prima Oy, Helsinki.

Lambert, Serena (2005): Gay and Lesbian Families: What We Know and Where to Go from Here. *The Family Journal* 13(1): 43-51.

Lewin, Ellen (2009): Who is Gay? What is Gay? Dilemmas of Identity Among Gay Fathers. In: *Out in Public. Reinventing Lesbian/Gay Anthropology in a Globalizing World.* Szerk. Ellen Lewin, William L. Leap. Blackwell, Rochester, 86-103.

Patterson, C. J. (1995): Lesbian mothers, gay fathers, and their children. In A. R. D'Augelli&C. J. Patterson *Lesbian, gay and bisexual identities over the lifespan.* Szerk. Augelli-Patterson. New York: Oxford University Press, 262-290.

Patterson, C. J. (2000): Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of Marriage and the Family*, *62*, 1052-1069.

Patterson, Charlotte J. (2005): Lesbian and Gay Parents and their Children: Summary of Research Findings. In: Uő: *Lesbian and Gay Parenting.* American Psychological Association, Washington D.C., 5-22.

Polášková, Eva (2007): The Czech Lesbian Family Study: Investigating Family Practices. In: *Beyond the Pink Curtain*, 201-216.

Sandford, Theo (2000): Homosexuality, Psychology and Lesbian and Gay Studies. In: *Lesbian and Gay Studies. An Introductory, Interdisciplinary Approach.* Szerk. Sandford–Schuyf–Duyvendak–Weeks. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi, 14-45.

Sedgwick, Eve Kosofksy (1993): Epistemology of the Closet. In: *The Lesbian and Gay Studies Reader.* Szerk. Abelove–Barale–Halperin. Routledge, London, New York, 45-61.

Short, Liz (2007): It Makes the World of Difference: Benefits for Children of Lesbian Parents of Having their Parents Legally Recognized as their Parents. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review* 3(1): 5-15.

Stacey, Judith – Biblarz, Timothy J. (2001): (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review,* 66(2): 159-183.

Tasker, Fiona (1999): Children in Lesbian-Led Families: A Review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 4(2): 153–166.

Tasker, F. – Golombok, S. (1995): Adults raised as children in lesbian families. *American Journal of Orthopsychiatry*, *65*, 203-215.

Takács Judit–Mocsonaki László–P. Tóth Tamás (2008): A meleg, leszbikus, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. *Esély*, 3:16-54.

Troiden, Richard (1998): A Model of Homosexual Identity Formation. In: *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies.* Szerk. Peter-Schneider Nardi, E. Beth E. Routledge, London, New York, 261-262.

FÓRUM

A pszichoanalízis és a homoszexualitás: gondolatok perverz vágyról, inzultusról és apai funkcióról[*]

François Pommier interjúja Élisabeth Roudinescóval

François Pommier: Ön szerint a pszichoanalízisnek (és minden más diszciplínának) az a feladata, hogy ha valami megjelenik a valóságban, a társadalomban, arra reagáljon, interpretálja, számoljon vele – és ne utasítsa el előítéletek alapján. Ezt konkrétan a homoszexuális párok által nevelt gyerekekkel kapcsolatban mondta, de ezt az attitűdöt támogatja általában a homoszexualitással, illetve a homoszexuális pszichoanalitikusokkal kapcsolatban is. Freud össze tudta egyeztetni a homoszexualitás strukturális felfogását az antropológia nézeteivel. Kifejezett célja volt, hogy megszabadítsa a homoszexualitást a fogyatékosság és a bűnösség bélyegétől, és megmutassa, hogy ez éppen olyan szexuális választás, mint bármely másik. Nem tekintette drámának és betegségnek sem. Igaz, egy másfajta kategóriába sorolta: tragédiának tekintette. Mindenesetre a kérdésem az, hogy tekinthetjük-e Freudot (másokkal együtt) a homoszexuálisok védelmezőjének?

Élisabeth Roudinesco: Freud elkötelezett híve volt általában az emberek, és különösen a nők felszabadításának. Azt természetesen nem tudhatta előre, hogy mi történik a nőkkel és a férfiakkal a 21. században. De az 1900-as évek elején az otthonában szervezett Szerdai Társaság ülésein határozottan elutasította egyes követőinek nőellenességét. Egy 1907-es konferencián a „női orvosok" kérdéséről meglehetősen excentrikus nézetek is elhangzottak. Fritz Wittels állítása szerint például az a nő, aki orvos akar lenni, vagyis egy férfiszakmában szándékozik dolgozni, valójában el akarja hagyni „természetes" állapotát. Vagyis alapvetően árt magának: szükségképpen „hisztérikus", és nem volna szabad engedni őt tanulni. Wittels számára a nő szerepe a reprodukcióra korlátozódik. Szerinte hiába lesz pszichiáter lesz egy nőből, semmiképpen sem értheti meg a férfiak pszichológiáját. Paul Federn szerint az még talán rendben van, hogy a nők dolgozhatnak, de egy női orvosnak soha nem volna szabad hozzáérnie egy férfi nemi szervéhez. Az ő párbeszédük is jó példája annak, hogy milyen megosztottak voltak Freud korai követői a nők emancipációjával kapcsolatban – és milyen naivak.

[*] A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Psychoanalysis and Homosexuality: Reflections on the Perverse Desire, Insult and the Paternal Function. An Interview with Elisabeth Roudinesco. *Journal of European Psychoanalysis,* 2002, ősz-tél. Az eredeti jegyzetek számai a szövegben zárójelben szerepelnek, a hozzájuk tartozó szöveg az interjú végén található. (*a szerk.*)

Freud azonban határozottan modern volt. Nem csak kritizálta és udvariatlannak nevezte Wittelst, hanem arról is beszélt, hogy a civilizáció sokkal súlyosabb terhet rakott a nők vállára (a reprodukcióval), mint a férfiakéra; és bár meggyőződése volt, hogy a nők nem képesek a férfiakkal azonos szinten szublimálni szexualitásukat, vagyis nem lehetnek olyan kreatívak, azt is megállapította, hogy a férfiak nőellenessége infantilis attitűd (1). Később meg is változtatta nézeteit a nők szublimációs képességéről, és csodálta a kivételes nőket: intellektuális képességeik miatt is (mint Lou Andreas-Salomét) és „férfias" erényeik miatt is (például Marie Bonapartét).

Hasonlóan vélekedett a homoszexualitásról is. Nagy lépést tett előre, amikor a korabeli szexológusokkal ellentétben elutasította, hogy szexuális „defektusnak", „anomáliának" vagy „természetellenesnek" tekintsék, illetve hogy „degenerált-ként" stigmatizálják a homoszexuálisokat. Nem húzott választóvonalat a homoszexuálisok és a többi ember közé, hiszen az ő felfogása szerint mindenki előtt nyitva áll ez a választás, mert mindegyikünk alapvetően biszexuális. Időnként nem zárta ki a lehetőségét, hogy a homoszexualitásnak részben biológiai alapja is lehet, de meggyőződése volt, hogy ha valakit nők nevelnek, nagyobb valószínűséggel lesz homoszexuális, akár férfiról, akár nőről van szó. Freud felfogása szerint az embert a vágy tragédiája határozza meg, és így a homoszexuális férfi még inkább tragikus szubjektum, mint az átlagos neurotikus, hiszen választása miatt kirekesztik a polgári társadalomból. Egyetlen menedéke az lehet, ha alkot, és elfogadja, feldolgozza saját drámáját. Ez az érvelés szerepel a Leonardo da Vinciről szóló munkájában is (2). Ebben az 1910-es tanulmányában egyébként már nem az „inverzió", hanem a „homoszexualitás" szót használja.

Freud a homoszexualitást önmagában nem tekintette szexuális perverziónak, és elutasította a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetését. Univerzálissá tágította a perverzió kategóriáját, nem korlátozta kizárólag a homoszexuálisokra; igaz, sokszor nevezte a homoszexuálisokat perverznek. A kategória nála egyrészt mindkét nemre vonatkozik, másrészt nem korlátozódik a szexuális perverzióra. A freudi univerzalizmus tehát sokkal progresszívabb, mint a 19. század végi szexológusok és pszichiáterek differencializmusa, amely a homoszexuálisokat a keresztény szodomita kategóriát kiterjesztve „abnormálisnak" vagy elmebetegnek tekintette (3).

Freudnál a homoszexuális egyén civilizációs szubjektum, és a civilizációnak szüksége is van rá, mert bizonyos értelemben a fenségest képviseli. Ezen a ponton a homoszexualitás görög felfogásához tér vissza. Ebben az értelemben emancipatorikus. De azt nyilvánvalóan nem gondolta, hogy egy napon a homoszexuálisok olyannyira „normálisak" akarnak lenni, hogy már nem fojtják el magukban a vágyat, hogy gyerekeket neveljenek, és az általuk egykor megvetett polgári családmodellben képzelik el az életüket! Lehetséges, hogy Freud ma elvetné néhány tézisét: például azt, hogy ha valakit nők nevelnek, nagyobb valószínűséggel lesz homoszexuális. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy ez nem így van, és Freud, aki mindig szeretett a (nem kísérleti) tapasztalatra támaszkodni, ma nyilvánvalóan figyelembe venné a gyermekeket nevelő homoszexuális párok tapasztalatait.

1920-ban egy fiatal bécsi lány esete kapcsán (4), akit azért kezelt, mert a szülei férjhez akarták kényszeríteni, holott egy nőbe volt szerelmes, Freud felvázolta a

homoszexualitásról szóló elméletét, s ez határozottan ellentmondott a „köztes állapotról", „harmadik nemről" vagy „férfi testbe zárt női lélekről" beszélő szexológusok téziseinek. Freud szerint a homoszexualitás az emberi biszexualitás egyik kimenetele, és látensen jelen van minden heteroszexuálisban is. A lányok esetében szerinte az anya irányában való gyermeki fixáció, illetve az apában való csalódás vezethet homoszexualitáshoz, amely aztán kizárólagos tárgyválasztás is lehet. Ebben a szövegében Freud klinikai pontossággal részletezi a kérdést, és megmutatja, hogy ha valaki már homoszexuális, akkor hiábavaló a „meggyógyításával" kísérletezni, illetve hogy a pszichoanalízisnek nem is szabad hogy ez legyen a célja.

1921-ben megjelent *Tömegpszichológia és én-analízis* című munkájában még pontosabb meghatározását nyújtja a férfi homoszexualitásnak (5). Véleménye szerint a homoszexualitás a pubertás után jelenik meg, akkor, ha a gyermekkor során nagyon intenzív volt a kapcsolat anya és fia között. Az anya megtagadása helyett a fiú azonosul vele, az anyává transzformálja magát, és olyan tárgyakat keres, amelyek helyettesíthetik énjét, és amelyeket úgy szerethet, ahogyan az anya őt szerette. Végül, 1935. április 9-én kelt levelében Freud ezt írta egy amerikai asszonynak, aki fia homoszexualitása miatti kétségbeesésében fordult hozzá:

> „A homoszexualitás nyilvánvalóan nem előny, de szégyellni sem kell. Nem bűn, nem becstelenség, és nem nevezhető betegségnek sem; a szexuális funkció egyik variánsának kell tekintenünk, amely az akadályoztatott szexuális fejlődés eredménye. Az ősi koroktól máig számos köztiszteletben álló személy volt homoszexuális, a legnagyobbak is megtalálhatók közöttük (Platón, Michelangelo, Leonardo da Vinci stb.). A homoszexualitást mint bűnt üldözni igazságtalan és kegyetlen dolog. Ha nekem nem hisz, olvassa el Havelock Ellis könyveit." (6).

Ismételten megjegyzi, hogy hiábavaló a törekvés, hogy valakiből heteroszexuálist faragjunk. A pszichoanalitikus mozgalomban Ernest Jones és Anna Freud volt az, aki Freuddal ellentétben a leginkább regresszíven viszonyult a homoszexualitáshoz.

Miért védett Freud lánya egy olyan pozíciót, amely ennyire ellentétben állt az apjáéval, miért tekintette mentális betegségnek a homoszexualitást, sőt, állította, hogy a megfelelő analitikus kezeléssel a homoszexualitás „gyógyítható"? Annát magát is azzal vádolták, hogy homoszexuális, mert egyedülálló volt, nem volt szexuális kapcsolata férfiakkal, és elsősorban nőkkel barátkozott. Megvetése tehát egyfajta „öngyűlöletnek" tűnik, mintha azt utasította volna el olyan vehemensen, ami bűntudattal töltötte el.

Anna a „vénlány" szerepét töltötte be a családjában, ami igen gyakori volt a 19. század polgári társadalmában: a lányét, akinek gondoznia kell az apját, sőt az egész patriarchális örökséget – mint egy Antigoné. Freud nagyon szerette őt. Féltékenyen maga mellett tartotta, és minden tanítványát elűzte, aki esetleg udvarolni akart volna neki – főleg Jonest. Még ahhoz is ragaszkodott, hogy analizálja a lányát (1921-1922-ben), amit követői is súlyos hibának, határátlépésnek, egyfajta ödipális kisajátításnak tartottak.

Persze ugyanakkor azt is elvárta Annától, hogy modern értelmiségi nő legyen, annak minden terhével együtt. Anna jó tanítvány volt, és saját pszichoanalitikus

iskolát teremtett. Munkássága főleg a gyermekpszichológia, a gyermekek analízise területén volt úttörő. Igazi *fille au père* (7) volt, olyan lány, aki az apjának szenteli az életét, az ő örökségének megtartója, és így szükségszerűen konzervatív a szexuális morál terén. Ortodox módon ragaszkodott a doktrínáihoz. Szenvedélyes szerelem fűzte az apjához, olyan volt a sorsa, mint egy görög tragédia.

Pommier: 1921 az az év, amikor Jones hatására – és Freud javaslata ellenére – a homoszexuálisokat kizárták a pszichoanalízis gyakorlásából.

Roudinesco: Ez a kérdés 1921 decemberében merült fel, és egy teljes hónapon át megosztotta a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületet (International Psychoanalytical Association – IPA) irányító híres „titkos bizottság" tagjait. A bécsi csoport toleránsabbnak bizonyult, mint a berlini. A berliniek Karl Abraham támogatásával úgy vélték, hogy a homoszexuálisok nem lehetnek jó pszichoanalitikusok, mivel az analízis nem „gyógyította ki" őket „inverziójukból", s ezért el kell tiltani őket a szakma gyakorlásától. Otto Rank Freud támogatásával szembeszállt velük. Szerinte a homoszexuálisok éppen úgy lehetnek jó pszichoanalitikusok, mint bárki más: „Nem távolodhatunk el tőlük megfelelő ok nélkül, ahogyan azt sem fogadhatjuk el, hogy a törvény üldözze őket." Emlékeztette vitapartnereit, hogy többféle homoszexualitás van, és minden esetet külön kell vizsgálni. Jones nem volt hajlandó elfogadni ezt az érvelést. A berlini csoportot támogatta, és kijelentette, hogy a homoszexualitás a világ többi része számára „visszataszító bűn: ha bármely tagunk homoszexuális volna, sokat veszítenénk a tekintélyünkből". Ekkor tiltották ki a homoszexualitást a freudi birodalomból, ekkortól tekintették ismét fogyatékosságnak.

A következő több mint ötven év során az IPA többször is megerősítette elnyomó álláspontját. Miután félresöpörték Freudnak a homoszexuálisok pszichoanalitikus képzését támogató álláspontját, az IPA szexuális perverziónak tekintette a homoszexualitást. A homoszexuálisokat pedig hol alkalmatlannak tartották a pszichoanalitikus kezelésre, hol pedig a „gyógyításukat" propagálták.

Pommier: Anna Freud is fontos szerepet játszott ebben a döntésben?

Roudinesco: Jones játszotta a legfontosabb szerepet, Anna Freud csak később csatlakozott hozzá. Mindenesetre fontos szerepet játszott apja téziseinek félremagyarázásában, amikor amellett kampányolt, hogy homoszexuálisok ne vehessenek részt analitikus képzésben. Jones és az IPA, észak-amerikai tagjai támogatásával, elég jelentős befolyással bírt ezen a területen, amit nem tudott ellensúlyozni a kleiniánus iskola sem. Bár az utóbbi liberálisabb volt, az (akár látens, akár manifeszt) homoszexualitást a nők esetében egy szadisztikus pénisszel való azonosulásnak tartották, a férfiak esetében pedig vagy szkizoid személyiségzavarnak vagy a paranoiával való belső küzdelem eredményének tekintették. Így aztán a homoszexuálist borderline betegségként kezelték, a homoszexuális páciensekre pedig továbbra is úgy tekintettek, mint akik súlyos pszichotikus rendellenességtől szenvednek.

Saját gyakorlatában Anna Freud mindig is jó heteroszexuális apává és családfővé akarta átalakítani homoszexuális pácienseit, ami katasztrofális eredménnyel járt. 1956-ban arra kérte az újságíró Nancy Procter-Gregget, hogy ne publikálja apja híres 1935-ös levelét:

> „Számos okom van erre, többek között az is, hogy ma sokkal több homoszexuálist tudunk kezelni, mint azt lehetségesnek gondoltuk. A másik, hogy az olvasók ebben annak megerősítését láthatnák, hogy az analízis egyetlen lehetősége meggyőzni a pácienseket, hogy fogyatékosságuk vagy »erkölcstelenségük« nem komoly, és boldogan el kellene fogadniuk őket." (Young-Bruehl, 1988)

Ami Jonest illeti, az ő elnyomó attitűdjét is sokféleképpen lehet magyarázni. A viktoriánus és puritán Angliában őt magát pedofíliával vádolták, pusztán azért, mert az általa kórházban kezelt gyerekekkel beszélt a szexualitásról. Kanadában, ahová később emigrált, azért utasították el a puritánok, mert Loe Kann-nal[1] élt együtt. Az első pszichoanalitikusok helyzetét is figyelembe kell vennünk: Freud első követőit rendszeresen azzal vádolták, hogy szexuális teóriáikkal meg akarják rontani a társadalmat.

Mivel azt akarták, hogy az IPA mainstream szervezet legyen, és megszabaduljon leginkább „deviáns" tagjaitól (különösen a pszichotikusoktól és a perverzektől), Jones, aki (Freuddal ellentétben) nőcsábász volt, azt gondolta, hogy a pszichoanalitikus mozgalomnak „fedhetetlen" orvosokat kell képeznie, akiket senki nem támadhat úgynevezett „deviáns" szexuális gyakorlatukért. Az IPA tekintélye érdekében szembement azzal, amit gondolt, éppúgy, ahogyan Anna Freud is a homoszexuálisok ellen irányuló elnyomással küzdött bűnös vágyai ellen. Freud, a szexualitás nagy felfedezője nem volt sem libertinus, sem határátlépő. Nem volt szexuális kapcsolata a pácienseivel, és nem volt ismert szeretője sem. Éppen ezért lehetett liberálisabb a szexualitással kapcsolatos ügyekben. Neki nem kellett védekeznie önmaga előtt. Csak egyetlen vakfoltja volt ezen a területen: a lánya, akibe szerelmes volt, olyannyira, hogy féltékeny volt potenciális szeretőire.

Ugyanakkor a Brit Pszichoanalitikus Egyesület (BPS), amelyet Jones 1919-ben alapított, tagjai közé fogadott kifejezetten nonkonformista analitikusokat is. A közismerten homoszexuális James Strachey, Freud híres fordítója és Lytton Strachey testvére például az egyesület tagja és gyakorló pszichoanalitikus volt, mielőtt feleségül vette Alix Stracheyt, akibe azért szeretett bele, mert úgy nézett ki, mint egy „melankolikus fiú".

A „titkos bizottság" hírhedt, 1921-ben elfogadott íratlan szabályát csak mostanában törölték el. Persze fokozatosan. Egyrészt egyre hangosabban tiltakozott az amerikai meleg mozgalom, másrészt az IPÁ-nak több amerikai pszichoanalitikus tagja is nyíltan vállalta homoszexualitását, különösen az 1997-es barcelonai konferencián. Így tett pl. Ralph Roughton, a Clevelandi Pszichoanalitikus Egyesület tagja, aki az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesületnek (APsaA) is tagja. Nagyszerű

[1] Loe Kann: 1906 és 1913 között Ernest Jones hollandiai származású élettársa. Ld. Sándor Ferenczi – Ernest Jones: Briefe – Letters – Levelek 1911-1933. *Thalassa*, 2008/2. (*a szerk.*)

cikkében (Roughton, 1999, 1281.) leírta az amerikai homoszexuális analitikusok küzdelmét, akiket végül elismert az IPA is, és felvázolta egy olyan klinikai megközelítés alapjait is, amely abból a tényből indul ki, hogy „tagadhatatlan: vannak teljesen egészséges és érett személyiségű homoszexuális férfiak és nők".

Freud és Robert Stoller munkáira támaszkodva (utóbbi a perverzióra és a transzszexualitásra specializálódott kaliforniai analitikus) a homoszexuális pszichoanalitikusok végre megmutathatták, konkrét esetekre támaszkodva, hogy a homoszexualitás nem más, mint egy szexuális orientáció, amelyet önmagában semmiképpen sem szabad patologikusnak minősíteni.

Tézisük tulajdonképpen lehetővé tette a freudi univerzalizmussal való kapcsolat-újrafelvételt: eszerint a homoszexuális ember éppen úgy szubjektum, mint bárki más, és éppen úgy lehet neurotikus, pszichotikus vagy borderline, mint bárki, aki heteroszexuális. Vagyis a homoszexualitást végre ki lehetett húzni a patológia vagy a szexuális perverziók (mint fetisizmus, szadizmus, transzvesztitizmus, pedofília stb.) kategóriájából. Ahogyan Roughton írja:

> „Egy ember szexuális orientációja semmit nem mond az illető pszichológiai egészségességéről vagy érettségéről, karakteréről, belső konfliktusairól vagy integritásáról. Egy borderline homoszexuális és egy borderline heteroszexuális beteg között több a közös vonás, mint egy borderline heteroszexuális beteg és egy pszichésen egészséges homoszexuális személy között."

Ezek a pszichoanalitikusok elismerést érdemelnek a bátorságukért. Küzdelmük azonban még nem ért végett. Az IPA továbbra sem mentes a homofóbiától, csak megváltoztatta elnyomó stratégiáját. Ma már az IPÁ-ban senki nem meri nyilvánosan vállalni, hogy homofób. De ettől még a homoszexuálisok elleni utálat létezik, csak másképpen fejezik ki – a tagadás formájában. Egy kicsit olyan ez, mint a modern demokratikus társadalmak antiszemitizmusa (8). „Én nem vagyok a homoszexuálisok ellen", mondják a homofób pszichoanalitikusok az IPÁ-ban, „és elutasítom a homofóbiát, de azért azt nem fogadhatjuk el, hogy a homoszexuális pszichoanalitikusok a saját céljaikért kampányoljanak". Ezt mondta Gilbert Diatkine francia analitikus Roughtonnak. Azzal vádolta meg, a pszichoanalízis feltételezett semlegességének nevében, hogy attitűdje „militáns, toborzó" (9). Ehhez hasonló César Botella érvelése is (10). Ő is francia pszichoanalitikus, és azt mondja, hogy a harciasság valószínűleg „a homoszexuális személyes drámájának tagadása", mert „nárcisztikus patológiában" szenved, amelyen a pszichoanalízis nem is tud segíteni. De miért ne lehetnének az üldözött pszichoanalitikusok aktivisták? Miért veszélyeztetné aktivizmusuk az analitikusok etikai szabályait? Ráadásul ha a pszichoanalízis nem is tudja megoldani a homoszexualitás kérdését, ahogyan Botella megjegyzi, bizonyos nárcisztikus patológiákat nyilvánvalóan képes kezelni; ezek nem kapcsolódnak a homoszexualitáshoz.

[…]

Korábbi formájával összehasonlítva az IPA új homofóbiája, amellett, hogy indokolatlan és patologikus, az elméleti alapokat is nélkülözi. A meleg mozgalom küzdelmének nyilvánvalóan van haszna: „szégyellnivalóvá" tette a homofóbia nyil-

vános kifejezését. Ez nem is meglepő, és éppen ezért szükségesek a hátrányos megkülönböztetés elleni törvények. Arra kényszerítik a homofóbokat, hogy más trükköket alkalmazzanak, és ez is haladás.

Pommier: Nézzük, mi is történt nemrég a Svájci Pszichoanalitikus Egyesületben (SSP, az IPA tagszervezete). A *Médecine et hygiéne* című lapban, amely a „klinikai szexológia" lapja, Nicos Nicolaïdis, az SPP tagja azt állította, hogy a „a nemek és a generációk közötti különbségeket eltörlő homoszexualitás, illetve a homoszexuális ember megoldatlan Ödipusz-komplexusa miatt igen impulzív természetű, ami annak kockázatával jár, hogy erőszakos, kriminális cselekményekre ragadtatja magát" (Nicolaïdis, 2001). Az egyesület elnöke, Juan Manzano a *Le Temps* című napilapban reagált erre, és elutasította Nicolaïdis kommentárjait, ugyanakkor azt mondta, hogy a „homoszexualitás nagyon érzékeny kérdés, amelyet nehéz a tudományos kontextuson kívül kezelni". Erről mit gondol?

Roudinesco: Ez az okfejtés is az előzetes tagadáson alapul. Svájcban a törvények elnyomóbbak, mint Franciaországban, náluk regisztrált élettársi kapcsolat sincs. Ezért homofób okfejtéseiket nem leplezik úgy, mint Franciaországban. Kimondják. A *Le Temps* vele készült interjújában az SSP elnöke, Juan Manzano azt is mondta, hogy Nicolaïdis csak a saját véleményét hangoztatta. És hozzátette, hogy az SPP-ben nincs semmiféle diszkrimináció. Amikor az újságíró felidézte, hogy nemrég elutasították egy homoszexuális pszichoanalitikus felvételi kérelmét, ezt felelte: „Akkor még nem én voltam az egyesület elnöke, és ezt nem tudom kommentálni. De ha ténylegesen volt is ilyen eset, ez ma már nem történne meg." Vagyis egy SPP-tag szélsőséges megjegyzései arra késztették a szervezetet, hogy nyilvánosan megkérdőjelezze a híres, 1921-es íratlan szabályt (11). De Daniel Widlöchert, az IPA jelenlegi elnökét kellene megkérdezni, hogy mit gondol minderről, és hogyan látja a jövőt.

Pommier: Levélben megkérdeztem, de nem válaszolt. Viszont szeretném, ha beszélnénk Jacques Lacan állásfoglalásáról. 1945-46-tól kezdve a nézőpontja radikálisan megváltozott.

Roudinesco: Igen. Közvetlenül a háború után az amerikai egyesületek minden addiginál elnyomóbban lettek. A homoszexualitást a pszichiátria irányelvei is mentális betegségként kezelték. Az angol iskola is elutasította a homoszexualitást. Melanie Klein követői szerint a homoszexualitás szkizoid rendellenesség, a paranoiával való küzdelem egyik formája, szadista vagy mazochista természetű perverzió. Számukra gyakorlatilag nem is létezett a homoszexualitás, csak mint egy destruktív pszichotikus állapot variációja (12). A homoszexuálisokat „deviánsnak" és betegnek tartották, ezért nem lehettek pszichoanalitikusok.

Abban az időben Franciaország is követte az IPA szabályait, és a homoszexuálisokat eltiltották a szakmai képzéstől. Ha páciensként jelentek meg, betegnek tekintették és heteroszexuálissá akarták átnevelni őket. Nem csoda hát, hogy az analízisbe

járó homoszexuálisok menekültek az IPA díványairól, kivéve ha „perverz módon" annyira gyűlölték saját homoszexualitásukat, hogy meg akarták szüntetni. Mások, gyakran intellektuális figurák, művészek, olyanokat kerestek, akik nem így gondolkodtak. Sokuk Lacannál kötött ki, aki nem akarta őket heteroszexuálissá változtatni (13).

Lacan egyrészt elfogadta a homoszexuálisok jelentkezését, ha analízisbe akartak járni, és nem próbálta átnevelni őket, vagy megakadályozni, hogy analitikusok legyenek; másrészt amikor 1964-ben megalapította a Párizsi Freudiánus Iskolát (École Freudienne de Paris, EFP), alapelvnek tekintette integrációjukat. Én magam is az EFP tagja voltam, és azt mondhatom, hogy elég toleránsak voltak ebben a tekintetben, még akkor is, ha persze sok pszichoanalitikus gyűlölte a homoszexuálisokat. A „privát" és személyes homofóbia egy dolog, a diszkriminatív szabályok elfogadása egy másik. Emiatt a tolerancia miatt fordult sok homoszexuális, akinek az IPA egyesületeiben nem lett volna jövője, az EFP-hez.

Mindazonáltal Lacan másképpen fogta fel a homoszexualitást, mint Freud. A homoszexualitást nem pusztán az egyik lehetséges szexuális orientációnak tekintette. Kifejezetten transzgresszív alkat volt, és de Sade-olvasata, illetve kapcsolata Georges Bataille-jal nagy hatással volt rá. Lenyűgözte őt a görög homoszexualitás, és ezért hajlamos volt „a perverz" figuráját az intellektualitás megtestesülésének látni; másrészt ő a szerelem, sőt a vágy minden formáját perverznek tekintette. Ahogyan „pszichotizálta" a neurózis klinikai kezelését, hajlamos volt arra is, hogy perverziónak lássa a szerelem minden megnyilvánulását. Ebben a kontextusban kell értenünk, hogy a homoszexualitás mint olyan perverzió, és nem szexuális orientáció. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan helyezte vissza Lacan a homoszexualitást a perverz struktúrák (és nem a szexuális perverziók) kategóriájába, figyelembe kell vennünk ezt a mögöttes premisszát. Nem arról van szó, hogy visszatért volna a szexológia, a pszichiátria és a degenerációs elmélet korábbi kereteihez. Ami azt illeti, az álláspontja nem is esik olyan távol mindattól, amit később Michel Foucault vagy Gilles Deleuze gondolt. A perverzió fontos szerepet játszik mind Foucault, mind Deleuze elméleteiben, mivel meglátásuk szerint radikálisan ellentmond annak a polgári társadalmi rendnek, amit a Freudtól örökölt ödipális család jellemzett.

De van egy alapvető különbség Lacan és Foucault között: Lacan a személyiség univerzális struktúráját alapozta a perverzióra, amelynek a homoszexualitás a legtisztább megtestesülése, míg Foucault inkább a perverz szexualitás konkrét gyakorlatait tanulmányozta, anélkül, hogy bármilyen meghatározott struktúrába vagy kategóriába akarta volna beilleszteni őket (14). Lacan számára a homoszexuális a fennkölt perverzió megtestesülése civilizációnkban, míg Foucault szemében a homoszexuális olyan figura, akinek felforgató vagy invenciózus gyakorlatokkal kell menekülnie a degradáló címke elől, amelyet a normatív diskurzus tapaszt rá. Láthatjuk, hogy Lacan pozíciója radikálisan más, mint az IPA homofób klinikusaié. A perverzióval köti össze a homoszexualitást (férfiak és nők esetében egyaránt), de elutasítja a diszkriminációt.

Az ő gondolatrendszerében a homoszexualitás perverzióként való felfogása nem vezet sem intoleranciához, sem szegregációhoz. Igaz, nem ítélte el a homofóbokat sem. Néha nehéz megérteni, hogyan tolerálhatta a leginkább „deviánsnak",

bántónak vagy ártalmasnak tartott viselkedéseket. Ez kétségtelenül a saját magában hordozott erőszak eredménye volt. Elképesztően transzgresszív tanár volt, érzékeny az őrület, a miszticizmus és a *jouissance* legszélsőségesebb megnyilvánulásai iránt is, ugyanakkor nem voltak illúziói az ember romlottságáról. Mivel a homoszexualitást perverziónak tartotta, nem gondolta, hogy a homoszexuálisok „gyógyíthatók". Megkülönböztette a női homoszexualitást, amelyet a hisztéria és a szexuális versengés mellett helyezett el, a férfi homoszexualitástól, amelyben a társadalmi kötelékek alapjait látta. A *Les Formations de l'inconscient* című szemináriumán azt mondja, hogy ha valaki szereti, hogy homoszexuális, az azért van, mert számára az apa helyett az anya határozza meg a törvényt, vagy inkább „ő határozza meg az apa törvényét". Lacan ezen a ponton a megfordított Ödipusz-komplexus freudi témájához tér vissza (15), de nézeteit saját topográfiájának kontextusában helyezi el (imaginárius, szimbolikus, valós) (16).

Pommier: Röviden: Lacan a perverziót voltaképpen a szexualitás egyfajta prototípusának tartotta. De Ön szerint a Platón *Lakomá*járól szóló kommentárja, melyben a beszélgetés résztvevőit „vén buzeránsok gyülekezetének" nevezi, nem tekinthető homofóbnak.

Roudinesco: Sokan írtak már a szemináriumnak erről a részletéről (17). Hadd mondjam el, hogy Lacan már 1953-ban a szerelem prototípusának tartotta a homoszexuális szerelmet. És mivel nézete szerint a homoszexuális szerelem perverzió, a szerelemben magában is szükségszerűen van egyfajta perverz tendencia. Mindezt ebben a felejthetetlen maximában fejezte ki: „A szerelem arról szól, hogy valaki ad valamit, amit nem is birtokol, valakinek, aki nem is akarja." A „perverz vágy", amely Lacan szerint a homoszexualitást jellemzi (bár nem korlátozódik csupán erre), a „másikra irányuló vágy kimeríthetetlen kisajátításán" alapul (18). Annak bemutatásához, hogy a perverz vágy éppúgy jellemző a homoszexualitásra, mint a heteroszexualitásra, Lacan Proustra hivatkozik: „Vegyük például Proust elképesztő elemzését a homoszexualitásról Albertine mítoszában. Lényegtelen, hogy a karakter nőnemű – a kapcsolat struktúrája nyilvánvalóan homoszexuális" (19).

Ebben a kontextusban kell értelmeznünk Lacannak a *Lakomá*ról szóló kommentárját. A görög homoszexualitás szerepét a középkori társadalom udvari szerelmével hasonlítja össze. Valószínű, hogy mindkettőnek szublimáló funkciója volt: lehetővé tették egy mester, úr ideáljának fenntartását egy a neurózis folytonos fenyegetettsége alatt álló társadalomban. Az udvari szerelem ugyanott helyezte el a nőt, mint a görögök homoszexuális szerelme a mestert. Így a szerelem mindkét formájában jelenlévő perverz vágy, amelyben a szublimáció és a fizikai szexualitás összeér, úgy tűnik fel, mint ami nagyban elősegíti a művészetet, az alkotást és a társadalmi kapcsolatteremtés új formáit. Lacan sajnálta, hogy ez a fajta szerelem már nem létezik az 1950-es évek homoszexualitásában, egy olyan a korban, amelyben „az oktatás imbecillisekké teszi a pattanásos kamaszokat".

Lacant többen is homofóbnak nevezték a megjegyzései miatt, köztük Michel Tort és Didier Eribon (20). Ők a fennmaradt szövegekre támaszkodnak, és nagy

érdemük, hogy valódi vitát generálnak. Tort igyekszik „megmenteni" Freudot a homofóbia vádjától, csak hogy jobban nekimehessen Lacannak, míg Eribon az egész pszichoanalitikus elméletet leszólja, mondván, hogy Freud nézeteit a „pszichés" tudattalanról és Lacan „szimbolikus" tudattalanját egy „társadalmilag konstruált" tudattalannal kellene helyettesíteni, Pierre Bourdieu és amerikai gender-kutatók nézeteire támaszkodva. Eribon a barátom, és a pszichoanalízist illető kritikáját számos ponton osztom, de korántsem mindenben.

Nem hiszem, hogy Lacant néhány bántó kifejezése miatt homofóbnak kellene tartanunk. Ő mindenkit sértegetett. Szemináriumain folyamatosan sértegette az opponenseit, átkozta a saját nagyapját, és akit nem szeretett, azt imbecillisnek nevezte. Magánlevelezésében ez még rosszabb. Még ha éppen bókolt valakinek, az is gyakran sértő volt. Melanie Kleint is dicséri éppen, amikor „zseniális hentesnek" nevezi, holott Klein egyáltalán nem volt hentes. De ezer példát tudnék mondani. Eribon jól tette volna, ha Lacan inzultáló megnyilvánulásait is ugyanolyan éleslátással elemzi, mint korábbi könyvében a homoszexuálisok homofóbiáját (21).

[…]

Lacan a homoszexualitásról Prousthoz hasonlóan gondolkodott, aki a homoszexuálisokat egyszerre fenségesnek és elátkozottnak tartotta – a civilizáció nagy perverzeinek. Tudom, hogy a normalizáció egyes szószólói azt mondják, hogy Proust is homofób volt, öngyűlölő. Mások régi irodalmi műveket olvasnak újra, hogy a homofóbia nyomaira bukkanjanak. És persze meg is találják őket: Shakespeare, Balzac, Genet és más nagyszerű írók műveiben. Gyakran a zsidó- és nőellenességgel együtt. És akkor? Minden szövegelemzés, ami megérdemli ezt a nevet, el kell hogy kerülje az efféle redukcionizmust. Eribon és Michel Tort ebben az esetben egy reduktív, megbélyegző pozícióba helyezi magát, ami időnként hasonlít az általuk kritizált homofób diskurzusra. Egyszerűen nem fairek és objektívek Lacan szövegeivel szemben.

Nem említik például, hogy Lacan gyakorlatában és a pszichoanalitikus intézményekkel való interakcióiban nagyon is konkrétan felszabadító, progresszív gondolkodású ember volt. Ismétlem, ő volt az első, aki megengedte, hogy homoszexuálisok is analitikusok lehessenek. Ami a homoszexualitásról vallott nézeteit illeti, nem érdemel ennyi szemrehányást. Azt természetesen nem fogadta el, hiszen nem is látta, hogy a homoszexuálisok „normálisak" akarnak lenni, olyannyira, hogy a leginkább polgári modelleket imitálják – a családi kapcsolatok legneurotikusabb struktúráit. De az nagy érdeme, hogy tiszteletben tartotta a homoszexuális elátkozott-fenséges figurájának szerepét a nyugati társadalomban. Lacan szomorúan látná, hogy a homoszexuálisok ma már nem akarják ezt a szerepet, és ehelyett azt választják, hogy imitálják azokat, akik időtlen idők óta mindig is üldözték és üldözik őket. De a jelenlegi helyzetben egészen biztosan nem lenne homofób. Azt hiszem, inkább csak meglepné, ahogyan mindannyiunkat meglep, hogy a mai homoszexuálisok mennyire vágynak a normalizációra.

Pommier: És mit gondol a perverzió katolikus gyűlöletéről, amelyről Michel Tort ír Lacan kapcsán?

Roudinesco: Tort érvelése, amelyet Eribon is átvesz, nem korlátozódik a homofóbia vádjára. Meg akarja világítani ennek elméleti és antropológiai alapjait is. A két szerző Lacan családfogalmát, amelyet a *Family Complexes*-ben fejt ki (22), egyfajta fanatikus teológiának tételezi, és a fundamentalista katolicizmussal azonosítja, amely alapvető jogokat tagad meg a homoszexuálisoktól: a regisztrált élettársi kapcsolatot (Pacte Civile de Solidarité – PACS), az örökbefogadást, stb. De ami még rosszabb, Michel Tort szerint Lacan abban is bűnös, hogy szimpatizált a Vichy-kormánnyal,[2] még annak megalakulása előtt: szerinte a család neurózisáról és a patriarchális társadalom hanyatlásáról szóló tézise pusztán „a társadalmi tünetek kóroktanát fejti ki az 1930-as években, amelyek ideológiai jelentőségüket a Vichy-korszakban nyerték el, a Marsall [Pétain],[3] majd a Tábornok [De Gaulle][4] figurájában" (Tort, 1999, 2000).

Abszurd összehasonlítása tehát ugyanabban a „nemzet atyja" kategóriában helyezi el ezt a két radikálisan különböző alakot (Pétaint és de Gaulle-t, az árulót és a hőst). Ez meghökkentő, semmi köze a valósághoz.

A Lacanról szóló könyvemben megjegyeztem, hogy ő volt az első, a bécsi történészeket, Carl Schorskét és Jacques Le Ridert is megelőzve, aki felismerte, hogy a pszichoanalízis a nyugati patriarchális család hanyatlásából született. Ennek a hanyatlásnak a fényében, amelyet Bécsben a Habsburg Monarchia bukása szimbolizált, Freud egy újfajta szubjektivitást mutatott fel: a 20. századi embert Ödipuszhoz és Hamlethez, a lelkiismeret drámájának magányos hőseihez hasonlította, akik arra ítéltettek, hogy állandóan újrajátsszanak egy eredeti gyilkosságot, hogy felfejthessék genealógiai leszármazásukat.

Ha a pszichoanalízis középponti szerepet tulajdonít az apának, az nem azért van, hogy egy kegyetlen törzsfőnök karikírozott pozícióját követelje neki, ahogyan később a fasiszta rezsimek tették, hanem hogy szimbolikusan hangsúlyozza a szétesett és állandóan önmagát kereső apaság fontosságát.

Freud szerint az apa figuráját meggyengítette a nők emancipációja, és Lacan is erre a hagyományra támaszkodik. 1953-ban, úgynevezett Apa Neve elméletével Lacan a család konstellációjának középpontjában helyezte el az apaság szimbolikus pozícióját. De nem volt fundamentalista, nem ragaszkodott egy hamis patriarchátushoz, és nem csinált az apa szimbolikus funkciójából „esszenciát". Felvilágosult gondolkodónak tekintette magát, aki eltávolodott katolikus kultúrájától, de képes volt azt integrálni a munkájába – ahogyan Freud tette a zsidóságával. Éppen ezért vette át később Lévi-Strauss felfogását a szimbolikus funkcióról (az apáéról, az apaságéról), nyilvánvalóan kifejezve, hogy nem nominalista vagy esszencialista értelemben szándékozta használni.

Igaz, Lacan gyakran utal a keresztény teológiára. De aki a római katolikus egyház szigorú, ortodox képviselőjeként állítja be, az elfelejti, hogy ateista volt, nietzscheánus, Spinoza követője, hegeliánus, később strukturalista, és hogy fiatalko-

[2] A németek által megszállt Franciaország kollaboráns kormánya, amely Vichy-ben székelt.

[3] Franciaország államfője a német megszállás alatt.

[4] A francia ellenállás egyik vezetője, 1962-ben köztársasági elnökké választották.

rában az „Antikrisztusnak" nevezte magát. Barokk és hivalkodó „katolicizmusa" közelebb áll Salvador Dalíéhoz vagy Luis Buñueléhez, mint az atyák tételeihez. És még ha az Apa Neve elméletét a teológiától kölcsönözte is, tézisei Durkheim, Marcel Mauss és Lévi-Strauss modern antropológiai kategóriáira is épülnek. Michel Tort (2000, 213.) állításával szemben Lacan nem keveri össze az incesztus tabujának antropológiai törvényét a „paternalista" családi struktúrával.

Ugyanígy nincs alapvető ellentmondás a Freud által kidolgozott (és utódai által követett) ödipális modell és a homoszexuálisok felszabadító mozgalma között sem, amelyet a 19. század végén, a patriarchátus hanyatlása idején indítottak. Ha igaz is, hogy a nyugati társadalmakban az apa fokozatosan elveszítette hagyományos autoriter funkcióit, a család attól még egyáltalán nem kevésbé elpusztíthatatlan ma, mint 1938-ban volt. Legyen bár „természetes", „átalakított", „egyszülős" vagy meleg szülők alkotta, a család mindenképpen a Freud által újrafelfedezett ödipuszi tragédiára épül. Feltéve, hogy nem fordítja a tragédiát egyszerű „komplexusba". A család olvasztótégelye éppen úgy szolgálja vagy szolgálhatja a szimbolikus és társadalmi normalitás megerősítését, mint a legerősebb kriminális impulzusokat, a transzgressziók kialakulását, vagy mindenféle tudatos és tudattalan patológia kialakulását, amelyek az emberi szubjektivitás megkonstruálásához kötődnek.

Nem értem, hogy a családnak erre a fogalmára épülő lacani elmélet hogyan hasonlíthatna egy olyan homofób nézetre, mint Tony Anatrelláé (1999), aki pap és pszichoanalitikus, Lustiger bíboros, egykori párizsi érsek tanácsadója, és nemrég inkvizíciós keresztes hadjáratot indított a homoszexuálisok ellen, mert „egy infantilis szexualitás híveinek" tartja őket.

[…]

Pommier: A pszichoanalízis és a homoszexualitás mai viszonyáról egy háromrészes kérdést tennék fel. Mi az oka annak, hogy a homoszexualitás ennyi vitát generál a pszichoanalitikus intézményekben? Miként lehet, hogy a homoszexualitás még ma is szorongás tárgya, és a diszkrimináció még mindig előfordul az analitikus közösségben, mintha semmi nem változott volna az elmúlt nyolcvan évben? Mitől olyan nagyhatású az IPA akkori döntése, hogy még ma is alkalmazzák? Mondhatjuk-e, hogy a homofóbia jelen van a pszichoanalitikus iskolákban?

Roudinesco: Ezekre a kérdésekre az az egyszerű válaszom, hogy a pszichoanalitikus intézmények és tagjaik éppen úgy viselkednek, mint „bárki más". A homoszexuálisoknak az a vágya, hogy olyan normák szerint tekintsenek rájuk, amelyeket hagyományosan a családokra alkalmaztak, mindenhol a homofóbia egy új formájához vezetett: a „tagadáshoz". A probléma az, hogy a homofób pszichoanalitikusok azt mondják, hogy a pszichoanalízis nevében beszélnek, vagy Freud nevében, Lacan nevében, miközben csak a saját magánvéleményüket fejezik ki. Alaposan reflektálnunk kell a pszichoanalízis jövőjére és képességére, hogy figyelembe vegye a család átalakulását a nyugati társadalmakban.

Pommier: Miután meghallgattam különböző pszichoanalitikus iskolák számos tagját, akiket egy cikk megírására is felkértem a *Cliniques Méditerranéennes* „Homo-

szexualitások ma" című számába, azt kellett látnom, hogy a legtöbb iskolában nincs elfogadott álláspont a homoszexualitás kérdéséről. Hajlamosak azt mondani, hogy a homoszexuálisok személyisége nagyon különböző. Egyes analitikusok inkább nem is beszélnek a melegség vagy a genitális homoszexualitás témájáról, ehelyett pszichés homoszexualitásról beszélnek. Thierry Bokanowski például olyan fogalmakat használ, mint az „elsődleges homoszexualitás", illetve a „strukturáló" vagy „inverz" Ödipusz-komplexus. Más pszichoanalitikusok álláspontja még strukturáltabb: például Charles Melmané az *Encyclopédie Universalis*ban (23): ő külön foglalkozik a férfi és a női homoszexualitással. A *Cliniques Méditerranéennes*-ben megjelent szövegében Melman azt írja, hogy véleménye szerint ma, ha a férfi homoszexualitás perverzió is, a női homoszexualitás nem tekinthető annak, sőt nem is létezik. Szerinte inkább valamiféle „különleges, kiművelt hisztéria". Mit gondol erről?

Roudinesco: Ez az „elméletieskedés" számomra megint csak az álcázott homofóbia megjelenésének tűnik. Miért ne nevezzük nevükön a dolgokat? Nagyon jól tudjuk, hogy létezik „pszichés" homoszexualitás, vagy hogy a heteroszexuálisokban van látens homoszexualitás. Feltételezhetjük azt is, ahogyan Lacan tette, hogy a női homoszexualitás „hisztérikusabb", mint a férfi. Vagy talán hogy… Nem tudunk róla semmit! És Lacan Melmannal ellentétben soha nem mondta, hogy a női homoszexualitás nem létezik.

Az ilyen természetű klinikai kérdéseken túl a pszichoanalitikus közösség ma valójában nem a homoszexualitás vagy a homoszexualitások definíciójával van elfoglalva, hanem a „valós-ságával" (a lacani értelemben) és a társadalmi realitásával. Ami zavarja és időnként paranoiddá, erőszakossá és támadóvá teszi őket, az az, hogy gyakorló homoszexuálisok, vagyis azonos nemű párok, akik szexuális kapcsolatban élnek, úgy akarnak viselkedni, mint a közönséges neurotikusok: gyerekeket nevelni, családként élni, az ezzel kapcsolatos jogokat élvezni stb. Ezt a homofób pszichoanalitikusok nem tudják elfogadni. Leginkább attól félnek, hogy a freudi ősjelenet helyét egy a férfi és nő közötti koitusztól eltérő szexuális aktus veszi át. Hogy a nemek közötti anatómiai különbségeken alapuló ősjelenet egyszerűen eltűnik, és valami más valós és „rettenetes" idegen lép a helyébe. Mintha valóban meglenne a kockázata, hogy ez az anatómiai különbség kitörölhető, vagy eltűnik a nemek vélt „homogenizációja" miatt! Igen élénk a fantáziájuk! A szexuális különbség nem szűnik meg, és nem kell félni attól sem, hogy más különbségek elfedik.

De szerencsére nem minden pszichoanalitikus homofób, és sokan oda tudnak figyelni arra, amit az új homoszexuálisok mondanak: az a csoport, amely nem perverz vágyával, hanem a „normalitásra" irányuló vágyával forgatja fel a freudiánus közösséget. Engem megdöbbent, hogy az analitikus közösség toleránsabb a pszichotikus analitikusokkal vagy a perverz heteroszexuálisokkal, mint a „közönséges" („neurotikus"), a patológia jeleit egyáltalán nem mutató homoszexuális analitikusokkal szemben. A freudiánus közösségben él a vágy, hogy fenntartsák azt az ideát, amely szerint a homoszexualitás önmagában a perverzió esszenciája.

Valamikor természetesen el kell fogadniuk az új realitást, egyszerűen mert ez a valóság, és mert hamarosan új törvények születnek, amelyek legalizálják a homo-

szexuálisok normalizáció iránti vágyát. Ezzel a valósággal számolnunk kell, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, és nem kell attól félnünk, hogy gyökeresen át kell alakítanunk pszichoanalitikus kategóriáinkat. Szükség van arra is, hogy a homoszexuálisok védelmet élvezzenek a hátrányos megkülönböztetés minden formájától. Ha a pszichoanalízis freudiánus akar maradni, akkor meg kell valósítania azt a civilizációs és emancipációs feladatot, amely kezdetben jellemezte.

E tekintetben a homoszexualitás lacani felfogása ma már nem alkalmas a homoszexuálisok analízisére, mert az a fajta homoszexuális, akiről ő beszélt, a fenséges és elátkozott perverz eltűnőben van. A mai homoszexuálisokat nem lehet univerzálisan perverznek tekinteni. Ugyanígy a neurotikus homoszexualitás ma már önmagában nem perverzió, sem szexuális, sem strukturális értelemben. Másrészt az a zseniális gondolat, hogy a szerelemnek általánosságban alkotóeleme a perverzió, sőt a struktúrája perverz, egy „szublimált homoszexuális" struktúra, ami közös a homo- és a heteroszexuális viszonyokban, bizonyára megmarad a lacani elméletből. És ha Lacan elmélete arról, hogy szükségszerűen létezik egy valóság, amelyet nem lehet a normára redukálni, korrekt, jó okunk van feltételezni, hogy az elátkozott és fenséges perverz figurája, ha új formákban is, továbbra is fennmarad a társadalmunkban.

Figyelnünk kell rá, hogy ne növekedjen a homofób erőszak a pszichoanalitikusok körében. Ami Lacan munkáit illeti, még végig sem értünk az életműve tanulmányozásán. Az embernek tudnia kell szelektálni, és nem leragadni a mester egy-egy csípős megjegyzésénél. Öröksége néhány tanítványa (szerencsére a kisebbség) számára egyrészt a sértegetésre való hajlandóság, másrészt az Apa Neve elmélet és a szimbolikus funkció dogmatikus olvasata, ami valóban megérdemli Tort és Eribon kritikáját. Lacan Freudnál erősebben bátorította és kedvelte munkáinak regresszív olvasatát.

Charles Melman és Jean-Pierre Winter viszont, akik igazi médiahadjáratot indítottak a homoszexuálisok ellen a lacanizmus és a pszichoanalízis nevében, arra használják a szimbolikus apaság lacani felfogását, hogy helyreállítsák az autoriter apa elveszett figuráját, amelyet nézetük szerint fenyeget az új homoszexuális rend.

Ez az attitűd csak újrateremti a „haladástól" való konzervatív és rosszindulatú félelmet, ami a 19. század végén ugyanígy átjárta a bécsi társadalmat. Otto Weininger és Johann Bachofen munkáiban is láthatók a nyomai – de Freud írásaiban soha. Mivel erősen konzervatívak és nihilisták voltak, ezek a szerzők attól féltek, hogy a nők emancipációját a társadalom általános feminizációja követi. A homofób lacaniánusok, IPA-beli kollégáikkal együtt, még ma is ugyanettől tartanak. Megdermeszti őket a gondolat, hogy valamiféle apokalipszis jön, és elpusztítja, „homoszexualizálja" és „homogenizálja" a társadalmat.

Félelmükben sértegetnek. Amihez kötődnek, az inkább egyfajta „mozaikos" autoriter patriarchátus, mint keresztény paternalizmus. Winter például egy karikírozott judaikus rendet idéz meg, hogy stigmatizálja a gyereket örökbefogadó homoszexuális nőket. Szerinte ezek a nők egy „anyai kereszténység" képviselői, mivel Szűz Máriához hasonlóan heteroszexuális nemi kapcsolat nélkül hoznak gyereket a világra (24). „Keresztények", így. Itt a keresztény-ellenes sértés olyan,

mint a zsidóellenes sértés: feltételezi, hogy a „zsidó" apai funkció újra érvényesíteni tudná a pszichoanalitikusok „apai törvényét" a keresztény paternalizmus hanyatlásának idején. Ugyanebben a kontextusban Winter (2000) azzal vádolta a homoszexuális párokat, hogy „szimbolikusan módosított gyerekeket" csinálnak.

Charles Melman pedig nekitámadt Martine Grossnak, azzal vádolva a homoszexuális szülőket, hogy egyfajta primér nárcisztikus gyakorlatot űznek, amely a lehetőségét is kizárja a másokkal való valós kapcsolatnak. Szerinte az azonos nemű párok számára a gyerekek csak „plüssállatkák, akiket arra szántak, hogy kielégítsék szüleik nárcizmusát". Ami Melman család-meghatározását illeti, az elég érdekes: „Én azt tekintem normális családnak, amelyik lehetővé teszi, hogy a gyermek igazi problémákkal nézzen szembe." Ha felidézzük, amit Lacan 1938-ban mondott, hogy a látszólag legnormálisabb családokban a legrosszabb dolgok és a legnagyobb anomáliák fordulnak elő, láthatjuk, mi választja el a tanárt homofób követőitől. Szerintem ezek az emberek meggyalázzák a lacanizmust és a pszichoanalízist.

A *Histoire…* (1986) könyvem megjelenése után Melman azt írta rólam, hogy „Lacan lábnyomait szaglászom", várva, hogy „hozzám dörzsölje a farkát", később pedig hogy én vagyok a „pszichopride" szervezője, mert 2003 júniusában védelmembe vettem a homoszexuális párokat (25).

De a legrosszabb Pierre Legendre. Mivel fontos és elismert gondolkodó, neki a többieknél is nagyobb a felelőssége. Akárcsak a többieket, őt is a Nyugat hanyatlása rémíti meg, a „deszimbolizáció", és azt mondja, hogy a homoszexuálisok vágya a normalizációra végtelen hedonizmusukat tükrözi, és azt, hogy minden tabut elvetnek.

De miért éppen a homoszexuálisok volnának felelősek ezért a minden úgynevezett „posztmodern" társadalomra jellemző, és helyenként okkal kritizálható hedonizmusért? És miért tekintsük ezt a hedonizmust a nácizmus örökségének, amikor ez a filozófiai gondolkodás az ókori görögök óta létezik? Ezen a ponton Pierre Legendre logikája követhetetlenné válik, és félelme üldözési mániába fordul: „Gondoljunk a homoszexuálisok kezdeményezéseire", mondja. „A bejegyzett élettársi kapcsolat epizód bizonyítja, hogy az Állam többé már nem garantálja a rációt. Freud megmutatta, hogy a homoszexuális vágy mindenütt jelenvalósága a pszichés biszexualitás eredménye [...]. A családi státusz garantálása a homoszexuálisok számára azt jelenti, hogy a demokrácia alapelveit a fantázia működtetésére használjuk. Ez pusztító, mivel a genealogikus alapelveken nyugvó törvény teret ad egy olyan hedonisztikus logikának, amely a nácizmus örököse." (Legendre, 2001).

Nem is értem, hogy a homoszexuálisok vágya a normalizációra hogyan veszélyeztethetné a demokratikus alapelveket. Az nyilvánvaló, hogy ezek a nemek közötti különbségre, s így a heteroszexuális házasságra épülnek. De éppen mert a homoszexualitás ma ezt tekinti modellnek, nem veszélyezteti a demokráciát. Ellenkezőleg, még több demokráciát akar. Ami eddig a demokrácia ellenében hatott, az éppen az archaikus férfiuralom egy-egy barbár és autoriter formája. Ezen a ponton összeérnek Freud feltételezései az őshordáról és Lacan elemzései a családról. Jelenleg az egyetlen apokalipszis, amely fenyegetni látszik a nyugati társadalmakat

(és az iszlámot is) a terrorizmust támogató radikális iszlám fundamentalizmus. Az iszlám világból érkező fenyegetések szélsőséges, szakállas és barbár poligamistáktól erednek, akik béklyóba kötik a nőket és szidják a homoszexuálisokat, mert őket tekintik felelősnek, hogy meggyengítik Isten, az atya maszkulin értékeit.

És végül a homoszexualitás nem hasonlítható az SA vagy SS katonák szadista vagy „hedonista" gyakorlataihoz. Ők a homoszexuálisokat „alsóbbrendű és degenerált fajnak" tartották, és koncentrációs táborokban semmisítették meg őket; a zsidókhoz és a cigányokhoz hasonlóan őket is romlottnak tartották. Ma is megölik őket Szaúd-Arábiában és kínozzák Egyiptomban, és a pszichoanalitikusok közössége egyáltalán nem tiltakozik ez ellen.

Pommier: Még egy dolgot kérdeznék a homoszexuális analitikusokról. Egy 1999-ben készült interjú végén (26) Ön azt mondta, hogy a homoszexuális analitikusoknak nem kellene felfedniük a szexualitásukat, hiszen a szabályok azt követelik meg, hogy a páciensek ne tudjanak analitikusuk magánéletéről. Mit gondol erről most, és mit gondol a homoszexuális pszichoanalitikusok csoportjának létrehozásáról?

Roudinesco: Ami a kezelést illeti, szerintem a szabályoknak univerzálisaknak kell lenniük. Jól tudjuk, hogy az áttételben lévő páciensek gyorsan megtudják, milyen az analitikusuk szexuális orientációja. De be kell tartanunk az olyan szabályokat, mint hogy az analitikusok ne osszák meg a pácienseikkel a „magánéletüket". A homoszexuális analitikusoknak el kell kerülniük a „gettósodást" is: fontos, hogy homoszexuális és heteroszexuális pácienseket is kezeljenek. Ha egy páciens azt mondja az analitikusának, hogy tudja vagy feltételezi, hogy homoszexuális, és ez valóban így van, szerintem az analitikusnak nem szabad letagadnia. Ugyanakkor az analitikusoknak nem kell részletezniük szexuális választásaikat. Ha valaki nem válaszol az ilyenfajta kérdésre, az is de facto válasz lehet.

Sok kérdést kell feltennünk a jövőben, miközben társadalmunkban átalakulóban van a homoszexualitás. Például hogyan kezeljen egy analitikus egy a korai homoszexualitás jeleit mutató gyermeket? Vajon kell-e másféle szexuális választás felé irányítania? Szerintem igen, ha például arról van szó, hogy a pubertás előtt álló gyermek fetisizálja az anyját. De hogyan lesz erre képes az analitikus egy olyan világban, amelyben a homoszexualitást mindennapinak tekintik, és nem patologikusnak? Hogyan vonjuk meg a határokat a normális és a patologikus között?

2001. november, Párizs

Sándor Bea fordítása

Jegyzetek

1. Federn et al. (1976)
2. S. Freud (1905 és 1910)
3. Lásd még: S. Ferenczi (1905 és 1970)
4. S. Freud (1920)
5. S. Freud (1921)
6. S. Freud (1960)
7. Szójáték: a *fille au père* [apa lánya] kifejezés második tagja (*au père*) úgy hangzik, mint az *au pair* (gyermekfelügyelő) kifejezés 8. Lásd Derrida et al. (2001)
9. Diatkine (1999, 1306.)
10. Botella (1999, 1317.)
11. Manzano (2001)
12. Ld. Hinshelwood (1991)
13. Ld. Roudinesco (1993)
14. Foucault (1984, 1999 és 2001.)
15. Freud szerint az Ödipusz-komplexus az a tudattalan reprezentáció, amelyen keresztül a gyermek kifejezi szexuális vagy szerelmi vágyát a vele nem azonos nemű, illetve ellenséges érzületét a vele azonos nemű szülő iránt. Ez a reprezentáció megfordulhat, és ilyenkor a gyermek a vele azonos nemű szülő iránt érez nemi vágyat illetve szerelmet, míg a vele nem azonos nemű szülő iránt gyűlöletet. Freud szerint a homoszexualitás gyakran az inverz, megfordított Ödipusz-komplexusból ered, de az ilyen komplexus nem feltétlenül vezet homoszexualitáshoz.
16. Lacan (1998, 207-212.)
17. Lacan (2001, 163.).
18. Lacan (1975, 247.)
19. Ibid.
20. Tort (1999); Tort (2000); Eribon (2001). Eribontól ld. a Lacan „homofóbiájáról" szóló fejezeteket, valamint a „Pour en finir avec Jacques Lacan" című részt.
21. Eribon (1999)
22. Lacan 1938, első megjelenése: *L'Encyclopédie française.*
23. „*Homosexualité*": egy 1976-ban írt és azóta változatlanul megjelent cikk.
24. Ez a vád a jelenlétemben hangzott el 2000. február 2-án a *France culture (La suite dans les idées)* adásában, amelyben részt vett Geneviève Delaisi és Martine Gross is, a leszbikus és meleg szülők szervezetének (Association of Gay and Lesbian Parents – APGL) elnöke.
25. Melman ezt Martine Gross jelenlétében mondta a Planète 2001. júniusi műsorában, valamint az RTL műsorában 2001. június 21-én. A rám vonatkozó kommentárokat ld. Melman (1986, 64.); és Melman 2000, 9.). A homoszexuális szülőkről ld. Nadaud (2002).
26. Roudinesco (1999)

Irodalom

Anatrella, T. (1999): A propos d'une folie. *Le Monde*, 1999. június 26.

Botella, C. (1999): L'homosexualité(s): Vicissitudes du narcissisme. *Revue française de psychanalyse*, 63:4.

Derrida, J. – Roudinesco, E. (2001): *De quoi demain… Dialogue*. Fayard, Paris.

Diatkine, G. (1999): Identification d'un patient. *Revue française de psychanalyse*, 63:4.

Eribon, D. (1999): *Réflexions sur la question gay*. Fayard, Paris.
— (2001): *Une morale du minoritaire. Variations sur un thìme de Jean Genet*. Fayard, Paris.
Federn, E. – Nunberg, H. (1976), szerk.: *Les Premiers psychanalystes. Minutes de la Société psychanalytique de Vienne*, vol. 1, 1906-1908. Gallimard, Paris.
Foucault, M. ([1984] 2001): *A szexualitás története III. Törődés önmagunkkal*. Osiris, Budapest, 2001.
— (1999): *Les Anormaux*. Gallimard / Le Seuil, Paris.
— (2001): *L'Herméneutique du sujet*. Gallimard / Le Seuil, Paris.
Ferenczi, S. ([1905] 1999): Szexuális átmeneti fokozatokról. In: *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897—1908*. Osiris, Budapest, 255-263.
— ([1914] 1919): A férfiak homoszexualitása. In: *Ideges tünetek keletkezése és eltűnése és egyéb értekezések a pszichoanalízis köréből*. Dick Manó, Budapest, 26-39.
Freud, S. ([1905] 1995): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi, Budapest, 31-131.
— ([1910] 2001): Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke. In: *Művészeti írások*. Filum, Budapest, 115-199.
— ([1920] 1998): A női homoszexualitás egy esetének pszichogenéziséről. In: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II*. Filum, Budapest, 219-249.
— ([1921] 1995): Tömegpszichológia és én-analízis. In: *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások*. Cserépfalvi, Budapest, 185-248.
— (1960): *Letters of Sigmund Freud 1873-1939*. Basic Books, New York.
Hinshelwood, R.D. (1991): *A Dictionary of Kleinian Thought*. Free Assn Books, London.
Lacan, J. (1938): Les complexes familiaux. *Autres écrits*. Le Seuil, Paris, 2001.
— (1966): Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse. *Écrits*. Le Seuil, Paris.
— (1975): *Le Séminaire, livre I, 1953-1954. Les écrits techniques de Freud*. Le Seuil, Paris.
— (1998): *Le Séminaire, livre V, 1957-1958. Les Formations de l'inconscient*. Le Seuil, Paris.
— (2001): *Le Séminaire, livre VIII. 1960-1961, Le Transfert*. Le Seuil, Paris.
Legendre, P. (2001): Interjú Antoine Spire-rel. *Le Monde*, 2001. október 23.
Manzano, J. (2001): *Le Temps*. 2001. május 2.
Melman, C. (1986): Hyacinthe Hirsch. *Le Discours psychanalytique*, 57-59.
— (2000): Lacan a-t-il fait acte? *La Célibataire*, Ősz-Tél.
Nadaud, S. (2002): *L'homoparentalité: une nouvelle chance pour la famille?* Fayard, Paris.
Nicolaïdis, N. (2001): L'homosexualité et la question de la différence. *Médicine et hygiéne*, 2339, 21 March.
Pichon, E. (1980): La famille devant Monsieur Lacan. *Cahiers Confrontation*, 3.
Plon, M. – Roudinesco, E. (1997): *Dictionnaire de la psychanalyse*. Fayard, Paris.
Roudinesco, E. (1986): *Histoire de la psychanalyse en France, vol. 2*. Fayard, Paris.
— (1986b): *Histoire de la psychanalyse en France, vol. 1*. Fayard, Paris.
— (1993): *Jacques Lacan. Esquisse d'une vie, histoire d'un systeme de pensée*. Fayard, Paris.
— (1999): Vision progressive de l'homosexualité. Interjú Eric Lamiennel. *Ex aequo*, április 27.
— (2000): State of Psychoanalysis Worldwide. *Journal of European Psychoanalysis*, 10-11:3-11.
Roughton, R. (1999): Psychanalyste et homosexuel? *Revue française de psychanalyse*, 63:4.
Tort, M. (1999): Homophobies psychanalytiques. *Le Monde*, október 15.
— (2000): Quelques conséquences de la différence „psychanalytique" des sexes. *Les Temps modernes*, 609. június-július-augusztus.
Winter, J-P. (2000): Gare aux enfants symboliquement modifiés. *Le Monde des débats*, 2000. március.
Young-Bruehl, E. (1988): *Anna Freud*. W.W. Norton & Co., New York.

Pszichoterapeuták a homoszexualitásról

Válaszok egy körkérdésre

Ankétunkban gyakorló pszichoanalitikusokat, terapeutákat kérdeztünk meg arról, milyen tapasztalataik és elgondolásaik vannak a meleg/leszbikus páciensekkel folytatott terápiákat illetően. A körkérdésre összesen öt válasz érkezett, ezeket az alábbiakban közöljük.

A kérdések:

1. Terapeutaként találkozott-e már meleg vagy leszbikus pácienssel?
2. Ha igen, akkor mennyire találja jellemzőnek, hogy a meleg/leszbikus páciensek elsődlegesen hozott problémája a homoszexualitás? Mennyire jellemző, hogy a meleg/leszbikus páciens egyéb problémával fordul szakemberhez?
3. Mit tapasztal, mi okoz a melegséggel kapcsolatban problémát a pácienseknek, milyenfajta konfliktusokat hoz magával, és ennek nyomán milyen terápiás célokat fogalmaznak meg?
4. Léteznek-e Ön szerint ma érvényes elméletek a homoszexualitás „kialakulásáról"? Milyen tényezők befolyásolják, hogy a terápia során megjelenik-e a homoszexualitás okainak, előzményeinek feltárása? Milyen módon segíti ez a terápiás folyamatot? Mit gondol mikor szükségszerű és mikor kontraindikált az ilyen jellegű feltárás? Vannak-e konkrét tapasztalatai ezzel kapcsolatban?
5. Hogyan befolyásolja (ha befolyásolja) a terápia folyamatát, dinamikáját a páciens szexuális orientációja? Megjelennek-e sajátos áttételi, viszontáttételi reakciók, ellenállások? Milyen speciális odafigyelést igényelhet ez a terápiás munkában?
6. Hogy látja, az utóbbi évek (évtizedek) társadalmi változásai, a téma közbeszéddé válása mennyire alakította át az ezzel kapcsolatos, terápiában „felkínált" problémákat, a terápia menetét és a terapeuták/analitikusok szemléletét?
7. Viszonylag sok szó esik mostanában az azonos nemű párok gyermekvállalásáról, ennek társadalmi, pszichológiai és egyéb vetületeiről. Pszichoanalitikus nézőpontból mit gondol erről a jelenségről? Akár az analitikus elmélet szintjén (hogy alakul ilyenkor az Ödipusz-dinamika, az azonosulások, mit befolyásolhatnak a szülők nem nemi alapú különbözőségei, stb.), akár a gyakorlati, mindennapi helyzetek felől (egyéni és közösségi szinten).

Dobos Emőke pszichoterapeuta válaszai

1. Igen.
2. Az alapvető önelfogadást tekintve, ami döntően a nemi orientációra fókuszál, minden más probléma is összefügg a homoszexualitással. A kapcsolati problémákat, családi helyzetet, szociális magatartást, néha még a karrier kérdését is átszövi a kisebbségi létből fakadó sajátosság. Neurotikus tünetekkel jelentkező homoszexuális páciensek esetében közvetlen összefüggés van a szexuális orientációval kapcsolatos szorongás vagy trauma, és a tünetek kialakulása között. A tünetek formája – szorongás, depresszió, pánik, egyéb neurotikus tünetek – független a szexuális orientációtól, de a tünetképzésben, tehát maguknak a tüneteknek a létrejöttében jelentős a szerepe, sőt igen gyakran ez maga az oki tényező. Valószínűnek tartom, hogy akik korai életszakaszban, de legalább a pubertás idején sikeresen megküzdöttek, és felépítették homoszexuális identitásukat, azok hatékonyabban küzdenek meg egyéb pszichológiai problémáikkal is, és nem találkozunk velük kliensként.
3. Döntően az elutasítástól, kirekesztéstől, családi botránytól való félelem. Mi lesz, ha kiderül. A szüleim belehalnak. A munkatársaim elutasítanak. A család kitagad. A gyerekeim szégyellni fognak, stb.

   Az önelfogadás kérdése tapasztalatom szerint a társadalmi megítéléssel korrelál. A húsz évvel ezelőtti felszabadulás már a múlté ugyan, de mára erős szubkultúra, jogvédelem, törvények vannak, nem is beszélve az internetről. Ezek a tényezők csökkentették, vagy meg is szüntették az izoláltságot mint a fő patogén faktort.

   A terápiás cél ennek megfelelően az interperszonális és emocionális problémákra koncentrál, vagyis nem sokban különbözik egy heteroszexuális páciensétől. Természetesen akkor, ha a felkínált probléma nem maga a szexuális orientáció kérdése.
4. Ismereteim szerint általános és kőbe véshető elmélet nincs, de a sok részigazságból mégis kialakul egy olyan kép, amelyben egyszerre van jelen a genetikai, mélylélektani és a szocializációs hatás. Az arányok egyénenként változóak, és ez befolyásolja a terápiás diskurzusban való megjelenést is.

   Kontraindikációt jelent a feltárásban az elutasított látens homoszexualitás, melynek feltárása a személyiség dezintegrációjával fenyeget. Óvatosságot igényel a családi mélystruktúra megbontása különösen akkor, ha a paciensben erős a düh családtagjaival szemben.

   Általános törekvésként kimondható a „nem ártani” elve, valamint az is, hogy minél kevesebb beavatkozással érjünk el eredményt, ami azt jelenti, hogy a páciens jobb pszichés állapotban búcsúzzon, mint ahogy érkezett. Ebben néha a mély feltárás segít, néha éppen az elföldelés.

   Természetesen vannak tapasztalataim, kaptafám viszont nincsen.
5. Ez itt most egy hosszabb tanulmány helye.
6. Igen. Lásd 3. pont.

7. A magam részéről támogatnám az örökbefogadást, nőknél a lombikbébit. A korlátokat nem a szexuális orientációnál gondolom meghúzni, hanem a pszichológiai érettségénél. Társadalmilag kifejezetten hasznos lenne nem csak gazdaságilag, vagy mert több gyerek növekedhetne családban, hanem azért is, mert feltevésem szerint stabilizálná a homoszexuális kapcsolatokat.

   Nagyon sok gyerek nő fel egyszülős családban, többnyire apa nélkül, női kezekben, és ettől még senki nem lett homoszexuális. A szexuális orientáció, mint tudjuk, nem mintakövetéses úton alakul ki, hiszen akkor nem is lenne homoszexualitás. Még az sem feltétlenül igaz, hogy ez hátrányos helyzet, hiszen gyakorta sokkal károsítóbb maga a család.

   Ostobaság és csúf fantáziára vall az a feltételezés, hogy maguknak nevelnek szexuális játékszert. A homoszexualitás nem azonos a pedofíliával. Ezen az alapon minden nagybácsit, nagyfiút, barátot és atyát el lehetne tiltani a gyerektől, hiszen a gyermekkori abúzusok többnyire családban esnek meg.
   Feltételezésem szerint az Ödipusz-dinamika ugyanúgy megjelenik az ilyen családokban is, talán halványabb szexuális elemekkel. Hogy a pár melyik tagja milyen pozícióba kerül, az nem csak a biológiai nemtől függ, hanem a családi dinamikától is, ebben az esetben erősebben.

   Amivel meg kell küzdenie ilyenkor a gyereknek, az a másság kérdése. Más a családja, mások a szülei, ettől más ő is. A helyzete nem azonos egy bevándorlóéval, hiszen nem kulturális másságról van szó, azonkívül az ő mássága nem jelent homoszexualitást is. Ebben a helyzetben döntő a társadalmi reakció, sőt, csak ez számít igazán.

   És mivel a világ boldogabbik felén sem tart itt az elfogadásban a társadalom egésze, ezzel a törvénnyel még várni kell.

Lukács Dénes pszichoanalitikus válaszai

1. Igen, többekkel.
2. Általánosítani nem tudok, de többségében nem a szexuális orientáció volt az elsődlegesen megnevezett probléma.
3. Amikor a melegség, *mint probléma*, verbalizálhatóvá válik, többnyire a diszkriminációt, a szociális izolációtól való félelmet, majd az önértékelés labilitását, ritkábban a szexuális orientáció definiálásával kapcsolatos konfliktust nevesítik meg. A páciensek terápiás céljai egyénspecifikusak, a magam részéről első megközelítésben az önértékelési probléma kezelését szoktam javasolni.
4. Számos elmélet létezik, valamennyi elméletet nem ismerem. Mivel kizárólag analízissel foglalkozom, a feltárás számomra (és az analízist vállaló páciens számára) nélkülözhetetlen, részben diagnosztikai okokból, másrészt a terápiás cél kitűzése miatt is. Számos meleg páciensről kiderült, hogy elsődlegesen nem az azonos neműek iránt érzett szexuális sóvárgás, hanem a heteroszexualitástól való szorongás indította el a homoszexualitás irányába, de kiváltó okként előfordult

identifikációs zavar, korai (vagy felnőttkori) szexuális trauma is. Ha a páciens vállalta az analízist, úgy (praxisomban egyetlen kivételtől eltekintve) mindig kiderült a homoszexualitás/leszbikusság genezise – természetesen csak a saját praxisomról tudok nyilatkozni.

5. Az analízist többnyire nem befolyásolja a szexuális orientáció, egyéb terápiás módszerről pedig nem tudok nyilatkozni. Feltételezem, hogy egy megfelelően képzett analitikust nem befolyásolja (nem befolyásolhatja) a páciens szexuális orientációja, mint ahogyan a fogorvos, a belgyógyász, a sebész (stb.) hozzáállását sem.
6. Véleményem szerint a társadalmi változás a terápia menetét nem befolyásolta. A „közbeszéddé válás" kitételt – az előző évtizedekhez képest – nem látom indokoltnak, korábban sem volt kevésbé szokványos, és az utóbbi két évtizedben sem növekedett a téma előfordulása (eltekintve egy-egy aktualitástól, mint pl. a meleg felvonulás, amelyből újsághír lett). Az analitikusok szemléletét nem ismerem, kivéve Kernberg hozzáállását, aki az egyik konferencián (ezt megelőzően személyes közlés formájában nekem) azt mondta, hogy őt nem az analitikus szexuális orientációja, hanem a munkája érdekli. E megjegyzéssel magam is egyetértek, mivel meggyőződésem, hogy egyetlen diszkriminációhoz sem szükségesek a cigányok, a buzik vagy a zsidók, hanem egy olyan ember kell, aki patológiásan alacsony önértékelését és az azzal járó folyamatos szorongását csak mások devalválásával képes keretek között tartani.
7. Erre a kérdésre csak általánossággal illetve feltételezésekkel tudok válaszolni: analitikus szempontból tekintve ez a helyzet szinte azonos a heteroszexuális szülőpár gyermeknevelési problémáival. Egy „hetero" házasságban is előfordul, hogy az anya maszkulin, az apa pedig feminin („papucs"), ez esetben a fiúgyermek problémája a nem megfelelő identifikációs modell (a nőtől félni és neki engedelmeskedni kell), a leányé pedig a modellként működő „kasztráló anya", így mindkét gyereknek lehetnek olyan identifikációs problémái, amelyek kihathatnak pszichoszexuális fejlődésére. *Feltételezem (!!)*, hogy egy leszbikus pár gyermeke *(talán)* valamivel előnyösebb helyzetben *lehet,* mint a homoszexuális férfipár gyermeke, mivel a nőben genetikailag (evolúció!) programozva van az anyaság, így természetesebb számára a gyerek, mint a férfinak, akinek (az evolúciós pszichológia szerint) legfontosabb teendője génjeinek terjesztése. A homoszexuális férfiak sokkal gyakrabban folytatnak promiszkuus életvitelt, mint a leszbikus nők.

Schmelovszky Ágoston pszichoanalitikus válaszai

1. Igen, de tapasztalatom e területen korlátozott, ezért nem minden kérdésre tudok válaszolni.
2. A kérdés két szempontból is nehéz. Egyrészt azért, mert a „jellemző"-ség megválaszolása, még akkor is, ha egyéni véleményt tükröz, könnyen keltheti az általános érvényűség hangulatát (lásd második alkérdés!), holott az egyéni pszi-

choterápiában szerzett tapasztalatokkal kapcsolatban – a kapacitás szűke és a szakmai élet rövidsége miatt – igen óvatosan kell bánnunk az általános megfogalmazásokkal. Mindez a pszichoanalízisre különösképpen igaz. Ezért is kerül egyre nagyobb hangsúly a pszichoanalitikus szakmai közösségen belül a minél nagyobb mintát felvonultató empirikus kutatásokra.

A másik nehézség abban áll, hogy az „elsődlegesen hozott probléma" elválaszthatatlan a környező – másodlagosnak tekintett, vagy tudattalanul működő – problémáktól, illetve e kettő – „elsődleges" és „másodlagos" - együtthatásától.

A „mennyire találja jellemzőnek" illetve „mennyire jellemző" kérdésfelvetésre így csak erősen hipotetikus – bár tapasztalati alapú – választ tudok adni. Úgy érzem tehát, hogy melegnek lenni a magyar társadalomban mindenképp kisebbségi helyzetet jelent, egy sok szempontból támadott, előítéletekkel sújtott kisebbséghez tartozást. Ennek megfelelően még a legintegráltabb személyiség esetében is ez egy „töréspontot", különleges érzékenységet jelez, melyre – az akár közvetlenül máshonnan eredő – egyéb patológiás jelenségek rávetülhetnek, vagy ezzel összekeveredve fogalmazódhatnak meg. Továbbá a személyiség fejlődésében nyilvánvalóan nyomot hagy a szexuális identitás felismerése és a környezet reakcióiból származó sokféle tapasztalat.

Összefoglalva: Még akkor is, ha ez nem elsődlegesen megfogalmazott probléma – mert a páciens identitása e tekintetben kellőképpen integrált – jó esély van arra, hogy a hozott probléma hátterében ez is ott lappang, „színezi" azt.

3. Legáltalánosabban fogalmazva – és talán egy kicsit mesterségesen szétválasztva – két típusú problematikával találkoztam: Valaki vagy nem tudja elfogadni saját szexuális orientációját, vagy attól szenved, hogy a környezettől elutasítást érez saját orientációja miatt. A megfogalmazható probléma mindkét esetben az önelfogadással kapcsolatos, annak valamilyen változata.
4. A kortárs pszichoanalitikus szakirodalmat a pluralitás elve uralja minden kérdésben. Ennek megfelelően a homoszexualitás kialakulásával kapcsolatban is az eddig megfogalmazott elméletek mind érvényesnek tekinthetők. Végiggondolható tehát a homoszexualitás ösztön-, én- és szelfpszichológiai, tárgykapcsolatelméleti nézőpontból, a kötődéselmélet vagy akár az interszubjektivitás szempontjából. A szemléleti pluralizmus legfőbb oka talán az, hogy a pszichoanalitikus „mainstream" már egy ideje lemondott arról, hogy általános érvényű magyarázó elvekkel szolgáljon a világ vagy a személyiség kialakulásának „nagy kérdéseire", és szerényebben beéri azzal, hogy elsősorban a terápiás gyakorlatban felmerülő – az áttételi viszontáttételi folyamatban manifesztálódó – jelenségekhez próbáljon a gyakorló szakember számára elméleti támaszt nyújtani. Márpedig az áttételi valóság – miként az ember pszichikuma is – ezerarcú.

A feltárás kérdése általános, nem szűkíthető le a homoszexualitás problematikájára. Számomra a kérdés így hangzik: indikált-e az adott esetben a feltáró terápia, vagy inkább szupportív jellegű beállítódásra van szükség? Ha igen, teljesebb igényű feltárás indokolt-e, vagy inkább valamilyen fókusz mentén dolgozzunk?

Röviden fogalmazva: Minden olyan esetben, amikor a teljes feltárás az indokolt, standard analízist javasolok, ha pedig az nem kivitelezhető, akkor nem időhatáros analitikusan orientált terápiát. Ezekben az esetekben a „tabukat" – legyenek azok akár a homoszexualitás okaival és előzményeivel kapcsolatosak is – ellenállásként értelmezzük, és feloldásukban kell a páciensnek – természetesen nagy türelemmel és tapintattal – segíteni. Fókuszterápia esetén a lehetőségek korlátozottabbak a feltárásra, és ezt el kell fogadnunk. Ha a személyiség aktuális sebezhetősége miatt inkább támogató terápiára van szükség, akkor a feltárással csínján kell bánnunk!

5. Eddigi tapasztalataim alapján inkább személyiség- és patológia-specifikus – nem pedig magával a szexuális orientációval kapcsolatos – jelenségekről van szó.
6. Erre elegendő tapasztalat híján csak annyit tudok felelni, hogy az a tény, hogy a homoszexualitás néhány évtizede hivatalosan sem minősül pszichiátriai problémának, egyértelművé tette minden mentális betegséggel foglalkozó szakember számára, hogy hol vannak a hivatalos szakmai konszenzus határai; a pszichoanalitikusokat pedig már a kezdetektől fogva a tudattalan „ezerarcúsága" hozzáedzette ahhoz, hogy ne vegyenek adottnak semmilyen társadalmi, tudományos konszenzust, előítéletet.
7. Nagyon nehéz és kényes kérdés, melyet leginkább empirikus eszközökkel, nem pedig pusztán elméleti vagy ideológiai alapon kellene elsősorban megközelíteni. Tárgyilagos hangvételű közös gondolkodásra, megbeszélésekre, és mindenekelőtt minél szélesebb körű empirikus vizsgálatokra lenne tehát szükség. Az pedig, hogy a tudományos vizsgálatok egyben formálják a vizsgált közeget, továbbá azt a közösséget is, mely a kérdést megvitatásra érdemesnek tartja (általánosan: a tudományos vizsgálódás tehát a mentalizációs kapacitást fejleszti), csak még inkább abba az irányba mutat, hogy nem szabad kitérnünk a probléma empirikus vizsgálata és az eredmények tudományos megvitatása elől.

   Egyelőre az a személyes véleményem – amely természetesen a társadalmi alakulásokkal és ismereteim bővülésével sokat változhat –, hogy kötődési szempontból, tehát a személyiség legmélyebb, preverbális rétegeinek kialakulása szempontjából, indifferens az elsődleges gondozó (pár) neme, nemi összetétele. Az élet első néhány évében az a legfontosabb, hogy stabil, érzelmileg telített kapcsolatokban éljen a baba. A nehézség az ödipális/verbális szinten jelentkezhet a szélesebb társadalommal történő interakciókon – ezek internalizációján – keresztül.

Bede Zsuzsanna szexuálpszichológus válaszai

1. Igen.
2. Egyre inkább. Régebben több volt az a kérdés, hogy: „homoszexuális vagyok-e?" Tény, hogy ezekben az esetekben fellelhető volt a nőktől/férfiaktól való félelem, a szextől való félelem. Voltak, akik konkrét merevedési, korai magömlési, szexuális izgalom hiánya stb. kudarcokat már átélték, de olyanok is voltak,

akik már az ismerkedésnél leblokkoltak. A nemi arányt figyelve, több a meleg férfi páciensem, mint a leszbikus. Még egy jellemző helyzet, amikor a szülő hozza a serdülő gyerekét aggódva, kétségbeesve. Ilyenkor a fő kérdés, hogy végleges-e a gyerekük vonzódása, vagy nem. Csak fiúk szüleivel találkoztam, lányokéval nem. (Ennek az okán nem gondolkodtam el, de az tény, hogy a lányok, a nők később „jönnek rá" igazi vonzódásukra.) Ha már a fiúnak volt tapasztalata más fiúval, van kapcsolata, akkor általában egyszer hajlandó eljönni.

3. Ha nem a homoszexualitás a probléma, akkor igazán hasonló gondokkal fordultak hozzám, mint a heteroszexuális párok: féltékenység, szakítás utáni depressziós hangulat, nőknél orgazmuszavar, férfiaknál merevedési zavar. A homoszexualitás ténye azért az utóbbi problémáknál is téma, hiszen benne lehet a másság rejtett elutasítása,, hiába fogalmazza meg, hogy ő elfogadta magát… A másik fontos és tipikus téma: hogyan lehet a környezettel, szülőkkel, rokonokkal, barátokkal tudatni, vállalni ezt a helyzetet, az esetleges partnert!
4. Sok elmélet létezik, mostanában terjed a genetikai meghatározottságé, de igazán nincs egyértelmű magyarázat erre, különösen a nőkkel kapcsolatban! Én úgy fogalmaznék, hogy feltételezhető egy diszpozíció erre az irányultságra, de egyéb egyéni történés, a születés utáni hatások is hozzáadódhatnak. A szex-anamnézisben, explorációban természetesen erre is kiterjednek a beszélgetések, de igazán én inkább a folyamatát, tényét keresem, már kialakult állapotról van-e szó, vagy a személyiség szexuális kíváncsiságáról inkább. Azaz hogy mikortól vannak egyértelmű homoszexuális jelek, élmények az illető életében, ez az állapot kialakult, egyértelmű már, vagy nem (ez akkor fontos, ha a páciens szeretne heteroszexuális életet, vagy ha a szülő hozza el a gyerekét). Ha nem homoszexualitás miatt jönnek hozzám, akkor én a Lux Elvira által tanultat vallom: tilos a látens homoszexualitással konfrontálni a pácienst (szuicid veszély).
5. Ezzel nekem sose volt gondom, ők is páciensek. Igaz, sokszor már a telefonban vagy e-mailben megkérdeznek, hogy foglalkozom-e melegekkel, jöhetnek-e hozzám.
6. Az AIDS megjelenése miatt kellett még a régi rendszerben ezzel a témával is hivatalosan foglalkozni, addig „nem is volt". Érezhetően gyakoribb téma a közbeszédben is, pozitívumokat is tapasztalok, de néha megdöbbentő reakciókat, elítélő véleményeket is saját pszichológus kollégáimtól is!!! Az tény, hogy többen jönnek hozzám az utóbbi években.
7. Ez a legnehezebb kérdés! Ebben én is bizonytalan vagyok. Ha 100%-ig csak a freudi identifikációs folyamat lenne igaz, bizony, sose engedélyezik majd nekik a gyereknevelést, de az ő fő érvük, hogy őket pedig heteroszexuális szülők nevelték!! Sokat gondolkodtam erről a témáról, és az én megítélésem is enyhült, és Ranschburg tanár úr szavai csengenek a fülemben:

   „Ha az emberek sok analitikust olvasnának, sose mernének gyereket vállalni, mert csak elrontani lehet", „Szerencsére nem vagyunk a szüleink lenyomatai", „Ha mindig igaz lenne, amit az analitikusok mondanak, még több neurotikus

lenne, de szerencsére az élet sokszor tud kompenzálni, és korrigálni a hiányos szülői légkört, helyzetet!"

Most még az örökbefogadásban azt látom a legnehezebbnek, legmegoldhatatlanabbnak, hogy a környezet, óvoda, iskola stb. hogyan fogadná el, milyen hatást váltana ki az örökbefogadott gyereknél a környezet.

Tornyossy Mária klinikai szakpszichológus válaszai

1. Igen.
2. Egy klienssel találkoztam egyetlen alkalommal – fiatal nő –, akit anyja hozott el, mert ő látta problémásnak. Itt a kettőjük kapcsolati problémájába volt ágyazva a lány biszexuális volta, aktuálisan egy homoszexuális kapcsolatban élt. Egy serdülésből nemrég kikerült lányról volt szó, aki lélektanilag/pénzügyileg még függött a szülői családtól. Mivel neki magának nem volt ezzel kapcsolatos probléma-tudata, nem jött többet.
3. Csak erről az esetről szólva: a személyiségvonásként megjelenő lázadás az, ami őt a homoszexuális identitás vállalása felé tolja.
4. Magam azzal az attitűddel dolgozom, hogy a kliens feltárja számomra, amivel dolgozni akar, ebben ő vezet.
5. Speciális odafigyelést igényel. Nem hiszek egy olyan pszichoterápiában, amiben félre tudjuk tenni az értékeinket, filozófiánkat. Nem tudom befogadni a normalitás kategóriájába a homoszexualitást, devianciaként kezelem. Ha valaki azért keresne fel, hogy segítsem a heteroszexuális irányultsága felé haladását – és látnék erre reményt –, vállalnám.
6. Természetesen örülök annak, hogy vannak terapeuták, akik készek foglalkozni ezzel a kérdéssel, bár magam a szexualitást nem tudom különválasztani az érzelmi beállítódások, személyes filozófiák és ezek hiánya, a spirituális reményvesztettség állapotától – mert Jung elméletét alkalmazom.
7. Most tűnik fel számomra, lehet, hogy jogosulatlanul válaszolok, mert nem vagyok pszichoanalitikus, épp egy dolgozatot fogalmazok az Ödipusz-komplexum meghaladottságáról és egyéb pszichoanalitikus hiedelmekről. Az egész fejlődéslélektant újra kellene fogalmazunk a sterni elmélet tükrében, ahol magának az agynak a fejlődése is a gondozó pszichológiai hatásától függ, hát még egy olyan bonyolult jelenség, mint a szexuális viselkedés!

ARCHÍVUM

A HOMOSZEXUALITÁS JOGI ÉS MORÁLIS ASPEKTUSAI[*]

Thomas S. Szasz

A freudi fordulat, és még inkább a második világháború óta intellektuális divattá vált az a nézet, hogy a homoszexualitás nem vétek, nem is bűntett, hanem betegség. Ez a feltevés vagy azt jelentené, hogy a homoszexualitás valamelyest az ismert szervi bajokhoz hasonló állapot, amelyet talán genetikai hiba okoz, netán endokrinológiai zavar, vagy a pszichoszexuális éretlenség kifejeződése, talán a korai években fennálló bizonyos személyes vagy társadalmi körülmények következménye.

Úgy gondolom, hogy nagyon is valószínű, hogy a homoszexualitás valóban betegség a második felfogás szerinti értelemben, és néha talán még szigorú értelemben véve is az. Mindazonáltal tévedünk, ha azt hisszük, hogy a homoszexualitás betegséggé minősítésével sikerült azt kivonnunk a morális ítéletalkotás hatálya alól. Ezt nem csak azért állítom, mert a betegség képzete már magában is hordoz értékítéletet, megkülönböztet egyes testi és mentális állapotokat másoktól, hanem azért is, mert minden társadalom további értékítéleteket társít bizonyos betegségekhez mind jogi, mind morális formában. Például az őskorban az epilepsziát szent betegségnek tekintették, a nemi betegségeket viszont manapság inkább az ellenkező véglethez sorolják.

Társadalmi-pszichológiai tény, hogy társadalmunkban, mint a legtöbb mai nyugati társadalomban, a homoszexualitás sem törvényi, sem morális szempontból nem semleges. Épp ellenkezőleg, a homoszexuális cselekedetek és „homoszexuális"-nak minősített emberek mindenféle morális és jogi szankcióval kell hogy szembesüljenek. A homoszexualitás tehát nemcsak egy viselkedési megnyilvánulás, hanem jogi és morális probléma is.

A törvény és a morál megkülönböztetése

A törvény és a morál közötti hasonlóságokat általában sokkal inkább elismerik, mint a köztük lévő különbségeket. Kétségtelenül mindkettő a társadalmi ellenőrzés rendszere, amely jónak vagy rossznak, helyesnek vagy helytelennek vélt viselkedésekkel foglalkozik. A teokráciában a törvényeket mint a morális elvek letéteményeseit tartják fenn. De még egy ilyen társadalomban is lehetnek olyan morális helytelen-

[*] A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Thomas S. Szasz: Legal and Moral Aspects of Homosexuality. In: Judd Marmor (szerk.): *Sexual Inversions. The Multiple Roots of Homosexuality*. Basic Books, NY, 1965. 124-139.

ségek, amelyekre nem vonatkoznak törvényi büntetések (például az étkezési szabályok megsértése).

A világi társadalomban kiemelkedő jelentősége van a törvény és a morál megkülönböztetésének. (St. John-Stevas, 1961). A kettő között mindenekelőtt a kilátásba helyezett büntetés fajtájában van különbség. A törvény szerint a büntetést az állam rója ki, és általában fizikai jellegű, tipikusan a tulajdontól vagy a szabadságtól való megfosztás. A morális büntetést a lelkiismeret szabja ki, a „belső szabadságtól" való megfosztottságot jellemzően a bűntudat és az értéktelenség érzése kelti. Néha a morális büntetést egy egyén vagy egy csoport külsőleg szabja ki, mint a társadalmi osztrakiszmosz esetében.

Másodszor a törvény általában a viselkedésre vonatkozik, bár természetesen nem hagyhatja teljesen figyelmen kívül a szándékot. A morál viszont egyenlő mértékben érinti a tetteket és a szándékot. A keresztény etikában különösképpen a szándék határozza meg a tettek végső morális értékét. Hasonlóképpen a pszichoanalízisben is a szándék határozza meg a tettek pszichológiai jelentését (például a külsőleg heteroszexuálisnak nevezhető tettek belsőleg lehetnek homoszexuálisok).

Harmadszor a törvény célját általában úgy értik, hogy az a közösség javát szolgálja. A törvényekre azért van szükség, hogy biztosítsák a társadalmi rend integritását. Különösen az Egyesült Államokban, a törvénysértést bizonyos társadalmi problémákra adott ad hoc válasz során határozzák meg: ilyenek például a prohibíció vagy a „szexuális pszichopata" törvények. A morál másrészről viszont nagyobb hatókörű és kevésbé haszonelvű: célja egy etikai ideálhoz való, lehető legszélesebb igazodás (mindenki legyen keresztény, heteroszexuális, stb.) Ezek a megkülönböztetések, bár nem abszolút érvényűek, különösen a szexuális viselkedést szabályozó törvények kapcsán fontosak. Nincs még egy terület, ahol nagyobb igyekezet volna érezhető a morális értékek törvények általi biztosítására.

[…]

A homoszexualitás mint morális probléma

A jogi és az erkölcsi szabályok között az az egyik különbség, hogy az előbbi explicit, míg az utóbbi általában abból következik, amit az emberek tesznek vagy mondanak. A homoszexualitás morális aspektusai az élet három területével állnak kapcsolatban: törvény, pszichiátria és a hétköznapi élet.

A homoszexualitás elleni törvénykezés kísérlet arra, hogy a személyes morált törvényekkel szankcionálják. Ha ezek a törvények arra korlátozódnának, hogy ellenőrizzék a homoszexuális prostitúciót vagy a kiskorúak megrontását, akkor lehetne azzal érvelni, hogy céljuk, hogy a társadalmat egy bizonyos kártól megvédjék. De amikor a törvény büntetni rendeli a felnőttek között kölcsönös beleegyezéssel létrejött homoszexuális kapcsolatot, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy célja nem társadalmi, hanem morális. A homoszexualitást büntető törvények a homoszexuális gyakorlattal szemben meglévő, mélyen gyökerező utálatot és elítélést tükrözik.

Több jelenkori társadalomelemző rámutatott, hogy bármennyire is mást mutat a látszat, társadalmunk még mindig erősen szexualitás-ellenes. Sehol nem világlik ez ki

annyira, mint a szexuális cselekedetekre vonatkozó törvényekben. Mint láttuk, szinte minden rendelet, amely megtiltja a homoszexualitást, másfajta szexuális viselkedést is büntetni rendel. A szexualitás a dolgok mélyén az ördögtől való, csak akkor jogos, ha „természetes" (heteroszexuális és a genitális), és ha fogamzáshoz vezet. Nyilvánvaló a kapcsolat egyrészt a homoszexualitás és más „perverziók" elleni törvények között, másrészt a fogamzásgátlás és az abortusz elleniek között: mindkettő antiszexuális morálunkat tükrözi (Szasz, 1960b).

Sokszor azt állítják, hogy morálunk megengedő a heteroszexualitással szemben, és csak a homoszexualitással ellenséges. Ez egy csalóka féligazság. Sok minden abból, ami megengedőnek tűnik a heteroszexualitással szemben, a homoszexualitástól való rettegésből fakad, és az a fajta heteroszexualitás, amelyet propagál, nem spontán, hanem kötelező. Megejtő hasonlatosság mutatkozik az alkoholtartalmú italok tilalma és a jelenkori szexuális törvények és szokásjog között. Azt lehet mondani, hogy a Volstead törvény[*] nem teljes egészében tiltotta az alkoholfogyasztást, csak a mértéktelen fogyasztást. Az ivást a puszta élvezetért helytelennek („perverz") tekintették, és ezért betiltották. Mindeközben a helyes vagy biológiailag „normális" alkoholfogyasztást nemcsak hogy megengedték, de bátorították. Ahogyan a tiltás magában foglalta az ivás morális elítélését, úgy szexuális törvényeink is tükrözik a paráználkodás morális elítélését. A szexuális törvények nem csak a homoszexualitást tiltják, hanem minden úgynevezett „heteroszexuális perverziót", valamint a fogamzásgátlást és az abortuszt is. (Landman – McIntyre, 1961.) Az, hogy megengedik, sőt bátorítják a „normális" – heteroszexuális, reproduktív célú – közösülést, nem szabad hogy elvakítson bennünket ezeknek a jogi rendelkezéseknek a morális következményeivel kapcsolatban.

Bár nem áll rendelkezésünkre megbízható forrás a tárgyban, úgy tűnik, hogy a legtöbb pszichiáter – ahogy a legtöbb tanult ember – helytelenítőleg tekint a homoszexuálisok elleni, elnyomó jellegű törvénykezésre, amely továbbra is jelen van törvénykönyveinkben. Talán ma már egy tanult ember sem hiszi, hogy a közös beleegyezéssel felnőttek között zajló homoszexuális aktus bűntett volna. Ugyanakkor sok ember, és talán éppen pszichiáterek azt gondolják, hogy a homoszexualitás betegség. Mint betegség viszont logikusan kezelést kíván, így fel kell tenni a kérdést, hogy kelle a homoszexuálisokat kezelni. Így már nem csak azt a problémát kell eldönteni, hogy büntethető legyen-e a homoszexuális aktus, hanem azt is, hogy a homoszexuálisokat akaratuk ellenére alá kell-e vetni pszichiátriai kezelésnek. Vagyis óvatosnak kell lennünk, mert azáltal, hogy a homoszexualitást betegségnek tekintjük, egyszerűen csak a módszereket változtatjuk, amelyekkel az azonosnemű szexuális viselkedést ellenőrzés alatt tarjuk. A törvény szankciói bíróiak és „büntetőek", míg a törvényes pszichiátria szankciói orvosiak és „terapeutikusak" (Szasz, 1963).

Azzal érvelni, hogy a homoszexualitás abnormális és a heteroszexualitás normális, egyet jelent azzal, hogy a szexuális viselkedés különböző típusait az egészség

[*] Az Egyesült Államokban 1919-ben vezették be újra az alkoholtilalmat. A törvény Andrew Volsteadről, a képviselőház igazságügyi bizottságának elnökéről kapta a nevét, és 1933-ig volt érvényben. (*A ford.*)

és a betegség keretei közé utaljuk. Az egészség és a betegség hasznos fogalmak. Például vastagbélrákban szenvedni betegséget jelent, egészségesebb az, akinek anatómiailag és fiziológiailag ép vastagbele van. Persze ez a kijelentés csak akkor állja meg a helyét, ha abból indulunk ki, hogy az emberi test arra való, hogy éljen. Miközben a heteroszexualitást normálisnak és a homoszexualitást abnormálisnak határozzuk meg, minek alapján ítélünk? Az ilyen sztenderd elfogadásának fő oka az az értékszemlélet, hogy a heteroszexualitás a fajfenntartást, a faj túlélését szolgálja. Ebben a biológiai értelemben az a fajta közösülés a helyes norma, amely heteroszexuális és genitális. De etikai nézőpontból ez maga után vonja a kérdést, hogy az emberi faj fennmaradása manapság nem minden férfi és nő egyed reprodukciós teljesítményén múlik. Éppen ellenkezőleg. Manapság a biológiai túlélésünket a túl sok reprodukció veszélyezteti, nem a túl kevés.

A kérdés tehát nem az, hogy mint pszichiátriai elméletalkotók, a homoszexualitást betegségként konceptualizáljuk-e vagy sem. Hanem az, mit *teszünk* ezen a koncepcionális alapon. Freud szemmel láthatóan élesen tisztában volt ezzel a problémával – vagyis a különbséggel aközött, amilyen pszichiátriai elképzelésünk van a homoszexualitásról és amilyen fajta cselekedeteket alapozunk rájuk. Az alábbi párbeszéd Freud és Wortis között jól illusztrálja mindezt:

– Nagyon sok ember kész bármilyen szokatlan viselkedést neurotikusnak nevezni – jegyeztem meg [ti. Wortis] – Mint azok az egyetemisták nálunk, akik azt hitték, aki költészetet hallgat, azzal nem stimmel valami.

– A szokatlan viselkedés nem feltétlenül neurotikus – mondta Freud.

– Nagyon sokan kész ténynek veszik – mondtam –, hogy a homoszexuálisok neurotikusak, pedig lehet, hogy teljesen alkalmasak lennének boldog és nyugodt életet élni, ha a társadalom tolerálná őket.

– Egy pszichoanalitikus sem állította soha, hogy a homoszexuálisok nem lehetnek rendes emberek – mondta Freud. – A pszichoanalízis semmiképp sem kívánja megítélni az embereket.

– Mégis – mondtam –, a homoszexuálisoknak számít, hogy neurotikusnak tekintik-e őket, vagy sem.

– Természetesen a homoszexualitás valami patologikus – mondta Freud. – Fejlődésbeli megrekedés (*eine Entwicklungshemmung*).

– De több kiváló tulajdonságot is annak lehetne nevezni: a géniusz együgyűségét is gyerekességnek vagy fejlődésbeli megrekedésnek lehetne hívni – mondtam.

– Természetesen – mondta Freud – a tény, hogy valaki géniusz, nem zárja ki, hogy patologikus vonásai legyenek, ha csak öt láb magas hat helyett, azt is patologikusnak kellene tartani.

– De a kérdés akkor – mondtam – úgy vetődik fel, hogy gyógyítani kell-e a homoszexuálisokat, mintha betegek lennének, vagy inkább könnyebbé kell tenni az életüket azáltal, hogy a társadalom toleránsabb lesz velük szemben.

– Természetesen – mondta Freud – a hangsúlyt a társadalmi intézkedésekre kell tenni, egyedül azokat a homoszexuálisokat lehet megpróbálni gyógyítani, akik meg akarnak változni.

– De ennek lehet, hogy nem lesz más hatása, mint hogy az őszinte homoszexuálisokból boldogtalan heteroszexuálisokat csinálunk.

– Persze – mondta Freud. – Sokszor tapasztalja az ember, amikor elkezdődik egy homoszexuális analízise, hogy annyira megkönnyebbül attól, hogy olyan lehet, és úgy beszélhet, amilyen valójában, hogy abbahagyja az analízist, és megmarad homoszexuálisnak. (Wortis, 1954, 55-58.)

Természetesen nem meglepő azt olvasni, hogy Freud lemondott a gondolatról, hogy kezeljen homoszexuálisokat (vagy bárki mást), akik nem kívánták a kezelést. Mégis, ebben rejlik az etikai probléma bökkenője a modern pszichiátria számára a homoszexualitáshoz való hozzáállásában. Nem mindegy, hogy csak azt feltételezzük, hogy a homoszexualitás megrekedés a pszichoszexuális fejlődésben vagy mentális betegség (amely rokon a paranoiával és a skizofréniával), vagy pedig ezen az alapon kötelezővé tesszük a kórházi kezelést vagy más kezelést. Amikor a pszichiáterek a homoszexualitást diagnózisként állítják fel egy olyan környezetben, ahol a diagnózis társadalmi közkinccsé válik – mint például a katonaságnál, a közszolgálatban, börtönökben, és így tovább –, tevékenységük már csak nevében pszichiátria, valójában ezek a pszichiáterek bíróként viselkednek, elítélik az embereket azért, mert homoszexuálisok.

Nézzünk meg most néhány népszerű attitűdöt a szexszel szemben, azokat, amelyek nem tartoznak a törvény és a pszichiátria mindennapi gyakorlatába.

Az Egyesült Államokban a szex iránti attitűd a kötelező heteroszexualitás és a vallási antiszexualitás keveréke. Az előzőt sokszor tévesztik össze a szexuális „szabadság"-gal, az utóbbit az orvosi és pszichiátriai „betekintéssel" a „normalitásba". Kultúránk sokféle módon bátorítja a heteroszexualitást. A randizást korán kezdik a fiatalok. A reklámiparban mindig jelen van egy heteroszexuális motívum; autók, cigaretták, kozmetikumok és számtalan más termék reklámja ennek jegyében készül. És mindenekfölött a házasság felmagasztosul. A harminc év feletti nőtlen vagy hajadon meg kell hogy indokolja, miért van egyedül, mintha ez hiba lenne vagy a kötelesség elhanyagolása. Jelenleg az Egyesült Államokban a házasságkötések átlagéletkora a férfiaknál 21, a nőknél 18 év. Még meglepőbb, hogy legalább húszezer 15 évesnél fiatalabb gyerek már házasságban él. Sokat elárul szexuális morálunkról, hogy nem utasítja vissza a tizenévesek házasságát olyan erősen, mint rengeteg más szexuális szokást. Ráadásul az ilyen házasságokat legfeljebb bolondosnak tartják, de szinte sohasem „beteg"-nek. Pedig ennek a fajta szexuális viselkedésnek a társadalmi hatásai sokkal messzebbre hatnak, mint a homoszexualitás. (Shearer, 1962).

Nézzünk meg egy meglehetősen tipikus szituációt. Tizenhat vagy tizenhét évesen egy lány hozzámegy egy fiúhoz, aki vele egyidős vagy egy kicsit idősebb; mire tizenkilenc éves lesz, két gyereke van, mire húsz vagy huszonegy, már el is vált. Az ilyen házasságok a szociális devianciák valóságos melegágyai, különösen azoké, amelyeket skizofréniának vagy bűnözésnek nevezünk. Az ilyen házasságok nem alkalmasak a gyermeknevelésre. Ezt az ítéletet osztják a mai társadalom három fontos intézményének dolgozói: a rendőrségé, a pszichiátriáé és a szociális munkásoké. Az ő tapasztalataik szerint az ilyen házasságokból több probléma származik, mint a többiből. Vitathatatlan, hogy legalábbis ez a fajta „normális", heteroszexuális, sza-

porodási célú szexualitás bizonyíthatóan több kárt okoz a társadalomnak, mint a homoszexuális kapcsolat kölcsönösen beleegyező felnőttek között.

Fontos annak felismerése, hogy a homoszexuális nem tényleges viselkedésével fenyegeti a társadalmat, hanem inkább annak szimbolikus jelentőségével. Ahogy a politikai felforgató, aki aláássa a politikai intézményrendszer értékeit, vagy a vallási felforgató, aki aláássa a bevett vallási intézményrendszer értékeit, a homoszexuális aláássa a heteroszexualitás értékeit. Véleményem szerint ez a fajta szimbolizmus magyarázza meg a társadalom attitűdjét a homoszexuálisokkal szemben. Úgy is bánnak vele, mintha felforgató lenne, például széles körben úgy vélik, hogy sokkal nagyobb biztonsági kockázatot jelent, mint egy nem homoszexuális. Bizonyos szempontból az is, mert felforgatja a nyugati társadalom egyik kedvenc „játékát", a heteroszexualitást.

Mivel visszautasítja a heteroszexualitást, a homoszexuális aláássa annak értékét. Természetesen ugyanezt teszi a pap is. De míg a homoszexuális egyfajta szexuális viselkedést egy másik kedvéért utasít el, a pap azért mond le testi örömökről, hogy a lelki értékeket hangsúlyozza. A homoszexuális tehát a saját területén támadja a heteroszexuálist. Eléri, hogy a heteroszexuálisnak nemcsak attól kell félni, hogy esetleg ő maga is homoszexuális, hanem attól is, hogy a heteroszexualitás esetleg mégsem akkora élvezet, mint amilyennek lenni kellene. Sok ember úgy viselkedik, mintha a szexuális kielégülés volna az életében az egyik legfontosabb. Ha a kedvenc játékuk értékét is aláássák, és ezért elvesztik iránta az érdeklődésüket, akkor mihez kezdjenek?

A szexualitás iránti parókiális, kényszeres érdeklődésnek a keresztény vallások és a (klasszikus) pszichoanalízis adnak hitelt. Az emberi viselkedésről alkotott felfogásukban benne rejlik, hogy a szexualitás az élet egyik legfontosabb és legérdekesebb oldala. De tényleg az-e?

A homoszexuális, persze, maga is ennek a szexuális megrögzöttségnek az áldozata. A homoszexuális vágyakba és örömökbe belefeledkezve és ezekre törekedve, tükörképe a mindig sóvárgó és mindig frusztrált heteroszexuálisnak.

Pszichiátria, szex és értékek

A pszichiáterek társadalmunkban két alapvetően különböző feladatot látnak el: analizálják azokat az értékeket, amelyeket az emberek magukénak gondolnak és a játszmákat, amelyeket játszanak, emellett kiállnak bizonyos értékek mellett és irányítják a pácienseiket, hogy hogyan játsszanak bizonyos játszmákat. (Szasz, 1961.) Ezt a két tevékenységet gyakran kombinálják és összekeverik, például a pszichoanalízisben.

Ideális esetben a pszichoanalitikus terápia tisztán „analitikus" vállalkozás; a terapeuta tevékenysége arra korlátozódik, hogy segítsen a páciensnek megtudni valamit magáról, másokról, az őt körülvevő világról. Az a cél, hogy egy homoszexuálist átfordítsanak heteroszexuálissá, nem egyeztethető össze az ilyen koncepción alapuló pszichoanalitikus kezeléssel. Azonban mint személyiség-elmélet, a pszichoanalízis

szerint az ember a pszichoszexuális szervezettség bizonyos fázisain keresztül „fejlődik", és e fejlődési folyamatnak a heteroszexuális genitális fázis a „normális" végállapota. Ebben a sémában az is benne rejlik, hogy a pszichoanalitikus megkísérli hozzásegíteni páciensét, hogy elérje ezt a „normális" fázist.

Azonban becsapjuk magunkat, ha biológiai értéke miatt a heteroszexualitást társadalmi értékként fogadjuk el. Az ugrás a biológiai értékről a társadalmi értékre az emberi erkölcs bökkenője.

Nem akarok hosszasan foglalkozni az értékek szerepével a pszichiátriában. Mindenesetre, a homoszexualitás jogi és morális aspektusainak alapos vizsgálatához legalább fel kell sorolni a fő kérdéseket. A heteroszexualitás biológiai „természetessége" (amelyet a főemlősöknél könnyen el lehet túlozni) önmagában még nem teszi jogossá, hogy társadalmi vagy morális értéknek tekintsük. Az ember ellenségének a megölése biológiailag természetes és hatékony, de nem teszi elfogadhatóvá a háborút. Vagy nézzünk egy sokkal kifinomultabb példát. Éhínség idején a hinduk éhen halnak egy marhacsorda mellett. Azzal érvelni, hogy a marha elfogyasztása „természetesebb", mint a hindu vallás törvényeiben hinni, nem értékek analízise, hanem értékek propagálása volna. Ugyanígy, a homoszexuálisok megváltoztatására irányuló pszichoterápiás kísérleteket is egyértelműen úgy kell meghatározni, hogy az a páciens értékrendjét próbálja megváltoztatni.

Márpedig ha ezt a fajta tevékenységet végezzük pszichiáterként és pszichoterapeutaként, felmerül a kérdés: miféle szexuális értékeket propagáljunk? Erre többféle lehetőség van. Helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy a szexuális tevékenység csak egy azok közül, amelyeket az ember érdekesnek talál. Ennek megfelelően elleneznünk kell a szexuális tevékenységnek azt a meghatározását, hogy az valami szélsőségesen fontos és érdekes dolog. Vagy, a szexre történő különösebb utalás nélkül, kiállhatunk az autonóm morál mellett is. (Szasz, 1960b, 1961.) Tarthatjuk a szaporodás érdekében történő heteroszexualitást is kívánatosnak. Vagy pártolhatjuk a nem szaporodási célú heteroszexuális viszonyt annak érdekében, hogy csökkenjen a túlnépesedés veszélye. Helyezhetjük a homoszexualitást is a heteroszexualitás elé, akár mint a fogamzásgátlás egyik technikáját, különösen az intellektuális vagy művészi adottságokkal rendelkező nők számára, akiknek teljesítményét akadályozná a hagyományos női heteroszexualitás.

Konklúzió

A modern ipari társadalomban az emberek viszonya általában a szexualitáshoz és a homoszexualitáshoz sokféle hatást és érdeket tükröz. A vallási tanítások vagy azok hiánya, vagy a hangsúlyozott tudományos alapú ateizmus csak az egyik ilyen hatás. A gazdasági megfontolás egy másik, a politikai és katonai faktor egy harmadik, az egészségről alkotott orvosi és pszichológiai elképzelés pedig egy negyedik.

Amikor emberek szexuális kapcsolatot kezdeményeznek, akkor nem egyszerűen csak levezetik a szexuális feszültséget. Ez csak néhány állatra jellemző. A férfiak és a nők számára a szexuális aktus végrehajtása – bármi is legyen az – kom-

plex és szimbolikus. Semmilyen általánosítás vele kapcsolatban nem állja meg a helyét.

Hasonlóképpen, semmilyen egyszerű általánosítás nem képes megmagyarázni, hogy egyes emberek miért támogatnak, mások miért tolerálnak, megint mások miért ítélnek el vehemensen bizonyos fajta szexuális gyakorlatot. Bármilyen is a szexuális preferenciájuk, az emberek minden nehézség nélkül teremtenek hozzá morált, hogy racionalizálják és alátámasszák, és törvényeket, hogy végrehajtassák ezeket.

Miért jelent ma a homoszexualitás problémát az Egyesült Államokban? Főképpen azért, mert szexuális formában mutatja meg a demokrácia klasszikus problémáját: mekkora diverzitást engedjen meg a társadalom? Sokan, köztük kiváló pszichiáterek is, nem tesznek különbséget a demokrácia és a között amit Tocqueville a „többség zsarnokságának" nevezett. A szexuális bűntettekről szóló könyvében Manfred Guttmacher, kiváló amerikai törvényszéki pszichiáter a következő nézetét fejtette ki: „Mélyen hiszek a demokratikus folyamatban. Ha az a többség megfontolt akarata, hogy a nagyszámú szexuális bűnöző, akiknek többsége kétségkívül erősen terhére van a társadalomnak, korlátlanul megfosztasson a szabadságától és az állam költségén éljen, akkor kész vagyok elfogadni ezt a nézetet." (1951, 132.)

Nem nagyon van közös pont azok nézetei között, akik „készek elfogadni" ezt az ítéletet, és az olyanok között, mint én, akik visszautasítják az ilyen demokráciát mint a totalitárius elnyomás kvintesszenciáját.

A homoszexualitás politikai aspektusának jelentőségét nem lehet alábecsülni. Guttmacher leszögezte, hogy ha a szexuális bűntetteket – köztük a homoszexualitást – elítéli a többség, akkor az ehhez a csoporthoz fűződő lojalitás megkívánja, hogy támogassuk az ítéletet, minden vele járó törvényes szankcióval együtt. De miért álljunk meg a homoszexualitásnál? Ha a többség fenyegetőnek találja a zsidókat, négereket, vagy az ateistákat, legyen szabad őket is zaklatásnak kitenni? A homoszexualitást illető jelenkori gyakorlatunk és nézeteink nagy része mögött ez a logika áll. Mindaddig, amíg jogászok, törvényhozók és pszichiáterek elfogadják ezt a logikát, a „tudománytalannak" ítélt rendelkezések elleni tiltakozásaik kudarcra vannak ítélve.

Természetesen van a demokráciának egy másik felfogása is. Eszerint a demokrácia nem csak egy politikai berendezkedés, amelyben a többség zsarnokoskodik a kisebbség felett, hanem olyan berendezkedés, amelyben a kisebbségek szabadsága az efféle elnyomás alól az egyik legfontosabb szempont. John Stuart Mill volt ennek a klasszikus ideálnak az egyik legavatottabb szószólója: „Van azoban egy határ, amelyet a közvélemény az egyéni függetlenségbe való beavatkozásánál túl nem léphet, és hogy ezt a határt megtaláljuk, s azt túlkapások ellen megvédjük, éppoly szükséges feltétele az emberiség jólétének, mint a politikai zsarnokság elleni védekezés." (Mill, [1859] 1980, 23-24.)

Napjainkban a homoszexualitás morális, politikai és társadalmi probléma. Ezért a pszichiátereknek nem elég a pszichoszexuális egészség és betegség elvont fogalmaival foglalkozni, hanem figyelembe kell venniük a konformitás versus sokféleség sokkal általánosabb problémáját a komplex emberi társadalomban. Azok a kénysze-

rítő intézkedések, melyek leszűkítik a vélemények vagy a tettek sokféleségét akár szexuális, akár szellemi téren, arra irányulnak, hogy korlátozzák a társadalmat és ezáltal az emberi személyiséget.

Azt hiszem, hogy a másik irányban inkább megtalálhatjuk a választ. Az intellektuális önfegyelemhez csak az intellektuális szabadság árán juthatunk el. Hasonlóképpen, nem várhatjuk el a szexuális önfegyelem előmozdítását (ha ez az, amint néhányan kívánatosnak tartunk) jelenlegi módszereinkkel, amelyek egyszerre hirdetik a heteroszexuális izgalmat és az egyes szexuális aktusokhoz kapcsolódó rettegést és tiltást.

Az ember mindig attól félt, hogy a szexuális szabadság a szexuális szabadossághoz vezet. Ennek megfelelően a külső kontrollba, vagyis a tiltásba és a büntetésbe vetette a bizalmát. Intelligens intézkedésekkel, melyek biztosítják a szexuális szabadságot, inkább el lehetne érni a szexuális szabadságot, mint a szexuális szabadosságot. Megfelelő belső kontrol nélkül, úgy a szexuális életben, mint az élet egyéb területén, a modern ember kilátásai valóban elég borúsak.

Zipernovszky Kornél fordítása

IRODALOM

CORY, D. W. (1960): *The Homosexual in America*. Castle, New York.

GUTTMACHER, M. S. (1951): *Sex Offenses*. Norton, New York.

LINDMAN, R. T. – MCINTYRE, D. J., JR. (szerk.) (1961): *The Mentally Disabled and the Law*. Univ. of Chicago Press, Chicago.

MILL, J. S. ([1859] 1980): A szabadságról. In: Uő: *A szabadságról; Haszonelvűség*. Magyar Helikon, Budapest, 7-225.

ST. JOHN-STEVAS, N. (1961): *Life, Death and the Law*. Indiana UP, Bloomington.

SHEARER, L. (1962): Date Early! Marry Late! *Parade*, May 13, 6-7.

SZASZ, T. S. (1960a): Civil Liberties and the Mentally Ill. *Cleveland-Marshall Law Review*, 1960, 9, 399-416.

SZASZ, T. S. (1960b): The Ethics of Birth Control: Or, Who Owns Your Body? *Humanist*, 1960, 20, 332-336.

SZASZ, T. S. (2002): *Az elmebetegség mítosza.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZASZ, T. S. (1963): *Law, Liberty, and Psychiatry*. Macmillan, New York.

WORTIS, J. (1954): *Fragments of an Analysis with Freud*. Simon & Schuster, New York.

Home Office. Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution (the Wolfenden Report) (1957): Her Majesty's Stationery Office, London.

Tisztelt Olvasó!

Folyóiratunk a következő, 2011/1-es számtól kezdve IMÁGÓ BUDAPEST néven fog megjelenni. A névváltoztatást az teszi szükségessé, hogy a lapot eddigi kiadója, a Thalassa Alapítvány helyett az Imágó Egyesület fogja kiadni, saját folyóirataként.

Az IMÁGÓ BUDAPEST céljaiban, szándékaiban, szerkesztési koncepciójában a több mint húsz éves múltra visszatekintő THALASSA örökébe lép, de egyben meg is kívánja újítani elődjét. A folytonosságot a Thalassa alapító főszerkesztőjének és szerkesztőgárdájának további munkája, valamint a két évtized során felhalmozott tapasztalat biztosítja. Az IMÁGÓ BUDAPEST fő célja – az Imágó Egyesület céljaival összhangban – a pszichoanalitikus gondolatok és más tudományos, kulturális területek kreatív találkozásának elősegítése, a pszichoanalízis hagyományainak ápolása és megújítása. Az IMÁGÓ BUDAPEST – a THALASSÁhoz hasonlóan – nem kötelezi el magát egyetlen lélekelemzési irányzat mellett sem. Ugyanakkor tág teret szentel a pszichoanalízis elméletével és történetével, interdiszciplináris kapcsolataival és alkalmazási lehetőségeivel foglalkozó tanulmányoknak, esszéknek, szemlecikkeknek, recenzióknak. Terveink szerint az IMÁGÓ BUDAPEST is évente négy számmal fog megjelenni. 2011-es számaink tervezett fő témái (a sorrend nem végleges): pszichoanalízis és posztmodern irodalomtudomány; idegtudomány és pszichoanalízis; a spiritizmus szerepe a pszichoanalízis történetében; a gyógyító kapcsolat pszichodinamikai és szociálpszichológiai háttere.

Kérjük a THALASSA olvasóit, híveinket és barátainkat, hogy a megújult lapot is változatlan érdeklődéssel fogadják, és cikkeit a továbbiakban is kísérjék figyelemmel. Amennyiben módjuk és lehetőségük van rá, a jövőben is támogassák folyóiratunkat személyi jövedelemadójuk 1 %-ával vagy egyéb adományokkal.

Az Imágó Egyesület bankszámlaszáma: 10103104-11120300-01001002
adószáma: 18196054-1-42

Az IMÁGÓ BUDAPEST-tel kapcsolatos további információk az Imágó Egyesület honlapján lesznek elérhetők (http://www.imagoegyesulet.hu). A THALASSA megjelent számainak tartalomjegyzéke továbbra is elérhető lesz a http://www.mtapi.hu/thalassa/ honlapon.